

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

Л. І. Іванова

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ У
ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Навчальний посібник

Рівне
Видавець О. Зень
2021

УДК 373.3.016:8(072)

I 21

Ухвалено на засіданні навчально-методичної ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 1 від 30 січня 2020р.)

Рецензенти:

Шевців З.М., доктор педагогічних наук, професор РДГУ

Ковбасюк Т.Л., кандидат педагогічних наук, доцент РОІШПО

Іванова Л. І.

Актуальні питання реалізації літературної освіти у початковій школі : навч.-метод. посіб. / Л. І. Іванова. – Рівне : О. Зеень, 2021. – 256 с.

ISBN 978-617-601-359-4

У навчальному посібнику викладено теоретико-практичні методичні та літературознавчі матеріали з актуальних питань реалізації літературної освіти у початковій школі. Особливу увагу приділено науково-педагогічному обґрунтуванню проблем специфіки сприймання художнього твору, здійснення літературного аналізу учнями початкових класів, організації аналітико-синтетичної діяльності на уроці літературного читання, введення літературознавчої пропедевтики до його змісту, формування літературної компетентності; обґрунтовано важливість використання матеріалів літературного краєзнавства у змісті оновленого предмета «Літературне читання»; вміщено методичний матеріал щодо використання літературних ігор, їх класифікація, також практичні матеріали: тематичний, ігровий, поетичний словники, зразки інтерактивних технологій, творчі літературні вправи.

Запропоновані у посібнику матеріали можуть бути використані вчителями початкових класів на уроках літературного читання, студентами педагогічного, філологічного факультетів.

УДК 373.3.016:8(072)

ISBN 978-617-601-359-4

© Іванова Л.І., 2021

Вступ

Без культури мертва душа народу, без літератури, інтересу до читання неможливе існування культури, а отже і духовного становлення особистості. Літературна початкова освіта закладає міцний фундамент зрілості, долучає учнів до багатств вітчизняної та світової класики, формує художні літературні смаки школярів.

Ученими, педагогами, методистами напрацьовано глибокі теоретичні та практичні положення у царині літературної освіти, якими керуються освітяни. Однак, сучасні виклики, зумовлені протиріччями у застарілих методичних *підходах* до процесу навчання читання в початковій школі і *запитах* нового покоління створюють реальні можливості для внесення певних коректив до змісту сучасних технологій уроків літературного читання, реалізації літературної освіти у початковій школі.

Такий підхід зумовлює суттєві зміни щодо ролі читання у формуванні особистісних якостей молодшого школяра, досягнення читацької компетентності, підготовки до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі (О.Я.Савченко).

До змісту мовно-літературної галузі типових освітніх програм Нової української школи для учнів початкових класів увійшли навчальні предмети ЯДС (Читання») для 1-2-их класів, Літературне читання» – 3-4-і класи (авт. Савченко О.Я.). Головною метою визначено: розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування комунікативної та пізнавальної компетентностей, ознайомлення учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення курсу

літератури в основній школі, тобто певний рівень літературної освіти.

З огляду на зазначене вище спробуємо розібратись: як готувати майбутнього учителя – керівника дитячого читання; удосконалювати або й змінювати методики навчання літературного читання; які знання є базовими, а які – застарілими і не актуальними. Як побудувати урок читання: як – спосіб тісного спілкування письменника, учителя, учня, де кожен має право голосу і кожен має право на власну позицію, чи як читання текстів та переказування?

Разом з тим, підготовка кваліфікованого читача, формування його ідейно-естетичних смаків передбачає оволодіння певним колом теоретико-літературних знань. Чи має учитель початкових класів таку літературознавчу підготовку, щоб навчити учнів розуміти не тільки конкретний зміст твору, зрозумілий йому з життя, але ще той далекий зміст, якого надав йому письменник? Чи зможе, зуміє учитель розвивати літературну творчість учня, його вміння спілкуватися з автором твору, вести з ним діалог, ставати на точку зору дійової особи, допомагати учням через текст розуміти авторське та власне бачення ситуації, перебувати у ролях критика, автора, читача, художника-ілюстратора, композитора? Чи зможе допомогти дитині побачити, відчути і запам'ятати картину створену поетом; відчути мелодію, музику вірша, його настрій, намалювати те, що уявилося; згадати ліричні рядки з раніше прочитаних творів, які передають такий або ж протилежний настрій природи чи людини. Якщо вчителі зловживають питаннями «Як сказати інакше?», конкретизують значення образних слів, чи не призведе це до того,

що у дітей сформується думка про поетичні слова – як малозрозумілі слова, які можна замінити своїми. Не дивно, що наші учні внаслідок такого аналізу, не захоплюються поезією, не відчують насолоди від звучання образного слова.

На наш погляд конструктивними ідеями в ефективній реалізації літературної освіти учнів початкових класів є розвиток особистості учителя, його літературознавча підготовленість, розуміння ним таких фундаментальних понять як *літературний розвиток, літературознавча пропедевтика, мистецька суть та сприймання художнього твору, поетична творчість* та багато інших, які не змогли бути предметом розгляду у цій книзі.

Уміщені психологічні, літературознавчі матеріали допоможуть майбутньому учителю і практику осмислити завдання на уроці літературного читання, власну відповідальність за виховання читача та себе як керівника дитячого читання, а також будуть слугувати до певної міри діагностикою власної літературної обізнаності; виникненню бажання мати широку читацьку ерудицію, високу культуру та глибоку **літературну освіченість**.

1. Літературна освіта в початковій школі

1. Літературна освіта учнів початкових класів.
2. Зміст, мета, завдання та принципи.
3. Основна та допоміжні форми опанування змісту літературної освіти.
4. Літературознавче спрямування уроку читання.

Читача, знавця і поцінувача літератури передусім потрібно виховувати. Наукові дослідження (Д.Т.Тихомиров, В.Водовозов, В.Стоюнін, О.М.Леонтьєв, М.Рибникова, Л.Біленька, О.Никифорова, Л.Воєводська, Т.Рубцова, Б.Прайсман, Є.Пасічник, О.Савченко, Н.Скрипченко, О.Джежелей та інші) свідчать, що розуміння твору, його осмислене сприймання приходить із набуттям певних знань про творчість самого автора, композиційну структуру твору, його жанрові особливості тощо. Щоб пізнати, усвідомити ідейно-естетичний зміст твору, а одночасно і суть зображених у ньому життєвих явищ, замало чуттєвого сприймання образів, картин твору потрібне їх осмислення, логічне судження, певна теоретико-літературна освіченість.

Літературна освіта – це навчально-виховна система вивчення літератури в загальноосвітніх закладах України.

Головна мета літературної освіти – виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості.

Об'єкт літературної освіти – особистість учня (його духовно-емоційний світ, моральні цінності та орієнтації, творче мислення, уява, читацькі компетенції, мовлення).

Предмет літературної освіти – вершинні твори українського, світового письменства та представників інших національностей, що мешкають в Україні.

Літературна освіта у системі початкового навчання, спрямована на розвиток інтелектуальної та емоційної сфер кожного учня, дає змогу пізнавати навколишній світ через літературний твір, збагачувати життєвий досвід дитини, давати доступні історичні відомості, формувати людяне ставлення до дійсності, ставати першоосновою для розвитку мовлення, естетичного почуття, утверджувати основи моральності й громадянськості.

Літературна освіта молодших школярів (за визначенням О.В.Джежелей) є складовою початкової ланки освіти, де літературу пізнають як форму суспільної самосвідомості та як мистецтво слова, що містить ще й систему літературознавчих понять, уявлень та критеріїв (в доступній формі).

В національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ ст.) та в концепції безперервної літературної освіти зазначено, що метою літературної освіти є залучення школярів до мистецтва читання, ознайомлення учнів з видатними творами національної та світової літератури, формування літературознавчих та естетичних знань, а також нових умінь, через які учні засвоюють художні цінності, готуються до самостійного опанування мистецтва слова в школі і поза нею.

Ідеї безперервної літературної освіти школярів висвітлено в концепціях: «Першооснови літературної освіти в початковій ланці школи» (Н. Скрипченко), «Літературна освіта молодших школярів в

системі рідної мови» (О. Джежелей), «Концепція початкової освіти» (В. Мартиненко). Спільним для означених документів є те, що, початкова школа є базовою для здобуття літературної освіти, доводиться важливість пропедевтичного курсу літературознавчого спрямування, літературної освіченості учнів початкової школи.

Літературною освітою передбачено *оволодіння мистецтвом слова, формування естетичного і художнього смаків* школяра, формування літературознавчих та естетичних знань, а також певних *читацьких умінь*, що допомагають учням засвоювати художні цінності, отримувати *насолоду від спілкування з літературою*.

Основними завданнями літературної освіти є – ввести учнів у світ прекрасного, долучаючи до світового і національного мистецтва слова у його взаємозв'язках із мовою, музикою, архітектурою; враховувати потребу в читанні, інтерес до художнього слова, високі смаки, здатність і вміння естетично і творчо сприймати прочитане; сформувати на цій основі правильне розуміння загальнолюдських цінностей і тим самим сприяти вихованню духовно багатого, щиро відданого своєму народові громадянина вільної України.

Закладаються першооснови літературної освіти спочатку в домашній родині, згодом у дошкільному закладі дитина набуває певного досвіду спілкування з мистецтвом слова, далі формується слухач і читач у школі. Від маленького письменника до великого читача такий принцип розвитку творчих сил учнів (М. Рибникова).

Початковим класам відводиться особливе місце у вихованні естетичного і етично розвиненої особистості, здатної досягнути

авторське бачення навколишнього світу, висловити думку щодо ідейної цінності художнього твору і яскравості зображення життєвих явищ у ньому

Змістом *літературної освіти* молодших школярів передбачено з одного боку, уведення учнів у світ прекрасного, виховання потреби у читанні, інтерес до художнього слова, високі смаки, здатність і вміння естетично й творчо сприймати прочитане, формування загальнолюдських цінностей, з іншого - *високу техніку читання*, яка є базою для зазначених вище завдань. Специфіка літературної освіти зумовлює вибір учителем такої методики, яка б дала змогу учневі з недосконалою читацькою навичкою якісно опанувати літературу як мистецтво з цілеспрямованим розвитком мовлення та засвоєнням культури спілкування.

Основою літературних знань у початковій школі є читання та вивчення художніх творів. Для успішного запровадження літературної освіти молодших школярів добирається дитяча література всіх жанрів, причому це мають бути твори і класиків і кращих сучасних авторів. Учень отримує первинні уявлення про творчість найвидатніших українських, світових письменників про спільне і відмінне у тематиці, у ставленні автора до описуваного, засоби вираження, дійових осіб.

Повноцінне спілкування з мистецтвом вимагає від учителя і учнів *розвитку спеціальних здібностей і вмінь*: образне поетичне бачення світу, високий розвиток творчої уяви, особливу емоційну вразливість, добре розвинену здатність реагувати на експресію слова.

Уміння аналізувати тему, проблему, морально-етичної ідеї, художню форму, композицію є елементарною пропедевтикою подальшої літературної освіти початківців та забезпечуватиме ефективність систематичного вивчення літератури у середніх класах, самотійного читання.

Значна увага у формуванні змісту літературної освіти надається розвитку творчих задатків учня, інтересу бажань та сил у творенні казки, оповіді, загадки, скоромовки, вірша чи пісні.

Засвоєння літератури в початковій школі передбачає формування читацьких якостей учнів: -емоційну схвильованість, розвинену відтворювальну і творчу уяву; -здатність до переживань, до естетичної насолоди; -уміння читати словесні образи і сприймати художній твір у його цілісності і єдності (форми і змісту); - усвідомлення індивідуальності письменника; -здатність осмислювати створені ним характери, конфлікти, ідеї, позиції автора; -самотійність та обґрунтованість оцінок; уміння зіставляти прочитане з життям; -аналізувати і оцінювати твори і творчість письменників; -володіння навичками усного і писемного мовлення.

Основними напрямками роботи з формування першооснов початкової літературної освіти визначено: 1) удосконалення повноцінної навички читання; 2) формування умінь школярів адекватно сприймати літературні твори, працювати з дитячою книгою; 3) ознайомлення школярів з дитячою літературою в поєднанні жанрових форм, авторської і тематичної різноманітності; 4) розвиток творчих літературних здібностей учнів; 5) формування

системи морально-етичних і соціальних переконань у зв'язку з прочитаним.

Формою опанування змісту літературної освіти в початковій школі є урок літературного читання, на якому найважливішим і найскладнішим завданням є формувати вміння школярів глибоко проникати у зміст творів, оскільки література найскладніший інтелектуальний вид мистецтва, а процес читання художньої літератури – найскладніший вид естетичного сприймання. Необхідно вчити учнів бачити, яким чином ідейно-тематичний зміст втілений у образну форму автором, як саме оформлений, за допомогою яких засобів художньої форми виражений: *жанрові особливості* твору, його *композиційна структура*, *спосіб викладу*, *зображальні прийоми поетичної мови*. Інші літературні поняття такі як *сюжет*, *жанр*, *образ автора* є не тільки доступними розумінню молодшого школяра і не суперечать емоційній природі сприймання художнього твору, а їх знання надає учням початкових класів значних можливостей для глибокого та усвідомленого пізнання літератури в цілому. Тобто, літературна освіта передбачає уведення уроків літературознавчого спрямування. Щоб учень правильно зрозумів твір, йому необхідно розібратися у його зовнішній та внутрішній структурі, володіти до певної міри прийомами аналізу художнього твору, адаптованого до вікових можливостей молодших школярів. На уроці читання іноді практикується такий аналіз, коли те, що реалізує зміст, сприймається вже за сам зміст, тобто учні бачать лише зміст твору, його поверховий шар. Учитель враховуючи літературознавчі основи викладання, під час аналізу

має не руйнувати природи твору, а викликати емоційні реакції, не позбавляючи учнів свіжості і цілісності художнього сприймання.

Про це свідчать численні дослідження, сучасні авторські програми проведення уроків читання: уроки літературного читання (М. Львов, Л. Кліманова, В. Горецький), курс поетики (Л. Айдарова, Г. Цукерман), «Література як предмет естетичного циклу» (З. Кудіна, Г. Новлянська), уроки літератури за системою розвивального навчання (З. Романовська, Н. Воскресенська, О. Свашенко), «Початкова літературна освіта» (В. Левін), «Дитяче читання» (О. Джежелей), «Початки словесного мистецтва» (В. Науменко), Літературне читання» (авт. колектив під керівництвом О. Я. Савченко).

Реалізація закладених ідей літературної освіти, є ефективною, якщо зміст її базується на принципах: а) художньо-естетичному – забезпечує цілісне уявлення про художній твір як єдність форми і змісту, що створюється людиною, яка розкриває перед читачем багатства власної душі і світогляду, довкілля і людських стосунків, викликаючи почуття гармонії, краси; вчить бачити прекрасне; б) літературознавчому – передбачає чітке усвідомлення таких понять (тема, ідея, композиція, персонаж, мова, автор, жанр тощо), при цьому в центрі уваги роботи над твором є слово, що осмислюється учнем як засіб творення словесно-художнього образу, через який автор висловлює думки, почуття, ідеї; в) логічному – реалізує інформаційно-смісловий підхід до опрацювання творів науково-популярної літератури, допомагає учневі встановити асоціативні зв'язки у змісті твору, логічну послідовність окремих частин тощо.

Літературознавчий принцип має забезпечити важливість усвідомлення елементарних літературних понять (теоретичних знань з літератури). Враховуючи особливості початкового етапу навчання, поступово, під час аналізу художнього тексту учні дістають уявлення про художній образ як загальний, спільний засіб мистецтва в цілому і літератури зокрема. За такого підходу, слово осмислюється учнями як засіб творення словесно-художнього образу, через який автор висловлює думки, почуття ідеї, закладені у творах фольклору, української класики, сучасної зарубіжної і вітчизняної літератури(казки, вірші, оповідання, байки, п'єси для дітей і уривки з драматургії для дорослих тощо).

Очевидно, що досягнення позитивних результатів зазначеного процесу залежить не тільки від *літературознавчого спрямування* уроку читання, а й від *літературної обізнаності*, широкої ерудиції учителя, оскільки в початкових класах він інтегрує знання з мови, літератури, використовує на уроці читання елементи історії, народознавства, образотворчого мистецтва, природознавства, музики, театрального мистецтва. Саме педагог має розкривати перед учнем багаті художньо-пізнавальні можливості літератури, а отже володіти мистецтвом слова.

Важливою умовою реалізації завдань початкової літературної освіти є проведення не лише уроку читання, а й допоміжних форм позакласної і позашкільної роботи – екскурсії у музеї, бібліотеки, зустрічі з місцевими письменниками, композиторами, літературні гуртки тощо.

Ще декілька загальних положень, які необхідно пам'ятати, дбаючи про літературну освіту молодших школярів: 1.Формувати техніку читання (*спосіб, навички*) одночасно із завданням розвитку інтересу до читання, 2.Постійно розширювати *коло читання*. 3.*Залучати до мистецтва*, розвивати духовний світ засобами художньої літератури, живопису, музики тощо. 4.Урізноманітнювати *творчу активну діяльність* учнів на уроці. 4. Формувати потребу учнів у читанні та перечитуванні художніх творів на основі роботи над їх загальним розвитком. 5.Поповнювати *життєвий, соціальний* досвід дитини.

Достатній рівень літературної освіченості молодших школярів засвідчує: висока *техніка читання*, *стійкий інтерес до читання*, практичні уміння, пов'язані з *вибором книг*, критичним *засвоєнням їх змісту*, сформованість *читацького кругозору*, *літературознавчих уявлень та умінь*, самовираження через *творчу діяльність* у зв'язку з прочитаним.

Список використаної літератури

1. Волошина Н.І., Пасічник Е.А., Скрипченко Н.Ф., Хропко П.П. Концепція літературної освіти. Початкова школа.1994. №3. С.21-29.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>.
3. Джежелей О. В. Літературна освіта молодших школярів. Початкова школа. 1994. №1. С. 25–27.
4. Іванова Л.І. Актуальні питання навчання літературного читання в умовах реформування української школи. Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному

інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти: Збірник наукових праць (за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції 2018 року). Монреаль: СПМ «ASF», 2018. С.126-129.

5. Іванова Л.І. Інтеграція мовно-літературної освіти у початковій школі Сучасний учитель початкових класів: актуальні тенденції та пріоритети: III науково-практична інтернет-конференція. Рівне: РДГУ, 2016. С.18-20.

6. Клочек Г.Д. Літературна освіта в новій українській школі: стратегія і тактика реформування. Дивослово. 2017 № 1. С. 7-11.

7. Концепція початкової освіти /О.Я.Савченко, Н.М.Бібік, В.О.Мартиненко та ін. Початкова школа. 2016. № 6. С.1417.

8. Концепція НУШ: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/novaukrainskashkolacompressed.pdf>

9. Кудина Г.Н., Новлянская З.Н. Литература как предмет эстетического цикла. Москва:"ИЦ ГАРАНТ", 1992. 125с.

10. Лавлинский С.П. Технология литературного образования. Коммуникативно-деятельностный подход. М.: Прогресс-Традиция, 2003. 384 с.

11. Левин В.А. Когда маленький школьник становится большим читателем: Введение в методику начального литературного образования. М.: «Лайда», 1994. 192 с.

12. Ліпантикова С. В. Сучасні підходи до літературної освіти в умовах розбудови Нової української школи. Розвиток творчо-критичного мислення шляхом навчального культурного діалогу. Зарубіжна література в школах України. 2018. №5. С. 36-46.

13. Скрипченко Н.Ф. Першооснови літературної освіти в початковій ланці школи. Початкова школа. 1992.№7. С.30-32.

2. Літературний розвиток учнів початкових класів

1. Роль та сутність літературного розвитку.
2. Психологічний та методичний аспекти змісту літературного розвитку учнів початкових класів.
3. Конкретизація загальних положень про літературний розвиток.

Під час опанування літератури важливим є не лише кількість інформації, яку засвоїли учні, а які теоретичні узагальнення зробили, передусім, який вплив справила інформація на їх літературний розвиток.

Здійснений нами аналіз шкільної практики останніх років засвідчує суттєве зниження інтересу учнів до читання художньої літератури, невміння її повноцінно сприймати; виявлено істотні недоліки, що негативно впливають на рівень літературного розвитку молодших школярів, зокрема: недостатній рівень читацької підготовки випускників початкової школи; вузьке коло читання; малий обсяг активної читацької пам'яті; слабке орієнтування в жанрах літературних творів; невміння працювати з бібліотечно-бібліографічними посібниками. Розв'язання згаданих проблем передусім пов'язується не з віковими особливостями учнів початкових класів, а з необхідністю науково-методичного обґрунтування підходу до навчання читання як такого, що

забезпечувало б літературний розвиток учнів.

Літературний розвиток — процес віковий, оскільки в міру розвитку світогляду, збагачення читацького досвіду, сприйняття людиною того самого твору з роками буде поглиблюватися, сприйматися інакше. У психолого-педагогічних працях цей термін визначається як процес формування здатності до безпосереднього сприймання мистецтва слова, складних умінь свідомо аналізувати та оцінювати прочитане, керуючись при цьому естетичними критеріями та художнім смаком, виробленими в школі під час засвоєння курсу літератури та в широкому позашкільному спілкуванні з мистецтвом; спрямований на досягнення загального розвитку учнів: розуму, волі, почуттів у їх єдності.

У науково-педагогічній літературі на сьогодні існують два погляди на критерії літературного розвитку: психологічний та методичний. Серед психологічних досліджень значну роль у розробці дієвих критеріїв відіграли публікації Л. Жабицької, З. Калмикової, О. Никифорової та ін. Фундаментом цих досліджень стала загально-психологічна теорія розвитку на основі праць видатних психологів Б. Ананьєва, Л. Виготського, Л. Занкова, О. Леонтьєва, Г. Костюка, С. Рубінштейна та ін. Методичний напрям, у якому розроблялись рівні та критерії літературного розвитку, представлений у працях Н. Молдавської, З. Романовської, М. Рибникової та ін.

У працях Н.Д. Молдавської літературний розвиток визначається як віковий і водночас навчальний процес оволодіння умовними формами літератури, які закладені в самій природі пізнання життя й

складають мову мистецтва.

Літературний розвиток передбачає врахування специфіки літератури як мистецтва слова; поглиблення й розширення літературних уявлень школярів різного віку, рівнів розвитку та начитаності; відповідність методів навчання природі художнього твору і можливостям сприймання його молодшими школярами; з'ясування докорінних відмінностей між предметом *література* та іншими навчальними дисциплінами.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, практичного досвіду, чисельні спостереження засвідчують, що якість літературного розвитку учня залежить від рівня сформованості психічних пізнавальних процесів, які, у свою чергу, визначають ступінь проникнення читача в ідейно-естетичну цілісність літературного твору, сприяють розумінню його як художнього цілого.

Цінним для осмислення суті літературного розвитку є теоретичні дослідження Д.Ельконіна, В.Давидова, О.Запорожця, Л.Занкова про високі інтелектуальні можливості молодшого школяра, про здатність до того чи іншого виду діяльності, яка формується лише на основі загального розвитку особистості, про організацію такої діяльності, яка б максимально сприяла випередженню досягнутого нею рівня, врахування вікових особливостей дітей (нерозвинутість абстрактного мислення, слабкість логічної пам'яті, процесів аналізу, зіставлення тощо), навчання з орієнтацією не на слабкі сторони психіки дитини, а на її інтелектуальні можливості.

В умовах загальноосвітньої школи під впливом навчання у дітей формуються в основному загальні здібності. Але їх недостатньо для успішного засвоєння літератури, так як специфіка різних навчальних предметів визначає і розвиває окремі спеціальні здібності. Високий рівень розвитку спеціальних здібностей є умовою, за наявності якої є можливою реалізація загальних здібностей до творчої діяльності (Л.Жабицька, Л.Калінінський, О.Никифорова).

Отже, літературний розвиток тісно пов'язаний із загальним розумовим і є спеціальним, необхідним для творчої, відтворюючої читацької діяльності індивіда.

Н.Молдавська відокремлює загальну здібність читачів: здатність мислити словесно-художніми образами, яка проявляється як у власній літературно-творчій діяльності, так і в репродуктивній.

Навчальна здібність до засвоєння літератури формується у процесі систематичного шкільного навчання і проявляється передусім у сприйманні літературно-художнього твору та у власній літературній творчості. У процесі читання художніх творів, як стверджує Л.Виготський, відбувається не просто засвоєння прочитаного, а взаємодія об'єктивного змісту твору з особистим досвідом читача. Внаслідок такої роботи розуму виникають нові знання (з усвідомлення прочитаного), які сприяють формуванню особистості (читача).

Психологічні та методичні дослідження основними показниками і критеріями літературного розвитку школярів визначають різні рівні приймання художнього твору, що пов'язані з

проблемами його розуміння, осмислення, відображення у свідомості читача.

Підхід до сприймання художніх творів як двостороннього процесу вказує на існування складного діалектичного зв'язку між читанням літератури і розвитком особистості. З одного боку, література підіймає її на сходинку вище, з іншого боку, лише певний рівень розвитку може забезпечити повноцінне сприймання художнього твору.

Літературний розвиток школярів є результатом взаємодії двох сторін особистості читача: його літературних здібностей і здатності осягати, осмислювати, «привласнювати» зміст художнього твору, які тісно пов'язані між собою, доповнюють і збагачують одна одну.

Основними критеріями літературного розвитку учнів початкової школи визначено: -рівень сприйняття самостійно прочитаного твору; -читацький інтерес, читацький кругозір; - уміння працювати з текстом, розуміння поетичного мовлення, уміння на основі деталей відтворювати цілісний образ; -наявність художнього смаку й естетичного ідеалу.

Умови, що забезпечують літературний розвиток школярів залежать від багатьох складових: - спеціальних задатків особистості; - комплексу знань учнями книг, вміння їх грамотно читати, сприймати адекватно зміст прочитаного; - уміння орієнтуватися у доступному колі книг та мати інтерес до читання; - бажання творити на основі прочитаного; володіння літературною компетентністю.

Слід зазначити, що читацька діяльність молодших школярів, як необхідна умова їх літературного розвитку, має певні особливості, що проявляються в обмеженості кола їх читання, недостатній начитаності дітей, відсутності умінь працювати з текстом на тлі низької техніки читання та досить незначного життєвого досвіду.

Загальні положення про літературний розвиток, можна конкретизувати таким чином:

-літературний розвиток молодших школярів визначається як віковий і одночасно навчальний процес формування здатності до сприймання літературно-художнього твору, до власної літературно-творчої діяльності.

-за емоційно-естетичним змістом літературний розвиток школярів близький до художнього;

-художньо-естетична діяльність є основою літературного розвитку;

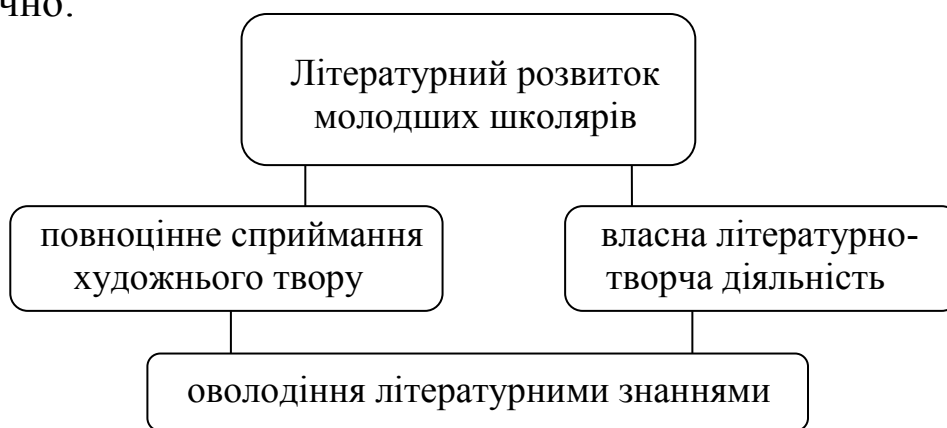
-літературно-творча активність є стимулом літературного розвитку, яка в певних ситуаціях може стати провідною діяльністю;

-літературний розвиток школяра залежить від рівня сформованості його психічних процесів, розумових здібностей, що, у свою чергу, визначає ступінь проникнення читача в глибинну суть літературного твору, сприяє його розумінню як художнього цілого.

Дбаючи про літературний розвиток свої вихованців, учитель, передусім, спрямовує свою увагу на: підвищення загального рівня особистості; -розвиток його спеціальних здібностей, таких як сприймання й розуміння мистецтва; -якість літературної освіти; -стимулювання процесу літературної творчості учнів.

Розвиток мовленнєвої, інтелектуальної, емоційної та духовної сфер учня, морально-естетичних переконань, становлення читача, здатного до самостійної читацької, творчої діяльності, формування потреби в систематичному читанні відбувається у процесі літературознавчої діяльності на уроці читання та поза ним і в цілому призводять до вивищення літературного розвитку.

Результат взаємозв'язку визначених компонентів ілюструється схематично:



Методичну основу літературного розвитку, складають: формування навичок повноцінного сприйняття літературного твору, засвоєння і використання теоретичних знань у зв'язку з його вивченням та власна літературно-творча діяльність учнів.

Список використаної літератури

1. Науменко В.О. Літературний розвиток молодших школярів: Формування вміння сприймати фольклорні твори. Початкова освіта. .2003. Листопад. №43. .С. 2-3.
2. Іванова Л.І. Оновлений зміст навчального предмета «літературне читання» у контексті літературного розвитку молодших школярів. Матеріали III Міжнародної науково-

практичної конференції «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє». Львів-Люблін, 18-20 травня 2016 .С.24-27/

3. Молдавская Н.Д. Литературное развитие школьников в процессе обучения. М. Педагогика, 1976. 224с.

4. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja /Н.М.Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.

5. Романовская З.И. Чтение и развитие младших школьников. М. Педагогика, 1982. 128с.

6. Савченко О.Я. Розвиток творчої діяльності учнів на уроках літературного читання. Початкова школа. 2016. № 8 .С.10-15.

7. Цимбалюк (Іванова) Л.І. Проблеми літературного розвитку молодших школярів. Нова педагогічна думка. 2000. № 2. С.104-111.

3. Сприймання літературного твору учнями початкової школи

1. Сприймання художнього твору учнями початкових класів.
2. Особливості сприймання літературних творів молодшими школярами.

3. Сприймання як трирівневий процес становлення читача

Проблема повноцінного сприймання молодшими школярами, художніх творів подібна до цілющого джерела: напитися життєдайної його води може будь-хто, але по-справжньому втамувати спрагу і зачерпнути душевних сил зможе лише та людина, яка вміє цінувати істинну суть і красу кожної джерельної краплинки – художнього слова.

Сприймання – це відображення цілісних предметів і явищ при безпосередній дії подразників на органи чуття. Коли людина перебуває в оточенні звичайних речей (бачить речі, чує їхнє звучання, торкається їх), у неї формуються цілісні образи навколишніх предметів. Сприймання — це цілісний, багатоаспектний чуттєвий образ дійсності, який виникає на основі відчуттів, але не є їхньою механічною сумою (Є.Андрос).

Сприймання художнього твору – не дзеркальний акт його відображення, а глибоко індивідуальний творчий процес, який залежить від багатьох суб'єктивних факторів. На відміну від наукового пізнання, що не допускає багатозначності, художнє сприйняття ґрунтується на іншій основі. Читання художнього твору виявляє цікаву особливість, коли його об'єктивний зміст вступає у взаємодію з певною суб'єктивністю засвоєння тексту читачем. А тому мистецький вплив на нього залежить з одного боку від естетичної цінності самого твору, його об'єктивних можливостей, з другого – від особливостей читацької культури учня, його запитів, потреб, художніх смаків. У кожної людини своє бачення твору, власна система моральних, духовних та естетичних цінностей.

Знайомство з твором – це свого роду внутрішня розмова, рівноправний діалог двох індивідів – письменника і читача. Відбувається своєрідна взаємодія двох учасників діалогу: один пов'язує певні думки, здатні викликати відповідні естетичні переживання, почуття радості, захоплення тощо, інший може приймати чи навіть відкидати їх, входити в уявну суперечку з

автором твору або бути просто байдужим до розмови, слухати і не чути її.

Літературний твір є формою, способом вираження, продуктом уяви. Одна з його форм існування – образ, матеріальний зміст, що міститься в уяві. Саме співвідношення “уява-образ” надає літературному твору багатозначності. В уяві кожного читача створюється свій власний образ, входження у новий емоційний стан, уявне життя поряд з героями твору.

Літературний твір існує через асоціації, які виникають у читача відповідно до його життєвого досвіду, що значно збагачує сприймання цього твору і, навпаки, самосприймання твору збагачує уже реально існуючий досвід дітей. Тому **уява і асоціації** є визначальними у процесі організації повноцінного сприймання твору на уроці.

Отже, спілкування з автором твору відбувається за умови активізації світогляду, творчої уяви, емоційно-образної пам'яті читача. Чим глибше проникає він у художній образ, тим яскравіше його уявлення, тим глибші можуть бути образні узагальнення. Образна конкретизація та образне узагальнення характеризують читацьке сприймання та зумовлені предметом пізнання (художнім образом) Удосконалення функціонування психічних процесів, які характеризують особистість (воля, почуття, уява, пам'ять тощо) стає необхідним для повноцінного сприймання.

Щоб учень адекватно (відповідно до авторського задуму) сприйняв твір, учителю необхідно глибоко уявляти механізм, сприймання, усвідомлювати його як трирівневий процес:

1. **Сюжетно-фабульний.** Доступний і зрозумілий учням. Ключові питання: -Хто?. -Що?. -Куди пішов?. -Що зробив?.

2. **Смисловий або порівняльний,** пов'язаний з умінням читача *зіставляти* пережиті під час читання почуття та емоції із власним емоційно-чуттєвим досвідом. Переповідаючи зміст твору учень передає не тільки дію, але стан героя (любить, хвилюється, турбується).

3. **Художній або поетичний** рівень, можливий лише за наявності образно-просторового мислення. Полягає в умінні знаходити і встановлювати асоціативні зв'язки між самим життям і твором мистецтва, авторським і читацьким світоглядами.

Читачі мають зрозуміти, що автор твору – оповідач, не герой і не ліричний герой і навіть не автобіографічний оповідач, а творець всієї системи оцінок і стосунків того принципу бачення світу, який втілений у творі.

Педагогічно цінним є аспект переносу переживань героя на себе, на своїх друзів, формування вміння оцінювати, висловлювати власні судження, розуміти ставлення автора до зображуваного: *-В чому переконує тебе цей твір? -Як автор ставиться до героїв? -Як він оцінює поведінку героя, його ставлення до навколишніх людей? -Що у творі доводить саме таку оцінку автора? -Які факти висловлювання, події свідчать про це? -Навіщо автор написав цей твір? Чим він хотів поділитися з нами? -Які думки, почуття, переконання він хотів би передати своїм читачам? -Як ти вважаєш, чи вдалося автору досягти мети? Доведи.*

Художній образ виникає поступово в уяві, і складається з

авторських характеристик, вчинків, взаємних стосунків героїв. Сформована творча уява підвищує активність сприймання прочитаного, поглиблює інтерес, підтримує увагу, сприяє запам'ятовуванню. Ознаки творчої уяви — створення образів, які в такому вигляді не існували, і є новими для їх творця.

Леонардо да Вінчі радив, наприклад, для розвитку уяви роздивлятися хмари, тріщини на стінах, плями і знаходити у них схожість з предметами навколишнього світу.

Серед прийомів, що стимулюють *творчу уяву*, можна назвати складання казок, віршів, інсценізацій, радіоп'єс, розв'язання творчих літературних завдань: -Уведення у твір нових подій, персонажів. Придумування різних варіантів закінчень твору. -Уявлення того, що можна побачити, а що можна почути у творі (Уявлення — один із важливих прийомів літературної техніки, що створює образ з монологів, діалогів, роздумів про життя людей і ставлення до природи, побуту і відображається за допомогою художніх засобів).

Художні засоби є звукові, морфологічні, лексичні. *Звукові* (звукопис, звукові повторення, звуконаслідування). *Морфологічні* (пестливі слова, перебільшення, за допомогою вживання великої літери). *Лексичні* засоби (антоніми, синоніми, омоніми, епітети, гіперболи, метафори).

Розгляд процесу сприймання твору на уроці читання допомагає осмислити такі його компоненти: 1) підготовка до сприймання, 2) первинне, 3) повторне, 4) осмислене сприймання.

Повноцінність сприймання творів художньої літератури зумовлюється багатьма факторами: - ґрунтується на активізації

психічних процесів учнів; вимагає *розвитку спеціальних здібностей і вмінь*: образного поетичного бачення світу, високого розвитку творчої уяви, особливої емоційної вразливості, добре розвиненої здатності реагувати на експресію слова (див. п.2 «Літературний розвиток»); - залежить від певного *настрою* дитини в момент знайомства з твором.

Виховний вплив художнього твору на читача великою мірою залежить від розвитку його емпатії, тобто здатності відчувати іншу людину. Читач лише тоді пройметься настроєм твору, глибоко усвідомить вчинки героїв, якщо він сам може активно відгукуватись на явища навколишнього світу. Співпереживати – це значить не лише вміти розділити з іншими свої почуття, настрої, страждання, а й дивитись на світ очима іншого індивіда, вміти брати до серця найтонші порухи його душі, зробити їх своїм особистісним інтересом, потребою власної індивідуальності.

Розуміння читачем змальованих письменником явищ вимагає *життєвого досвіду* в широкому значенні слова. Він охоплює і почуттєві, і соціальні, і моральні, і естетичні компоненти, які складають необхідну для сприймання мистецтва основу. Отже, необхідними умовами, що забезпечують якість сприймання творів художньої літератури на уроках літературного читання є: *емоційний чуттєвий досвід*, який сприяє виникненню різноманітних асоціацій під час читання художніх творів і відтворенню художніх образів; *гнучкість мислення*; *творча уява*, вміння співвідносити *враження*, набуті в житті, з тими, які є у творі; *розвиненість почуттів*.

Сприймання поетичної мови є також умовою адекватного розуміння тексту, забезпечення літературознавчого принципу уроку читання. Цим визначається особливість уроку літературного читання. Зберігаючи тенденцію до формування навички читання, умінь і способів роботи з художнім і науково-художнім текстом, читацької самостійності (традиційних завдань читання в початкових класах), літературне читання орієнтує на навчання учнів читати і повноцінно сприймати художній твір як *мистецтво слова*. З цією метою важливо формувати на уроці спеціальні читацькі уміння: *спостережливість, чуття поетичного слова, здатність сприймати звукові, словесні образи, емоційно реагувати на художнє слово, співпереживати, творити, мислити словесно-художніми образами*.

Разом з тим, наявність необхідної суми теоретично-літературних знань, сприяє виробленню самостійних критеріїв оцінки художнього твору, без яких повноцінний процес його естетичного освоєння є неможливим.

Ефективність формування умінь повноцінно сприймати літературний твір значно зростає за умови розуміння учителем *специфіки цього процесу в цілому та індивідуальних особливостей у сприйманні* учнів початкових класів таких як: - *наївний реалізм* (події у творі сприймаються дітьми як реальні); - *фрагментарність* сприйнятого змісту; - *недосконала техніка* читання; - *вікові особливості* – підвищена емоційність, нестійка пам'ять, розсіяна увага, нерозвинене мислення, мовлення, обмеженість життєвого досвіду.

Процес організації повноцінного сприймання літературного твору має бути досконало продуманим: *емоційною підготовкою* – створення відповідного настрою, активізація почуттів із залученням інтегративних видів мистецтва (слухання музики, розгляд відповідних ілюстрацій, картин; *інформативно-змістовою* – інформація про автора, історичні відомості, розповідь про створення твору, словникова робота (добір словників), залучення життєвого досвіду учнів, спостережень, використання краєзнавчого матеріалу; *технічною* - відпрацювання складних для читання слів і виразів, складних випадків наголошування; *смісловою* – грамотним аналізом відповідно до жанрових характеристик твору; *творчою* – конкурси, вікторини, інсценізації, літературні ігри, творчі перекази, складання казок, віршів тощо.

Список використаної літератури

1. Андрос Є.М. Сприймання: Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. С.607-742.
2. Варзацька Л. О. Розвиток сприймання уяви, мислення основа словесної творчості. Початкова школа. 1995. №2. С. 2–6, 8–11.
3. Гордіюк Н. Особливості сприймання художніх текстів молодшими школярами. Мандрівець. 2000. № 3-4. С. 75-78.
4. Іванова Л. І. Сприймання зумовлене розумом. Нова педагогічна думка. 1996. № 3. С.31-34.
5. Никифорова О.И. Психология восприятия художественной литературы. М.: Книга, 1972. 152 с.

6. Савченко О.Я. Підготовка учнів до сприймання нових художніх творів на уроках українського читання. Початкова школа. 1990. № 3. С. 12-17.

4. Аналітико-синтетична діяльність учнів на уроці літературного читання

1. Зміст аналітико-синтетичної діяльності на уроці літературного читання.
2. Проведення етапу первинного синтезу.
3. Модель аналітико-синтетичної діяльності учнів на уроці літературного читання
4. Підготовча робота до сприймання твору учителем.

У пояснювальній записці до змісту мовно-літературної галузі типових освітніх програм Нової української школи для учнів початкових класів йдеться про реалізацію завдань літературного читання у процесі особистісно зорієнтованої розвивальної читацької і комунікативної діяльності.

Досвід читацької діяльності реалізується через застосування учнями: умінь самостійно визначати тему, основну думку літературного твору (навчального тексту); самостійно ставити запитання за змістом прочитаного; цілісно сприймати, аналізувати художні, науково-художні орієнтуватися у структурі художніх, науково-художніх текстів; складати простий план; встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між подіями, дійовими особами; доводити власні судження щодо прочитаного, спираючись на текст;

передавати (детально, стисло, вибірково) зміст тексту; усвідомлювати, розуміти засоби художньої виразності, використовувати їх у мовленні під час переказу, опису, характеристик; інтерпретувати тексти з використанням літературознавчих понять; стежити за розвитком подій у творі; визначати та характеризувати персонажів за їх вчинками, висловлювати до них своє ставлення, оцінювальні судження морального змісту тощо.

Життєвий досвід, вік, літературна освіченість, досвід спілкування з мистецтвом, розвиненість творчої уяви - важливі фактори у організації читацької діяльності на уроці літературного читання, стрижнем якої є опрацювання літературного твору.

Основою для повноцінного сприймання та методом опрацювання художнього твору є його аналіз, у процесі якого відбувається чітке пропедевтичне усвідомлення головних літературознавчих складових твору: тема, ідея, жанр, композиція, мов та інше.

Однак повноцінне розуміння, неможливе без цілісності вражень, первинного сприймання (первинного синтезу) та підсумкового етапу, що визначений як вторинний синтез.

Процеси первинного синтезу, аналізу, вторинного синтезу є чітким літературознавчим спрямуванням уроку літературного читання складають зміст **аналітико-синтетичної діяльності**.

Первинний синтез, у процесі сприймання твору є визначальним, йдеться про цілісне сприйняття тексту, яке базується на особливостях дитячої психіки, інтелекту, мобілізуючи емоції,

розвивало б високу культуру чуттєвого сприймання. Учитель - наче посередник між твором і учнем; саме від його першого представлення залежить –відбудеться зустріч дитини з автором, твором чи ні.

Досвід викладання засвідчує важливість і складність підготовчої роботи на уроці до читання твору, до сприймання твору учнями. Нагадаємо три його компоненти:

-*емоційний* – учитель створює відповідний настрій, збуджує почуття. При цьому дбає про активне залучення інтегративних видів мистецтва: слухання музики, розгляд відповідних ілюстрацій і картин.

-*інформативно-змістовий* – готує до сприймання саме цього твору. Можливі форми роботи: -мотиваційна, евристична бесіда; - виставка книг; - інформація про автора; - розповідь-спогади з залученням, життєвого досвіду учнів, спостережень; -використання краєзнавчого матеріалу; словникова робота тощо.

- *технічний*: відпрацювання складних для читання слів і виразів, складних випадків наголошування тощо.

Проведення **етапу первинного синтезу** потребує від учителя, застосування відповідних знань теорії та практики *виразного читання*, яке є мистецтвом складним і синтетичним, може супроводжуватись музикою, співом, живописом.

Ефективність першого ознайомлення через сприймання на слух або самостійне читання твору залежить від техніки читання школярів; розвитку мислення, уяви, пам'яті, уваги, емоційного стану та життєвого досвіду учнів.

Щоб перевірити рівень цілісного сприйняття твору учнями (первинний синтез) варто надавати можливість учням після ознайомлення з твором (прослуханого чи прочитаного самостійно) висловитися: 1) вільно: *-Чи сподобалось? -Хто і що хотів би сказати? (поговоримо про цей твір)»; 2) за запитаннями: -Як ти почувався, коли слухав кінцівку? Коли тобі було сумно, смішно, боязко...? 3) створення діалогу з автором: -Про що хотів би запитати? -Що було незрозумілим? -Яким уявив автора?*

Критерієм успішного проведення етапу первинного синтезу є позитивні емоції учнів, задоволення від знайомства з твором, прохання прочитати твір повторно (у чому ніколи не варто відмовляти слухачам).

Подальше опрацювання тексту є **аналізом**: з'ясування змісту, послідовності подій, визначення учнями ідеї, теми, персонажів, жанрових особливостей літературного твору, особливостей його мови.

Використовуються різноманітні підходи, поєднання різних видів навчальної діяльності, які заохочують школярів висловлюватися, дискутувати з приводу прочитаного (вторинний синтез).

У ході **аналізу** на уроці закріплюються і поглиблюються знання про особливості літературних жанрів, розвиваються вміння впізнавати жанри різних творів за головними жанровими особливостями з доведенням власних думок, зачитуванням уривків з творів різних жанрів. Аналіз художнього твору обов'язково передбачає порівняння, зіставлення, узагальнення, тому

неможливий і без синтезу.

Вторинні синтетичні процеси зумовлені необхідністю привести у певну систему розрізнені знання учнів про художній твір, зробити висновки, узагальнення про ідейно-художню цінність твору, концепцію автора. Це активна творчо-пошукова синтетична діяльність молодших школярів на основі вражень, аналізу прочитаного з використанням ігор, конкурсів, вікторин.

Таким чином, повноцінна читацька діяльність молодших школярів – усвідомлення ідейно–художнього задуму твору, здатність отримувати естетичну насолоду залежить від ступеня оволодіння читачем прийомами аналізу своєрідності твору, форми у зв'язку зі змістом і неможлива без попереднього цілісного сприймання та узагальненої творчості на основі прочитаного.

Отже, аналітико–синтетична діяльність на уроці читання реалізується у процесі сприймання художнього твору, розглядається як первинний синтез (сприймання твору в цілому), ґрунтовий його аналіз та вторинний синтез (різноманітність форм проведення творчих робіт на основі прочитаного).

За змістовою лінією мовно-літературної галузі типової освітньої програми (Савченко О.Я., 3-4класи) НУШ **«Пізнаємо простір дитячого читання»** передбачено взаємодію організованої читацької діяльності. Однак ефективність її організації на уроці літературного читання залежить багато у чому від майстерності учителя, від рівня його літературної освіченості та глибини підготовки до уроку літературного читання.

МОДЕЛЬ КОМПЛЕКСНОЇ АНАЛІТИКО-СИНТЕТИЧНОЇ РОБОТИ НАД ТЕКСТОМ



Методично виправданими стануть поради для вчителя щодо *попередньої підготовки* до опрацювання твору (домашня підготовка на конспектом):

– неодноразове читання твору, що буде опрацьовуватися на уроці, усвідомлення учителем його теми, авторського задуму;

– розкриття мовних художніх засобів, відпрацювання голосу, інтонації, темпу, складання партитури виразного читання;

– підготовка інформації про життя і творчий шлях автора твору; підбір книг до теми на виставку тощо.

У процесі планування уроку літературного читання учитель визначає мету, узгоджену з програмою та жанром виучуваного твору, прогнозує результати уроку, виокремлює літературознавчі поняття (уявлення), конкретні жанрові особливості виучуваного твору, добирає доцільні методи і прийоми літературного аналізу, форми і види читання, тобто продумує організацію **аналітико-синтетичної діяльності** на уроці літературного читання.

Словник методичних термінів

1. Бесіда на уроці читання. Аналітико – синтетична бесіда – з'ясування причинно-наслідкових зв'язків у знаннях учнів, набутих за допомогою власних спостережень та досвіду.

- **Відтворювальна бесіда** – бесіда, в ході якої відтворюється вивчений матеріал.

- **Вступна бесіда** - розмова з учнями, яка має підготувати учнів до розуміння й сприйняття тексту, з'ясувати труднощі, які можуть виникнути у процесі усвідомлення змісту.

- **Евристична бесіда** – розмова, у якій учитель, ставлячи запитання (кожне наступне впливає із попереднього), підводить до узагальнення, висновків, виведення правил.

- **Індивідуальна бесіда** – бесіда, в ході якої ставлять запитання до одного учня.

1. Емоційна пам'ять – пам'ять на відчуття, почуття.

2. Інтерес – активна пізнавальна діяльність, спрямована на конкретний приклад чи явище дійсності.

3. Навчальна гра – організовані на уроках ситуативні вправи, виконання яких сприяє багаторазовому перечитуванню тексту, його осмислення, розвитку мовно-літературних знань.

4. Образна пам'ять – пам'ять на слухові й зорові образи.

5. Освітній стандарт – система освітніх стандартів, прийнятих як норма освіти. Основними одиницями освітнього стандарту є його структура, зміст, обсяг навчального навантаження, вимоги до рівня підготовки учнів.

6. Риторика – наука про мистецтво мовлення, красномовство.

Цікавість у навчанні – чинник підвищення інтересу до уроків читання. Реалізується у процесі навчання за допомогою використання цікавих матеріалів, ігор, ілюстративного, демонстративного матеріалу, музики, ТЗН, які впливають на емоційну сферу, розвивають пізнавальні навички, літературні смаки.

Список використаної літератури

1. Гуковский Г.А. Изучение литературного произведения в школе. М.: Просвещение, 1966. 226с.

2. Іванова Л. І. Літературознавча діяльність молодших школярів у змісті дидактичної структури сучасного уроку читання. Проблеми розвитку вищої школи та економіки в ХХІ столітті: зб. тез виступів міжнар. наук.-практ. конф. Рівне: РВЦ МЕРУ ім. С. Дем'янчука, 2013. С. 181-183.

3. Іванова Л.І. Аналітико-синтетична діяльність молодших школярів на уроках читання. Оновлення змісту, форм і методів

навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Рівне: РДГУ, 2004. № 1. С.17-21.

4. Науменко В. О. Художній твір як мистецтво слова. Учитель початкової школи. 2014. №4. С. 8-12.

5. Наумчук М.М., Лушпинська Л.П. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови: Навчально-методичний посібник: Тернопіль: Астон, 2003. 132с.

6. Рондяк Л. Розвиток літературної творчості молодших школярів на уроках літературного читання. Початкова школа. 2015. № 4. С.38-40.

7. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах: посіб для вчителя. К.: Освіта, 2007. 334 с.

8. Савченко О. Я. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування. Початкова школа. 2017. №8. С. 6-12.

5. Специфіка аналізу літературного твору

учнями початкових класів

1. Розуміння мистецької природи художнього твору.
2. Суть літературного аналізу на уроці читання.
3. Види літературного аналізу.

Змістом мовно-літературної галузі типової освітньої програми Нової української школи для учнів початкових класів передбачено реалізацію змістової лінії **«Досліджуємо і взаємодіємо з текстами**

різних видів», метою якої є цілісне сприймання учнями літературних творів, їх **аналіз**, інтерпретацію з використанням літературознавчих понять (практично); формування умінь висловлювати рефлексивні судження у зв'язку прочитаним.

Опрацювання літературного твору на уроці читання далеко не завжди забезпечує належне його розуміння. Учні часто охоплюють лише той зміст, який лежить на поверхні твору, не помічаючи багатьох його художніх компонентів, не проникають у суть явищ, внаслідок чого у них складається збіднене, а то й неправильне уявлення про твір, що є складним для їхнього розуміння.

Художній твір є естетична цілісність, а не просто сума тих елементів з яких він складається; має глибокий зміст, який здатний хвилювати читача відповідними реакціями, емоціями, враженнями. Художній образ викликає безліч найрізноманітніших почуттів і переживань, торкається внутрішнього світу особистості, тісно пов'язаний з емоційною сферою сприймання й уявленнями людини. Однак, щоб збагнути художній твір як явище мистецтва безпосереднього чуттєвого сприймання і одного образного підходу недостатньо. Потрібне розуміння закладених автором кодів, смислів. У свою чергу, смисловий підхід без літературознавчого не може забезпечити повноцінність сприймання, отриманого у ході аналізу на уроці літературного читання. Адекватний, кваліфікований аналіз літературного тексту зумовлює незворотній процес розвитку образного та логічного мислення, виявлених процесів узагальнення, систематизації, виокремлення, основи для повноцінного сприймання твору.

Розглянемо сутність аналізу художнього твору, його основні завдання, що допоможе краще зрозуміти методику опрацювання літературного твору, зокрема художнього

Аналіз твору (від грецького analyse – розклад, розчленування) – це умовне розчленування цілого на частини, метод дослідження окремих елементів змісту та форми художнього твору, які перебувають у нерозривному взаємозв'язку, взаємопроникненні та єдності (В.Лесин). Аналіз – це насамперед об'єктивне визначення художнього рівня твору, майстерності розкриття творчого задуму письменника.

Сюжет, композицію, систему образів – персонажів, сукупність образотворчих засобів слід розглядати як засіб розкриття його ідейного змісту. Аналіз спрямований на визначення ідейно-естетичної функції та компонентів твору, розуміння його як діалектичної єдності форми та змісту, має цілісний характер: кожен компонент розглядається у зв'язку з усією художньою тканиною твору, тобто завершується синтезом (поєднуються окремі проаналізовані частини) і твір сприймається як єдине ціле.

Звичайно, розглянути весь твір, докладно проаналізувати усі його компоненти, образи, дійові особи, зазвичай, важко: доцільно визначити найголовніші, ключові образи, персонажі, епізоди й через них розкрити ідейно-художній зміст твору.

Враховуючи особливості початкового етапу навчання, поступово, під час аналізу художнього тексту учні дістають уявлення про художній образ як загальний, спільний засіб мистецтва в цілому і літератури зокрема.

Вікові особливості молодшого шкільного віку та специфіка сучасного уроку читання визначає зміст процесу аналізу художнього твору на уроці літературного читання: розглядати і прояснювати тему та ідею, покладені до його основи. Однак при цьому необхідно бачити, яким чином ідейно-тематичний зміст втілений в образну форму автором, як саме оформлений, за допомогою яких засобів художньої форми виражений. Тобто, саме жанрові особливості твору, його композиційна структура, спосіб викладу, зображальні засоби поетичної мови є об'єктами аналізу.

Інші об'єкти, такі як сюжет, жанр, образ автора, є не тільки доступними розумінню молодшого школяра і не суперечать емоційній природі сприймання художнього твору, а їх знання надає учням початкових класів значних можливостей для глибокого та усвідомленого розуміння твору, пізнання літератури в цілому.

У процесі аналізу (за З. Романовською) важливо відшукувати в тексті його глибинний зміст – підтекст; показати, що в центрі кожного літературного твору є людина; навчити розуміти те, як письменник її зображає, як відкривається нам те, чого не видно неозброєним оком: почуття й думки персонажів, риси їх характеру; допомогти побачити художній твір як творення людини, привести учнів до роздумів про те, що може розповісти художній твір про його автора.

Аналіз художнього твору спрямований на те, щоб учні з'ясували послідовність розгортання письменником картин життя, вміли визначити основні епізоди і переказувати їх, встановлювати причинно-наслідкові та часові зв'язки між запланованими подіями,

характеризувати літературного героя, його вчинки, висловлювання, своє ставлення до нього.

Отже, аналіз художнього твору це – розгляд його складових елементів, визначення теми та ідеї твору, проблем, які поставив письменник, способу втілення й розв'язання їх в образах, засобів змалювання образів і картин дійсності.

Розглянувши, проаналізувавши окремі компоненти, ми наче зводимо воєдино окремі частини, цілісно сприймаємо твір у взаємозв'язках, які розкривають творчий задум письменника, увесь ідейно-художній зміст твору (див. п.5. *Аналітико-синтетична діяльність*). Тобто, аналіз художнього твору завершується синтетичними висновками, в яких твір розглядається як ціле, в сукупності результатів аналізу його складових частин.

Разом з тим, психологічними дослідженнями останніх десятиліть доведено, що у молодшому шкільному віці аналітична діяльність учнів недостатньо сформована. А тому педагоги мають вирішувати, в якій формі аналіз художнього твору буде доступним для молодшого школяра і що у ньому є пріоритетним, тобто за яких умов аналіз твору не буде руйнувати його ідейно-естетичної цілісності та повноцінного сприймання.

Ліричні (поетичні) твори, які не мають сюжету, а передають внутрішній стан людини, її настрій, почуття й переживання, потребують особливого підходу до аналізу. Вони відзначаються підвищеною емоційністю, образністю, можуть викликати певні почуття, відповідний настрій читача.

Тому завданням аналізу є зберегти й навіть посилити настрої, почуття, якими наповнений вірш. Специфіка лірики як роду мистецтва визначає й особливість так званого ліричного героя. На відміну від образу героя в епічних і драматичних творах, де його внутрішня сутність, характер, світогляд розкривається переважно у дії, вчинках, розв'язанні життєвих суперечностей, де герой є цілком визначеною особистістю, яка діє в конкретних умовах, ліричний герой є умовним літературознавчим поняттям, своєрідним узагальненим образом. Його характер, погляди, внутрішній світ відтворюються через почуття, переживання, думки, через конкретний душевний стан, викликаний картинами природи, моральними проблемами та ситуаціями, подіями, явищами людського життя, про які йдеться у творі.

Здібність до образного аналізу художнього тексту сама не формується. Тому потрібно навчати дітей осмислювати власні емоції, вміння розмірковувати про себе, на основі пережитого. Аналіз твору може бути загальним роздумом вчителя та учнів вголос, що з часом дасть змогу розвинути потреби думати над прочитаним.

Отже грамотний аналіз художнього твору – це завжди спілкування з твором і його автором, у якому учень є учасником діалогу, у якому він виявляє особисте ставлення до описаного (змісту) і до того, як про це сказано, як це оформлено (у якій жанровій **формі**).

Зауважимо, що аналіз твору в школі прямо й безпосередньо орієнтований на читача, на особливості його сприймання. Щоб досягнути найбільшої повноти осягнення змісту твору в єдності з художньою формою, треба шукати найкоротший шлях до розуму і серця читача.

Таким чином художній твір у кожному класі аналізується з різною глибиною і за допомогою використання **різних видів аналізу** літературних творів на уроках читання. Вибір учителем того чи іншого **виду** залежить від **об'єкта** аналізованого твору (стиль, мова, ідея, тема, будова твору тощо).

Отже, залежно від об'єкту аналізу виокремлюємо такі його **види**, як: смисловий, ідейно-тематичний, структурний (композиційний), художній, емоційно-оцінний, емоційно-образний, літературознавчий, логічний, стилістичний, лексико-стилістичний, лінгвостилістичний, семантико-стилістичний, проблемний та інші.

Смисловий аналіз ґрунтується на особливостях сприймання молодшими школярами літератури як мистецтва слова і його основне завдання – це сприймання художнього образу, усвідомлення художньої ідеї твору. Якщо твір науково-художній – то об'єктом є розуміння передусім смислових зв'язків, узагальнених висновків, істотних ознак, понять, явищ.

Аналіз розвитку дії – це робота над сюжетом твору і його частинами. Завдання вчителя знайти разом із дітьми окремі деталі у кожній частині твору й органічний зв'язок окремого з цілим.

Аналіз подій у їх послідовності доступний учням, вони виявляють інтерес до дії, вчинків героїв. Доцільно допомагати в

уяві читачів відтворювати картини, змальовані автором. І тільки опираючись на "внутрішнє бачення", доцільно встановлювати зв'язки між вчинками й характером, подіями й змістом твору.

Важливою є робота над характером героя, спираючись на сюжет, тому що характер героя проявляється тільки в діяльності, і не можна відокремлювати аналіз характеру від сюжету. Героя також характеризує його мова й зауваження автора. Розглядаються взаємовідносини героїв, так як на цьому базується будь-яка дія у творі. При цьому необхідно, щоб діти зрозуміли мотиви, причини поведінки персонажів. Якщо у творі є пейзажі, інтер'єри, розглядається їх роль у тексті. На основі аналізу взаємодії образів виявляється ідея твору, розуміння якої веде до усвідомлення позиції автора, така як ідея це саме те, що хотів сказати автор (головна думка).

Варто уникати, щоб визначення ідеї твору подавалося на початку його вивчення, коли ще навіть добре не усвідомлений зміст: засвоїти головну думку твору можна, лише глибоко вникнувши у всю його художньо-образну систему (сюжет, події, конфлікт, образи дійових осіб, стосунки між ними).

Удосконалюються основні уміння смислового аналізу прочитаного через обдумування цілісного змісту: як починається твір, яким чином далі розгортаються події, чим він закінчується; з'ясування значення слів і висловів у тексті; знаходження і пояснення ознак певних подій. Через смисловий аналіз учні досягають повного розуміння тексту.

Опрацювання епічних творів будь-якого жанру потребує **ідейно-тематичного аналізу**. В епічних творах обов'язково розповідається про якісь події. Аналізуючи роман, повість чи оповідання, насамперед потрібно визначити тему твору – відображені в ньому події, явища дійсності. Визначаючи тему, не варто формулювати її надто широко або вузько, зачувати напам'ять (як і визначення його ідей), важливо сформулювати її своїми словами.

Метою **структурного аналізу** є – спостереження за будовою тексту, виокремлення структурних елементів різних жанрів (в основному прозових). Типовими методами є поділ на структурні частини, складання плану оповідань, казок, статей як підготовки розповідей, переказів.

Глибинному сприйманню змісту твору, у якому відображено процес становлення характеру персонажа сприятиме аналіз **композиції**, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між епізодами, мотивів вчинків героїв. **Структурний аналіз** дає початкове уявлення про сюжет і композицію художнього твору, тому його ще називають **композиційним**. Він використовується для усвідомлення будови художнього твору, зв'язку і розміщення його частин, які є органічно й тісно пов'язані з сюжетом.

У розвитку подій можна визначити сюжетні елементи, що характеризують основні етапи виникнення конфлікту: його зав'язка, кульмінація (загострення) та розв'язка. У деяких творах є ще експозиція й постпозиція, пролог і епілог, часом не пов'язані з власне дією твору. Аналіз драматичного твору починається з

визначення конфлікту, адже він є рушійною силою драматичного твору. З'ясувавши його суть і характер, встановлюємо групування персонажів залежно від їх ставлення до конфлікту, участі в його розв'язанні.

Треба зазначити, що композиція твору, як і інші його компоненти, часто не вкладаються в схему. Буває, що твір має не одну, а дві кульмінації, зовсім відсутня розв'язка і читач може домислити сам, як вирішиться конфлікт твору.

Іноді аналіз розвитку дії включає в себе аналіз композиції, який розкриває логіку розвитку сюжету, авторської думки. **Композиційний** аналіз порівнює фабулу і сюжет, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між подіями сюжету, частинами твору. Ефективним є аналіз, який починається з ключової сцени, де розглядаються основні питання, які хвилюють автора. Велике значення для розуміння тексту мають також початок твору і кінцівка, так як вони повніше виражають тему й ідею художнього твору.

Цілісне сприймання змісту твору, усвідомлення його ідеї пов'язане з умінням сприймати засоби художньої виразності відповідно до їх функцій у художньому творі забезпечує *художній аналіз тексту*.

Учні під керівництвом учителя вчаться бачити особливості авторського вибору слова, засоби вираження емоцій, почуттів, ставлення до зображуваних подій, героїв; відтворювати в уяві картини життя, змальовані письменником; розуміти авторську

позицію, що в свою чергу сприяє проникненню в емоційну тональність твору.

Образність залежить не лише від лексичного значення слова, а й від його взаємозв'язку з іншими словами, що створює варіанти художнього опису, основу для різних способів художнього відображення. *Художній аналіз* здійснюється за допомогою художніх засобів, до яких належать: звукові (звукові повтори, асонанс, звуконаслідування); лексичні (синоніми, епітети, омоніми, гіпербола, метафора.); морфологічні (пестливі слова, вживання великої та малої літери).

За допомогою *емоційно-образного аналізу* тексту: - змальовуються картини природи, події, явища; - з'ясовуються вчинки, погляди дійових осіб, дається їм оцінка; - розкриваються почуття, настрої, емоції героїв та реакції читача художнього твору. Завдання вчителя – прищепити дітям інтерес до слів, за допомогою яких автор створює художній образ: -які слова і вирази, вжиті у переносному значенні; -пояснити для чого автор вживає синоніми, антоніми та інші тропи. Ліричні твори, які не мають сюжету, а передають внутрішній стан людини, її настрої, почуття й переживання, потребують застосування *емоційно-образного аналізу*. Поезія вирізняється особливою емоційністю, образністю, може викликати певні почуття, певний настрої, тож завдання аналізу – зберегти і підсилити їх. Специфіка лірики як роду мистецтва визначає особливості аналізу: об'єктом розгляду є не події, вчинки, а характери, погляди; внутрішній світ, відтворений

через почуття, переживання, думки, через конкретний душевний стан читача, призму його особистості.

Емоційно-оцінне ставлення читання до змісту твору проявляється у ході *емоційно-оцінного аналізу* і передбачає включення завдань на виявлення стану героїв твору шляхом формування власних оцінних суджень (моральних, естетичних), оцінювання авторської позиції щодо зображеного.

Метою такого аналізу є сформованість аналітичних умінь школярів емоційно точно реагувати на зміст твору, виявляти і усвідомлювати свої почуття, формувати вміння відбирати і використовувати для власних оцінних суджень адекватні мовленнєві засоби.

Літературознавчий аналіз має спрямування на виявлення і усвідомлення складових літературного твору у їх взаємозв'язку: тему, персонажі, мову, через них розкрити ідейно-художній зміст твору, розглянути приналежність до певного жанру тощо.

Аналіз епічних творів будь-якого жанру має спільні особливості. В епічних творах обов'язково розповідається про якісь події, тому, аналізуючи роман, повість чи оповідання, передусім визначаємо *тему* твору, у якій відображені в події, явища дійсності, *сюжет* – послідовний розвиток основних подій у творі, у яких розкриваються характери персонажів і ставлення письменника до зображених явищ життя.

Для опрацювання статті обираємо *логічний аналіз тексту*, який вимагає свідомого читання: щоб учні розуміли не тільки слова і вирази, окремі висловлені в тексті думки, а й логічний зв'язок між

ними; могли виокремити головне і зробити узагальнення, висновки; розмірковувати над змістом кожної частини, зіставляти окремі події між собою, порівнювати з навколишнім. **Логічним аналізом** передбачено поділ реального чи уявного об'єкта аналізу на його компоненти, складники або складові частини; визначення зв'язків між компонентами цілого, спостереження за їх розвитком; докладний розгляд, опис та характеристика окремих частин.

Стилістичний аналіз – це насамперед аналіз використання автором мовних засобів у художньо організованій мові; виявляє яким чином у підборі слів-образів проявляється авторське ставлення до написаного; визначення індивідуально-авторських особливостей, засобів художнього письма. Стилістичний розбір дає змогу побачити, як саме автор використовує лінгвістичні засоби для викладення змісту. Іншим варіантом стилістичного аналізу у початкових класах можна вважати намагання виділити стилістику жанрових особливостей твору на доступному для дитячого розуміння рівні. Для цього методисти рекомендують порівнювати художні і науково-пізнавальні твори з метою виявлення особливостей організації образної мови; твори одного письменника для виявлення характерних рис у творчості або в особистості автора або різних письменників на одну тему для виявлення авторського стилю.

Лексико-стилістичний аналіз тексту через мовні засоби з'ясовує стиль мовлення як певну систему елементів мови; дає змогу розуміти специфіку кожного стилю мови, розрізняти твори різних стилів; усвідомлювати залежність лексики твору від них.

Твори певного стилю найчастіше вживаються у певній друкованій продукції і відповідного жанру (науковий – статті; *офіційно-діловий* – заяви, оголошення та інші документи; *художній* – вірші, казки, легенди тощо; листи – епістолярний).

Лінгвостилістичний аналіз – поглиблений докладний аналіз усіх складових художнього твору: визначення теми, головної думки через опрацювання мовних засобів різних рівнів, за допомогою яких досягаються повне і глибоке розкриття ідейно-естетичного змісту; увага на лексичну і фразеологічну спрямованість тексту; усвідомлення значення незрозумілих учням слів, окремих граматичних особливостей. Текст – головний об'єкт лінгвістичного аналізу; послідовність мовленнєвих одиниць: висловлювань, абзаців, розділів тощо. Лінгвістичний аналіз тексту передбачає глибоке вивчення мовних особливостей, не ізольовано від інших, а в мовній тканині тексту.

Оскільки основною ознакою художнього тексту є образність, то завданням **лінгвістичного аналізу** є виявлення конкретних засобів створення образності, що пронизує всі рівні мовлення.

Якщо текст за обсягом великий, то аналіз кожного уривка тексту бажано супроводжувати, судженнями, у яких будуть основні зауваження, висновки, узагальнюючі підсумки аналітичної роботи.

Семантико-стилістичний аналіз твору використовується для з'ясування найтонших смислових відтінків слова, при цьому враховується як поєднуються основні і додаткові значення одиниць

змісту; можливість індивідуальної багатозначності слова в межах певного контексту.

Елементи **проблемного аналізу** творів усе частіше використовуються у практиці початкової школи. Організуючи таку роботу, вчитель має пам'ятати, що, враховуючи наївний реалізм читачів, проблемну ситуацію потрібно будувати, опираючись на яскраві події і явища твору, на емоційність та повчальність викладу. Характерними рисами проблемних питань є: 1) наявність протиріч і можливість альтернативних відповідей; 2) захоплення; 3) перенесення переживань, аналогічних власним; 4) здатність зрозуміти не тільки поодинокі факти, але і весь спектр подій, явищ ідейно-тематичної картини у творі.

Проблемне питання, як правило, відокремлює зв'язки елементів художнього тексту із загальною концепцією твору. Щоб перетворити проблемне питання у проблемну ситуацію, треба загострити протиставлення, порівняти різні варіанти відповідей.

Учитель **комплексно** зосереджує увагу на різних сторонах художнього твору, що стосуються його ідейного змісту, своєрідності освоєння письменником явищ дійсності, його жанрових особливостей, композиційної побудови, індивідуального стилю письменника, поєднує **різні види аналізу**, досягаючи цілісності розуміння. При цьому важливо вибрати пріоритетний, щоб виконати основне завдання – сприймання художнього образу, усвідомлення художньої ідеї твору, науково-художнє розуміння смислових зв'язків, узагальнених висновків істотних ознак, понять, явищ. Ці завдання зумовлюють вибір засобів для їх розв'язання,

тобто визначають обсяг необхідних літературознавчих умінь, спрямованість спостережень за жанровою специфікою того чи іншого твору, найдоцільніші прийоми аналізу тексту.

Сучасні педагоги та методисти досить ретельно підходять до вирішення такого питання, як прийоми роботи над художнім твором. Величезну їх кількість класифікують відповідно до методів навчання і поділяють на дві групи: 1) що допомагають досягнути авторську позицію в літературному творі; 2) спрямовані на виявлення і активізацію співтворчості читача (В. Маранцман, Н. Молдавська).

У процесі аналізу виховуються потрібні **вміння й навички**, без яких неможливо бути кваліфікованим читачем, а саме: виразне читання художнього твору: - знаходження ключових для розуміння тексту слів вжитих у переносному значені, тлумачення в контексті; виявлення художніх засобів; з деформованим текстом; - складання речень за опорними словами, малюнками, люстраціями підручниками; - детальний переказ частин, або цілого тексту; - вибіркового переказу; - творчий переказ та поширення тексту; - висловлювання думок щодо характеристики героїв, змісту тексту; - зіставлення, протиставлення героїв; робота над словом: вибір синонімів; уведення незнайомих, малоуживаних слів у контекст.

У ході аналізу здійснюється робота з формування в учнів загально-навчальних умінь і навичок таких як: формувати запитання до текстів, будувати діалог, виділяти головні думки, доводити, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки,

узагальнювати, вчити самостійній постановці запитань за змістом прочитаного.

Надзвичайно важливим для читача є вміння відповідати на запитання вчителя за його змістом, використовуючи рядки (вибіркове читання). Система запитань зумовлена особливістю того чи іншого художнього твору, своєрідністю сприймання його дітьми.

Однак найціннішим умінням читача є самостійне звертання до тексту у своїх відповідях, без запитань і підказок учителя.

Зрозуміло, що залежно від мети аналізу прийоми будуть різні. Це можуть бути і тренувальні вправи, спрямовані на вдосконалення навичок свідомого і правильного, виразного і швидкого читання, і прийоми на усвідомлення змісту і впливу художніх образів, їх оцінку, виявлення почуттів тощо. Але в обох випадках учитель здійснює літературний аналіз, після організації первинного ознайомлення, у процесі багаторазового перечитування тексту, творчої роботи з урахуванням його **жанрової специфіки**.

Якщо під час читання науково-пізнавальної *статті* основна мета учнів – зрозуміти і засвоїти суттєві ознаки, зв'язки між подіями, явищами, то під час читання *художніх творів* найголовніше, щоб діти яскраво і виразно сприйняли художні образи, адже через них передається багатство змісту, відбувається вплив на розвиток особистості.

Недопустимо, особливо у 3-4 класах, на уроках літературного читання переважне орієнтування учнів на фабульно-сюжетний рівень сприймання, оскільки аналіз літературного твору має

призвести до глибокого розуміння, усвідомлення ідеї, а це вже вищий рівень – смисловий, художній.

Щоб школяреві правильно сприйняти твір, необхідно розібратись у його зовнішній та внутрішній будові, природі його художньої організації, а це означає: знайти відповідь на запитання – чому даний твір є витвором мистецтва, тобто певною мірою оволодіти прийомами аналізу, що ґрунтуються на елементарній літературній освіченості учнів початкових класів та його учителя.

Літературознавчий довідник

- 1. Аналіз** – прийом розумової діяльності, пов'язаний з уявним розчленуванням предмета, явища, процесу на частини.
- 2. Лексико-фразеологічні вправи** – відшукування, з'ясування значень фразеологізмів у тексті, введення фразеологізмів у речення, добір до фразеологічних одиниць синонімічних слів; робота із фразеологічним словником.
- 3. Лексичний аналіз тексту** – мовний аналіз, який передбачає уточнення значення слів засобами добору однокореневих слів, аналізу будови слова, етимологічного аналізу; умотивування правильності й точності вибору слова, складання синонімічних рядів і з'ясування доцільності авторського вибору; виявлення архаїзмів, історизмів, неологізмів і з'ясування потреби їх уживання; розкриття відповідності використання лексики жанровим особливостям твору, проведення спостережень над метафорами, епітетами, порівняннями тощо й обґрунтування їх

уживання ідейно-художніми настановами твору, виявлення індивідуальних авторських особливостей у використанні лексики, знання стилістичної ролі фразеологізмів.

4. **Лексичні вправи** – вправи, які передбачають виявлення у тексті нових слів чи нових значень слів, їх сполучуваності, пояснення значень слів і доцільності їх уживання; робота зі словниками.
5. **Лексико-стилістичні вправи** – вправи на вироблення в учнів навичок правильного користування словом у певному стилі мовлення, збагачення словникового запасу, чітко і правильно виражати свої думки.
6. **Лінгвістичний аналіз тексту** – вид мовного аналізу, спрямований на виявлення системи мовних засобів, з допомогою яких передається ідейно-тематичний та естетичний зміст літературно-художнього твору, залежності мовних засобів від ефекту мовленнєвого впливу, прогнозованого автором.
7. **Логічний аналіз** – поділ реального чи уявного об'єкта аналізу на його компоненти, складники або складові частини; визначення зв'язків між компонентами цілого
8. **Синтаксичний аналіз** – розбір тексту за текстовими одиницями – складними синтаксичними цілими (надфразними єдностями), розгляд цих одиниць із синтетичного погляду за способами міжфразового зв'язку, його видами і типами, з'ясування смислової і логічної цілісності надфразової єдності, ритмомелодики.
9. **Стилістичний аналіз** – опрацювання особливостей стилю

тексту, з'ясування залежності його мовної структури від ідейно-тематичного задуму автора.

Список використаної літератури

1. Бушмин А.С. Анализ литературного произведения. Л.: Наука, 1979.195с.
2. Васильєв Є. М., Галич О. А., Назарець. В. М. Загальне літературознавство: Навчальний посібник для вузів. Рівне, 1997. 544 с.
3. Гуковский Г.А. Изучение литературного произведения в школе.М.: Просвещение, 1966. 288с.
4. Кодак М. Жанр у часопросторових вимірах: до генології літературної класики. М. Кодак. Слово і час. 2003. №3. С. 3–7.
5. Кодлюк Я.П. Розповіді про письменників: посібник для вчителя початкових кл. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003.120 с.
6. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Львів: ПАІС, 2005. 368 с.
7. Літературна скарбничка: Довідник для вчителя. Літературне читання. Жанри /За ред. Л.І.Іванової Рівне: Типографія, 2015. 136с.
8. Літературознавча енциклопедія: У 2 томах /Авт.-укладач Ю.І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 608с.
9. Маранцман В.Г. Чирковская Г.В. Проблемное изучение литературного произведения в школе.М.: Просвещение, 1977. 125с.
10. Пелешок Є.С. Особливості аналізу художнього твору на уроках читання. Початкова школа.2002.№ 2.С.16-18.
11. Румянцева Э. М. Анализ художественного произведения в аспекте жанра. Пути анализа литературного произведения. М.,

Просвещение. 1981.230 с.

12. Степанишин Б.І. Загальношкільні й літературно-методичні засади аналізу художнього твору. Дивослово. 1994. №7. С.41-46.

13. Фролова К. П. Аналіз художнього твору. К.: Радянська школа, 1975.174 с.

6. Літературознавча пропедевтика в початковій школі

1. Суть поняття літературознавча пропедевтика

2. Зміст літературознавчої пропедевтики

3. Трирівневий процес засвоєння літературних понять

4. Пропедевтична робота літературознавчого спрямування на уроці

У національній програмі "Освіта" (Україна ХХІст.) та в концепції безперервної літературної освіти сказано, що її метою є залучення школярів до мистецтва читання, ознайомлення з видатними творами національної та світової літератури, *формування літературознавчих та естетичних знань*.

До змісту мовно-літературної галузі типової освітньої програми Нової української школи для учнів початкових класів не увійшов розділ з попереднього курсу літературного читання «**Літературознавча пропедевтика**», змістом якого було практичне ознайомлення з літературознавчими поняттями (на рівні уявлень). Проте завдання літературознавчої пропедевтики (підготовка кваліфікованого літературно освіченого читача, який має володіти певним колом **теоретико-літературних знань**) безперечно увійшли

до змісту нових чинних програм, зокрема змістової лінії **«Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»**.

Разом з тим, виникає потреба у виборі методик формування знань, необхідних для повноцінного сприймання молодшими школярами літературного твору, а отже і для підвищення ефективності уроку читання. Тому з'ясуємо суть термінів, важливих для вчителя початкових класів, який має уводити до змісту уроків читання елементи літературознавства.

Отже, **пропедевтика** – це попередній, вступний курс у будь-яку науку, систематично викладений у стислій елементарній формі. **Літературознавча пропедевтика** - невід'ємна частина навчальної програми з читання, зміст якої забезпечує початкові знання з літературознавства, бібліографії і готує учнів початкових класів до уроків літератури в середній школі

Змістом літературознавчої пропедевтики є коло літературознавчих понять, які необхідні для повноцінного сприймання літературного твору, а отже і для підвищення ефективності уроку читання:

- **Тема та ідея:** про що розповідається, характер взаємин, дій (вчинків), переживань персонажів; емоційно-образна думка автора.
- **Сюжет і композиція:** система та послідовність подій, їх причиново-наслідкові зв'язки. Пейзаж, портрет, діалоги як елементи композиції.
- **Літературний герой (персонаж):** вчинок, характер; головний і другорядний, позитивний і негативний персонаж твору.

- **Мова** художнього твору: насиченість, образність, краса, точність. Літературний пейзаж. Загальний емоційний тон художнього твору.

- **Автор твору:** зв'язок *автор – твір – книжки, автор – теми, тема – письменники – книжки*; епізоди з життя письменника, розказані ним самим або його друзями; автобіографії з зібрань творів для дітей

- Особливості **жанрів** художніх та науково-пізнавальних творів для школярів: *казка* як фольклорний художній твір, у якому є вимисел, елементи чудесного та фантастичного, герої українських народних казок, літературна казка; *малі фольклорні жанри* (прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, лічилки); *оповідання* як невеликий розповідний художній твір про якийсь випадок, епізод із життя героя, герої (персонажі) оповідання і автор; *вірш:* рима, ритм, настрій у вірші; *байка*, її жанрові особливості (герої, повчальний смисл); *повість, повість-казка* як прозові твори, у яких мають місце кілька подій; *легенда* як твір-переказ про якісь події, факти, людей, оповитий казковістю, фантастичністю; *п'єса* як драматичний твір, написаний для вистави, діалогічна побудова, дії (картини); особливості дитячих творів *науково-пізнавального змісту*.

Послідовність засвоєння літературних понять залежить від рівня читацької підготовки учня (техніки читання, рівня читацької самостійності, літературних здібностей, читацького досвіду тощо), від наявного літературного матеріалу на уроці та від завдань уроку. Ще одне важливе положення, на яке не можна не звернути уваги, –

це **взаємодія**, взаємозв'язки, взаємозумовленість літературних понять між собою. Наприклад, учневі неможливо ґрунтовно зрозуміти поняття *жанр*, якщо він ще не усвідомив поняття *герой*, *мова* художнього твору, *сюжет* тощо.

На уроці читання учні вчаться свідомо оперувати найпростішими літературознавчими термінами; знаходити в тексті яскраві, образні слова, вислови для характеристики персонажа, описів природи; пояснювати зв'язок образних засобів з авторським задумом, зіставляти вчинки персонажів, визначати мотиви їх поведінки, авторське ставлення до подій і персонажів; висловлювати своє ставлення до вчинків героїв, давати найпростішу морально-етичну оцінку ситуацій, спираючись на власний досвід; користуватися прийомами заучування віршів (на основі опорних слів, інтонацій); визначати теми творчості письменника на основі зіставлення його книжок і творів для дітей; практично розрізнявати художні та науково-пізнавальні тексти; орієнтуватися у структурі художніх текстів.

Ефективне засвоєння **початкових елементів літературознавства** у ході аналізу літературного твору ґрунтується на особливостях сприймання (див. п.4. Сприймання) молодшими школярами літератури як мистецтва слова, який варто усвідомлювати як трирівневий процес (за З. Романовською).

Перший рівень – *сюжетно-логічний (фабульний)*, ним легко оволодівають учні початкових класів. На цьому рівні сприймання під час переказу учні користуються в основному дієсловами. Знання теми, сюжету є надзвичайно важливими для розуміння твору, тому

пропонується засвоєння учнями понять **тема, головна думка, сюжет, дійова особа.**

Обговорюючи твір, діти визначають про кого чи про що розповів письменник (про рослини, тварин...) – *тема*, як побудував твір, яку *форму* обрав, які використав епітети, порівняння, що хотів сказати, про що думав, кого любив – *ідея* твору. Для кращого засвоєння цих понять дітям можна рекомендувати таку схему-алгоритм: *твір - письменник - тема - форма - ідея.*

За першим рівнем читацького сприймання йде другий, складніший – *смісловий (порівняльний)*, пов'язаний з умінням читача ототожнювати себе з **персонажем**, порівнювати його долю з власною.

У процесі подальшої роботи з художніми творами учні поступово накопичують матеріал для поглиблення знань про *героїв* художнього твору: називають *персонажів* виучуваних творів, знаходять у тексті те, які вони є (зовнішність), що про них говориться, відзначають, хто з них сподобався, хто ні і чим саме, з ким дружать, кого не люблять. На основі осмислення прочитаного намагаються робити узагальнення, визначають особисте ставлення. На цьому етапі читацького становлення учням варто запропонувати **алгоритм: герой (ім'я) → зовнішність(портрет) → вчинки → поведінка → характер → стосунки з іншими персонажами → авторське ставлення до персонажа → власні судження та оцінка.**

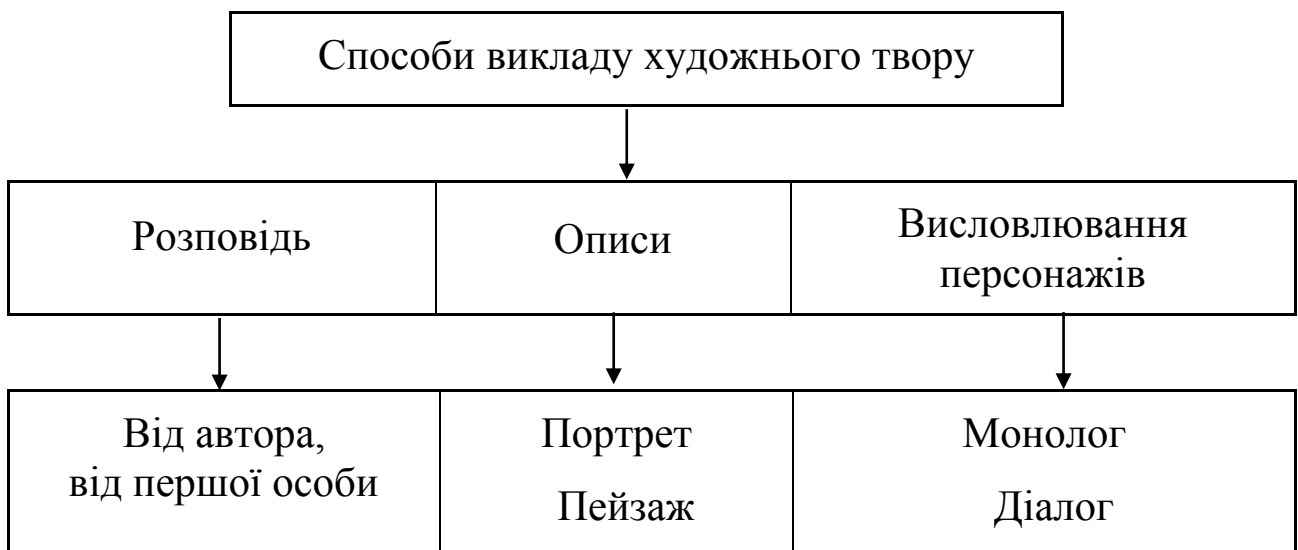
Виконання ігрових вправ, напр., «Вгадай-опиши» систематизує знання про **літературні портрети дійових осіб** твору. Учасники гри отримують картки з описом зовнішнього вигляду героя, під яким

потрібно вписати ім'я героя. „... ішла дівчинка років тринадцяти. На ній була новенька кофтина, синя спідниця й біла хустинка, як терен-цвіт. І ця хустинка різко відтіняла чорні брови дівчинки, її засмагле обличчя і світлі очі» (О.Донченко «Лісовою стежкою»).

У початковій школі аналіз образних **засобів мови** проводиться лише в тому обсязі, у якому він допомагає дітям відчутти цілісність художнього образу, зрозуміти зміст художнього твору.

У другому класі дітям доступно поняття **літературний пейзаж**, яке вводиться для того, щоб учні: а) зрозуміли, де відбувається подія, зображена у творі; б) уявили яскравіше переживання героїв, які можуть бути співзвучними пейзажу або, навпаки, контрастно-протилежними.

Узагальнена схема «Способи викладу художнього твору» допомагає учням легко засвоїти те, яким чином письменник може створити звукові та живописні картини навколишньої дійсності, образно втілені ним у творі:



Завданням учителя початкових класів є вироблення в дітей умінь прочитувати специфічну мову мистецтва, що дає можливість

бачити здійснювану художником підміну реальної дійсності естетичною насолодою.

Третій – художній, найскладніший рівень читацького сприймання полягає в умінні знаходити і встановлювати асоціативні зв'язки між самим життям і твором мистецтва, авторським і читацьким світоглядом; передбачається засвоєння понять та уявлень про **автора, художній образ, ідею**, що є необхідним для осмислення ідейного задуму твору, визначення власної позиції школяра до зображуваного.

У ході аналізу тексту розглядаються: проблема, морально-етична ідея твору, художня форма, композиція не стільки задля міцних знань, умінь, а як елементарна пропедевтика подальшої літературної освіти.

Доцільним є звертати увагу учнів під час аналізу художнього твору на авторську позицію. Досить часто учні початкових класів ототожнюють оповідача чи літературного героя з особою письменника. Учні мають розуміти, що хотів сказати автор своєму читачеві, як він ставиться до тих подій, які зображує, до персонажів, яких змальовує, чого вчить той чи інший твір.

Дослідження Л.Беленької, Л.Сараскіної, Г.Кудіної, З.Новлянської та інших спростовують думку деяких методистів про те, що учень початкових класів не може усвідомити авторську позицію через нерозуміння умовності мистецтва, наївно-реалістичного підходу до читання художніх творів. Учні варто вчити бачити в тексті точку зору автора, яка може збігатися з поглядами персонажів твору, а подекуди і дуже відрізнятись від

них. Діти мають за власним рівнем розвитку зрозуміти, що автор твору оповідач, не герой, навіть, не ліричний герой і не автобіографічний оповідач, а творець всієї системи оцінок і стосунків, того принципу бачення світу, який втілений у творі. Саме тому, знання про письменників є необхідними для осмислення ідейного задуму твору, визначення власної позиції школяра до зображуваного.

Ефективність сприймання твору значно зростає, якщо діти уявляють автора, знають дещо з його біографії. Доцільно, щоб біографічні знання засвоювалися не ізольовано, а у процесі аналізу ідейно-тематичного змісту художніх творів. Скажімо, вивчаючи твір Лесі Українки «Як дитиною бувало упаду собі на лихо», діти дізнаються про страшну хворобу, якою страждала з дитинства майбутня поетеса, співчують її горю, замислюються над витокami її сили, її віри у краще майбутнє («Літо краснее минуло»), а тому сприймають ці твори близько до серця, набагато емоційніше, розуміють ідею твору (основну думку), ставлення автора до зображеного ним.

Відсутність або наявність у школярів інтересу до особистості письменника це не вікова властивість, а результат навчання.

Усвідомлення потреби введення літературознавчої пропедевтики призводить до необхідності організації на уроках читання такої діяльності учнів, в якій вони б оволодівали не лише наукою про літературу, а й самим мистецтвом літератури, не суто об'єктивною літературознавчою теорією про художній твір, а знаннями, особливо художньо-естетичними, які відповідали б

індивідуальному характерові школяра. Саме тому є доцільним включення до структури уроку певних алгоритмів на побудову власних висловлювань, стимулювання думок, міркувань (- *це, безумовно...; - я схвалюю це тому, що...; я знаю, що так буває тоді...; - я вважаю, що це подібне до...; - отже, я можу зробити висновок...; - я не згоден з цим, бо...*).

Доречним в контексті зазначеного буде знання учителем короткого **довідника**, змістом якого є визначення важливих складових літературного твору.

Тема (від гр. Thema - буквально): 1) основне питання, яке висвітлюється в літературному творі на конкретному життєвому матеріалі; 2) те, про що говориться в творі, коло зображувальних подій у ньому, явищ життя в поєднанні із заявленими при цьому проблемами. Визначаючи тему окремого твору, вказуємо, які явища дійсності в ньому відображено, тобто, про що написаний твір, які проблеми поставлено. Темою літературного твору може стати будь-який процес, явище дійсності, будь-який прояв психіки людини.

Тематика твору - сукупність основної й залежних від неї тем у художньому творі, а також сукупність тем, що їх розробляє письменник у своїй творчості. Під час аналізу твору доводиться визначати не тільки основну тему твору, а й побічні (додаткові), які стосуються більших чи менших його частин, деяких епізодів чи якоїсь їх сукупності, групи персонажів або й окремих образів, тобто доводиться визначати **тематику** твору.

Ідея твору (грецьк. idea - переобраз) – 1) емоційно-інтелектуальна пафосна спрямованість художнього твору, яка

приблизно може бути охарактеризована як провідна думка, ядро задуму автора; 2) загальний висновок, який логічно випливає з усього зображеного в літературному творі.

Коли діти вже добре ознайомились з текстом, розібрали його за частинами, підводимо їх до висновку, що хотів сказати, показати чи змалювати автор у даному творі, тобто визначаємо (через систему запитань вчителя і бесіду) ідею даного твору. Ідейна спрямованість твору розуміється як тенденція зображення письменником життєвих явищ у світі своїх ідеалів та переконань, які він прагне донести до читача. Головна думка разом з тими висновками, що випливають з розв'язання побічних тем, становлять **ідейний зміст** літературного твору.

Між темою та ідеєю існує органічний зв'язок. Письменник змальовує тему через картини і характери. Тема та ідея в своїй єдності становлять **ідейно-тематичну основу** літературного твору.

Зміст літературного твору – той життєвий матеріал, який автор відібрав для художнього зображення і подав у певному ідейному освітленні, це – явища і процеси, які змальовані у творі.

Пафос (пристрасть, почуття) тип емоційного світовідчуття, що окреслюється у творі й мотивує ідейну визначеність авторського ставлення до зображуваного, а також спонукає читача до співпереживання з автором або його героями.

Форма (лат. Forma зовнішній вигляд) літературного твору – спосіб вираження та існування ідейно-тематичного змісту. До форми належать літературний рід, жанр, композиція з усіма її елементами, мова, способи викладу матеріалу, образотворчі засоби.

Композиція (лат. Composition – складання) 1) побудова твору, упорядковане, зв'язне зображення подій і характерів у світлі авторської оцінки. Вона визначає спосіб викладу художнього матеріалу, розміщення частин його, їх поєднання, групування персонажів, побудову образів, використання образотворчих засобів. 2) побудова твору, доцільне поєднання всіх його компонентів у художньо-естетичну цінність, зумовлену логікою зображеного, представленого читачеві, світоглядною позицією, естетичним ідеалом, задумом письменника, каноном, нормами образного жанру, орієнтацією на адресата.

Сюжет (від фр. Sujet - предмет) – 1) об'єднані причинно-часовими зв'язками основні події літературного твору, через розвиток яких розкриваються характери і розв'язуються конфлікти; основним предметом сюжету є характер, персонаж і те, що з ним відбувається; рух сюжету в літературному творі визначається розвитком характерів, стосунками персонажів, їх зіткненнями; 2) подія чи система подій, покладена в основу епічних, драматичних, інколи ліричних творів, способів естетичного освоєння й осмислення організації подій і художньої трансформації фабули, рух характерів у художньому часі й просторі.

Образ – художнє відтворення за допомогою слова людських характерів, подій, предметів. Образ людини, змальований у літературному творі, називається *персонажем* (фр. Personage, від лат. persona: буквально).

Характер (від гр. Character – відмінна риса) – повно і всебічно змальована у літературному творі дійова особа з чітко окресленими,

яскраво вираженими рисами вдачі. Всебічно, повно зображена дійова особа ще називається *героєм*.

Жанр твору – це історично сформований тип художнього твору, який синтезує характерні особливості змісту та форми, певного виду творів, має відносно сталу композиційну будову, яка постійно розвивається та збагачується. У початкових класах учням даємо уявлення про жанр як класифікацію творів за різними видами їх структури та поєднання найхарактерніших рис. У такому розумінні жанрами є вірш, оповідання, казка, легенда тощо. Попереднє визначення жанру настроює читача на сприймання певного змісту. Частина жанрів поділяється на жанрові різновиди. За змістовим принципом, наприклад, роман ділиться на: історичний, філософський, політичний, родинно-побутовий тощо. Поема, може бути героїчною, сатиричною, бурлескною; трагедійною, міфологічною, історичною, романтичною. Окремі жанри, переважно ліричні (оди, гімни, ліричні портрети), жанрових різновидів не мають.

Список використаної літератури

1. Бандура О.М. Вивчення елементів теорії літератури в 4-7 кл.: Посібник для вчителів. К.: Рад. школа, 1981.156с.
2. Волошина Г.П. Особливості уроків читання та літературознавча пропедевтика у початковій школі. Посібник для студентів та учителів початкових класів. Умань, 2011. 126 с.
3. Галич О.А. Роди та жанри літератури: довідник для вчителів. Рівне, 1994. 62 с.

4. Галич О.А., Назарець В.М., Васильєв Є.М. Загальне літературознавство: Навчальний посібник для вузів. Рівне, 1997. 544с.
5. Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І., Теремко В.І. Літературознавчий словник-довідник. К.: Академія, 1997. 751с.
6. Державний стандарт освіти. Словесність. Читання. Початкова школа. 2001. № 1. С. 4-6.
7. Іванова Л. І. Літературознавча пропедевтика у грі: Початкова освіта., 2006. №8(34). С.6-10.
8. Іванова Л.І. Літературознавча пропедевтика як основа повноцінного сприймання молодшими школярами художніх творів: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 ; К.:АПН України, Ін-т педагогіки. 1996. 156 с.
9. Іванова Л. І. Літературні лабіринти: засвоєння учнями початкових класів поняття "персонаж". Розкажіть онуку.2013.№ 17-18. С.9-13.
10. Концепція початкової освіти /О.Я.Савченко, Н.М.Бібік, В.О.Мартиненко та ін.. Початкова школа.2016. № 6.С. 1-4.
11. Літературознавча енциклопедія: У 2 томах Авт. укладач Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 608с.
12. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І Ковалів та ін. К.: ВЦ "Академія", 2007.752 с.
13. Мовчун А. Запрошуємо у світ літературних термінів. Початкова школа. 2004. № 10. С. 55-58.
14. Новий довідник: Українська мова. Українська література. К.: ТОВ «КАЗКА», 2008. 864 с.

15. Цимбалюк (Іванова) Л.І. Проблеми введення літературознавчої пропедевтики в початкових класах. Мандрівець. 1999. №5. С. 21-24.

7. Вивчення жанрів літератури учнями початкових класів

1. Жанр твору як літературознавче поняття.
2. Опрацювання творів, різних за жанрами, в початкових класах:
 - оповідання
 - літературна казка
 - вірш
 - байка
 - міф
 - легенда
3. Усна народна творчість:
 - пісня
 - народна казка
 - малі жанри

Літературний жанр (фр. genre – рід, вид) – (франц. genre), історично сформований внутрішній підрозділ у всіх видах мистецтва; тип художнього твору в єдності специфічних властивостей його форми і змісту; синтезує характерні особливості змісту та форми, певного виду творів, має відносно сталу композиційну будову, яка постійно розвивається та збагачується; узагальнює риси, властиві великій групі досягнень якої-небудь

епохи, чи нації світового мистецтва взагалі; тип літературного твору, один із головних елементів систематизації літературного матеріалу, класифікує літературні твори за типами їх поетичної структури. Саме визначення жанру настроює читача на певний зміст. У такому розумінні жанрами є епопея, роман, новела, поема, ода, трагедія, водевіль тощо. Наука, що вивчає літературні жанри називається генологією. В основі *епосу* лежить художньо освоєна подія, в основі *лірики* – переживання особистості, а *драми* – дія (Гегель).

Категорією вищого порядку при тричленному поділі літератури є літературний рід (загальне) — епос, лірика, драма; категорією середнього порядку — літературний вид (особливе) роман, повість, новела в епосі; категорією нижчого порядку (окреме)— різновид (жанр).

За жанрово-родовими формами учні розрізняють епічні твори (оповідання, байки, легенди, повісті, повісті-казки); ліричні (вірші, поеми, пісні); драматичні (п'єси).

Частина жанрів поділяється на жанрові різновиди. За змістовим принципом, наприклад, роман ділиться на такі жанрові різновиди: історичний, філософський, політичний, родинно-побутовий тощо. Поема, може бути героїчною, сатиричною, бурлескною; трагедія – міфологічною, історичною, романтичною.

Окремі жанри, переважно ліричні (оди, гімни, ліричні портрети), жанрових різновидів не мають.

Під час навчання учні початкових класів ознайомлюються зі значущими одиницями творів художньої літератури і фольклору, оволодівають практичними вміннями впізнавати, розрізнявати та

називати окремі літературні жанри: *казка* (народна і літературна), *оповідання*, *повість*, *вірш*, *байка*, *легенда*, *малі фольклорні форми* (загадка, скоромовка, прислів'я, приказка); *ігровий фольклор* (скоромовка, лічилка, календарно-обрядова поезія тощо), стаття.

Методично виправданим для школярів може бути таке визначення жанру: *класифікація літературних творів за їх поетичною структурою*

За новими освітніми програмами в учнів формуються найпростіші уявлення про деякі **особливості жанрів** художніх творів, засоби художньої виразності, авторську позицію (ставлення автора до зображуваних подій, до персонажів), тему та основну думку твору.

Засвоєння школярами літературних форм, їх жанрових особливостей організовується з урахуванням пізнавальних можливостей дітей. Учні 2-х класів ознайомлюються з найпростішими жанровими особливостями казки на матеріалі казок про тварин, оскільки вони є найпростішими і найдоступнішими для сприймання і розуміння порівняно з іншими видами. Героїко-фантастичні казки, які мають складнішу будову, більші за обсягом, складаються з багатьох епізодів, відзначаються особливою вигадливістю, містять потужний фантастичний елемент, доцільно починати вивчати з 3-ого класу. Лірична поезія доступніша учням 4-х класів.

На уроці літературного читання учитель здійснює керівництво читацькою діяльністю з урахуванням жанрових особливостей літературних творів.

Опрацювання **оповідання** зумовлює усвідомлення учнями змісту, сюжету, формування загально-навчальних умінь і навичок таких як: уміння ставити запитання до текстів, будувати діалоги, виокремлювати головні думки у творі, доводити власні, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, узагальнювати.

Глибшому сприйманню **легенди**, у якій відображено процес фантастичний та реальний, сприятиме аналіз композиції, ідейно-тематичний аналіз. Це дасть змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки між епізодами, історичні реалії.

Казка вимагає іншого підходу – емоційно-образного. *З віршем* учитель працює зовсім інакше. Виразне читання поетичного твору – одне із ефективних спрямувань у роботі з формування розвитку поетичних здібностей. Важливо ввести учня у світ почуттів автора, через поетичні мовні образи підвести до висновків та озвучити їх у художньому виконанні (виразне читання).

Характеристики жанру впливають на форми перевірки результатів читання. Наприклад, після читання *оповідання* або *казки*, можна задати питання типу: *-Хотілось би тобі дружити з героєм? - Як ти думаєш, чи правильно поведився герой, і чому він вчинив саме так, а не інакше? -Що сприяло або змусило героя прийняти таке рішення, вибрати саме такий варіант поведінки? - Що тебе приваблює, а що навпаки, відштовхує у героєві, його манерах, в особливостях поведінки? - Чи подобається його ставлення до людей? - Що би ти міг порадити героєві? - Хотів би ти брати участь у подіях?- Що могло б змінитись у житті класу, якби герой жив поруч, вчився з вами разом?*

Якщо художній твір відноситься до лірики - балада, пісня, поема, вірш, то характер перевірки інший. Наприклад, якщо це пейзажна лірика, то буде правильним допомогти дитині побачити, відчувати і запам'ятати картину створену поетом; відчувати мелодію, музику вірша, його настрій, намалювати те що уявилося; згадати ліричні рядки з раніше прочитаних книг, які передають такий же або протилежний настрій природи чи людини. Ефективними можуть стати такі запитання: - *Що виникає перед твоїми очима, коли ти читаєш ці рядки?* - *Що ти відчуваєш?* - *Чи чується музика?* - *Яка музика: весела, сумна, танок чи марш?* - *Які словосполучення тобі більше всього подобаються у вірші?* - *Чи знайомий тобі такий стан у природі?* - *Чи стикався ти з ним у житті?* - *Де, коли, за яких обставин?*

Учителеві важливо контролювати розуміння учнями поняття жанр літературного твору та виявляти літературознавчі прогалини, так як саме вони збіднюють дитяче сприймання. З цією метою доцільно проводити діагностичні зрізи:

1. До якого жанру відноситься твір з повчальним змістом, в якому людське життя відтворюється в образах тварин?

а) казка; байка; в) оповідання.

2. Який за жанром твір, уривок з якого я вам зачитаю?

Були собі дід та баба, та не було у них дітей. От вони собі сумують, а ділі дід і каже бабі: – Ходімо, бабо, в ліс по грибки! От пішли; бере баба грибки, коли дивиться, у кущику гніздечко, а в гніздечку качечка сидить. От вона каже дідові: – Дивись, діду, яка

гарна качечка! А дід каже: – Візьмемо її додому, нехай вона у нас живе.

а) легенда; б) вірш; в) казка.

3. Подумай і запиши, що є в казці таке, що відрізняє її від інших жанрів (секрети казки).

Розглянемо особливості основних літературних жанрів, що вивчаються у початковій школі.

Оповідання — невеликий за розміром епічний жанр, прозовий твір, сюжет якого ґрунтується на певному (рідко кількох) епізоді з життя одного (іноді кількох) персонажу.

Оповідання – художній твір, тому що в ньому дається словесний малюнок подій, пов'язаний з життям і діяльністю людей, або словесно малюється природа. Невеликі розміри оповідання вимагають нерозгалуженого, як правило, однолінійного, чіткого за побудовою сюжету. Однолінійність вважають головною ознакою жанру оповідання. Характери показані здебільшого у сформованому вигляді. Описів мало, вони стислі, лаконічні. Важливу роль відіграє художня деталь (деталь побуту, психологічна деталь та ін.).

Оповідання дуже близьке до **новели**. Іноді новелу вважають різновидом оповідання. В оповіданні, на відміну від новели, значну увагу приділяють зображенню подій та обставин, різним описам. Відрізняється оповідання від новели виразнішою композицією, наявністю описів, роздумів, відступів. Конфлікт в оповіданні, якщо є, то не такий гострий, як у новелі. Розповідь в оповіданні часто ведеться від особи оповідача.

Оснoву опoвідання як літературного жанру складає ланцюжок життєвих подій, що називається сюжетом. Ці відомості вчитель повідомляє учням, а в подальшому вони разом шукають у тексті змістові елементи сюжету: зав'язку, розвиток подій, кульмінацію (головну подію), розв'язку.

Жанрові особливості оповідання: -невеликий за розміром *епічний* твір; має *сюжет* (нерозгалужений, однолінійний, чіткий за побудовою); -в основі сюжету *одна подія* (рідко декілька); описується *реальна* подія із життя одного або декількох персонажів; -розповідь.

У оповіданні читач знаходить опис зовнішності героя, його поведінки, створює словесні характеристики справді художньо змальованих картин.

Оповідання, представлені в підручниках з літературного читання умовно поділяються на дві групи: оповідання, у яких діють люди та оповідання про природу і діяльність у ній людей. Учитель здійснює первинне читання творів, насичених драматичними подіями (а це переважно оповідання про людей), оповідання про природу, які не мають виразного емоційного змісту.

Аналіз частин оповідання спрямований на те, щоб учні висловлювали своє ставлення до описуваних подій, давали оцінку поведінки персонажів твору. З цією метою слід ширше застосовувати запитання, які змушують учнів думати, порівнювати, зіставляти, оцінювати, робити висновки. Учні залучаються до діалогу, до необхідності обґрунтування висловленого, знаходження причинно-наслідкових зв'язків.

Для розуміння тексту важливого значення під час опрацювання оповідання займає словникова робота. Вона сприяє глибокому усвідомленню змісту навчального тексту, його ідейної спрямованості, є важливим видом роботи з розвитку мовлення учнів. У процесі читання діти відчують багатство української мови, її силу, красу, точність, виразність, усвідомлюють відтінки слів, але все це можливе лише тоді, коли вони добре розуміють усі слова в тексті.

Попередньо учитель аналізує лексичний склад тексту для виявлення: 1) які слова складні за значенням для учнів; 2) розуміння яких слів треба уточнювати, щоб полегшити сприймання тексту; 3) тлумачення яких слів треба ввести, бо діти зовсім не знають їх, та складає словник для засвоєння і опрацьовує методику його ведення. Рекомендовано різні способи ознайомлення учнів із значенням незрозумілих слів і виразів: - уведення слова у словосполучення або речення; - розбір слова за будовою (наліпка); - наочна семантизація (демонструються предмети, явища, дії, які можна показати на малюнку або в натурі); - тлумачення слова; - добір синонімів (синонімічних рядів).

Доцільне тлумачення деяких слів *перед опрацюванням тексту*, але тільки тих, без розуміння яких неможливо усвідомити ідейний зміст твору. У інших випадках важливо, щоб учень спробував самостійно зрозуміти смисл незнайомого слова з контексту. Тобто, пояснюється учителем лише те, без чого неможливо зрозуміти текст. (Напр., колібрі).

Нерідко діти знають лише одне значення слова і не розуміють його в іншому значенні, тому доцільною є робота над багатозначністю слів, які зустрічаються в тексті.

Структура уроку читання залежить від жанрової специфіки оповідання і містить такі *орієнтовні етапи*:

- *Підготовча робота до читання* - у короткій вступній бесіді чи розповіді вчитель може стисло ввести учнів у коло тих обставин, за яких відбувається описана у творі подія, створити певний настрій, викликати почуття для відповідного сприймання твору, пояснити *необхідні для розуміння змісту* слова.

- *Читання оповідання* - глибоко емоційні оповідання, насичені драматичними подіями, діалогами, перший раз читає вчитель. Учителю до читання (у процесі підготовки) доцільно визначити структуру тексту – поділити його на смислові частини, у читанні відокремлювати їх, роблячи паузи; визначати логічні наголоси тощо. Текст про знайомі дітям факти читають самі учні. Заслуговує на увагу почергове читання тексту вчителем та учнів, вголос чи мовчки, прослуховування грамзапису тощо.

- *Перевірка сприймання* може здійснюватися у короткій бесіді за прочитаним: - Коли ви раділи, сумували? Яке місце у творі вас особливо вразило? тощо.

- *Робота над текстом оповідання*. Повторне читання і цілеспрямована робота над всебічним усвідомленням тексту (логічна сторона, образна, емоційна) – зміст, ідея, композиція, образи, мова. *Літературознавчий аналіз твору* проводиться в єдності змісту й форми. Основна увага під час аналізу твору звертається на вчинки

героїв, складання їх характеристик, розуміння поведінки, усвідомлення позиції автора. Варто з'ясувати не тільки те, *що* говориться про дійову особу, але і *як* сказано, тобто, які мовні засоби використав письменник для відтворення настроїв, почуттів (слова в переносному значенні, порівняння, метафори, епітети, антоніми, синоніми, пестливі, грубі, зневажливі слова тощо).

Типовими методами і прийомами опрацювання оповідання можуть бути: -виразне читання; -перекази (вибірковий, дослівний, стислий, близький до тексту, творчий); -вибіркове читання; -робота з довідковою літературою; -словникова робота, тлумачення слів: логічне (лексичне значення пояснюється віднесенням слова до роду і виявлення видових ознак), описове (лексичне значення пояснюється через опис особливостей слова), лінгвістичне або синонімічне; виписування, тлумачення невідомих слів, складання словника; - інсценізація, драматизація; - ігри, тести, вікторини, ребуси, кросворди тощо.

Рекомендовано інтерактивні методи і прийоми читацької діяльності: - «*Оцінка тексту*», - «*Передбачення з чарівним люстерком*» (діти висловлюють припущення щодо розгортання подій у тексті, передаючи з рук у руки «чарівне» дзеркальце); - «*Пантоміма*» (за допомогою міміки та жестів показати стан персонажів твору); - «*Блукання текстом*» (учням пропонується проглянути уважно сторінки тексту і...напр., визначити, які слова у ньому повторюються. Після проведеного дослідження учні роблять висновок – припущення про тему твору); - «*Блукання абзацом*» (учні читають і підраховують слова – назви дій предметів, які

зустрілися в уривку, аналізують їх; роблять висновок – припущення про явище природи, описане в уривку); - «Скільки літер у незрозумілому слові» (учням пропонується у певному абзаці знайти незрозуміле слово, підрахувати кількість букв у ньому. Один з учнів називає кількість букв у знайденому слові, решта мають здогадатися, що то за слово; - «Прийом Фішбоун» (учні об'єднуються в групи, щоб виконати завдання – «одягнути» рибний скелет за частинами: *Голова* (тема твору). *Хребет* (проблема у творі). *Хвіст* (основна думка твору, вирішення проблеми). *Спинні (верхні) кістки* (персонажі твору). *Черевні (нижні) кістки* (план твору). Далі творча колективна робота: презентація кожної групи.

Літературна казка — авторський, художній, прозаїчний або віршовий твір, заснований на фольклорних джерелах, або цілком оригінальний; твір переважно фантастичний, чародійний, що змальовує неймовірні пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв і, в окремих випадках, орієнтований на дітей; твір, в якому неймовірне чудо служить вихідною основою характеристики персонажів.

Літературознавча енциклопедія літературну казку визначає як художній твір письменника, який, модифікуючи жанрово-стильові особливості фольклорної казки, формує новий за якістю авторський текст із різними інтелектуальними елементами (цитатами, ремінісценціями, алюзіями тощо).

Методично виправданим для школярів може бути таке визначення: *літературна казка — це прозовий чи віршований авторський твір, у якому є щось незвичайне, фантастичне, чарівне.*

Жанрові риси літературної казки відрізняються від фольклорної:

- виникає на ґрунті фольклорної і на відміну від своєї попередниці існує в письмовій формі; літературна казка не є імпровізованим твором, тому вона завжди завершена і не змінюється;

- має індивідуальну зорієнтованість, причина якої є факт наявності автора даного твору, тому казка виражає ідеї письменника та проблеми суспільства, до якого він належить; дійсність у літературній казці проходить крізь індивідуальну свідомість (дійсність фольклорної казки пропущена крізь призму сприйняття народу);

- містить ліричні відступи письменника, детальну портретну та психологічну характеристику образу;

- наближена до реального життя, відображає ідеї та прагнення людей, які є сучасниками автора, розкриває конкретно-історичні суспільні ідеали, хоча є присутність елементів чарівного;

- герої досить різноманітні, з різними зовнішніми ознаками (у фольклорній казці герой ідеалізований, він втілює всі найкращі риси з народної уяви);

- події, вчинки, характери героїв вимагають умотивування, причинно-наслідкового зв'язку.

Зміст педагогічного керівництва учителем опрацювання казки забезпечує її літературознавче спрямування (робота над біографією казкарів, з'ясування жанрових особливостей літературної казки у ході ідейно-тематичного, літературознавчого аналізу).

Структура уроку читання залежить від жанрової специфіки літературної казки і містить такі орієнтовні етапи її опрацювання:

- Робота з *виставкою книг* – авторських казок, творча, евристична бесіда.
- Представлення улюбленої казки, *біографічні відомості* про автора казки (можливо і під час аналізу), *первинне читання*.
- Перевірка сприймання, *обмін враженнями* у формі бесіди, діалогів, дискусії.
- *Повторне читання казки* з попередніми завданнями.
- Робота над жанровими особливостями казки, виразністю (ідейно-тематичний, емоційно-образний, літературознавчий аналізи).
- Творча діяльність (переказ казки з елементами інсценізації, виразне читання, літературні ігри, творчі роботи тощо).
- Рефлексія.

Типовими методами і прийомами опрацювання літературної казки є: - ігрові вправи пошукового і творчого характеру; - літературні ігри, казкові вікторини; - інсценізація, уведення в урок елементів драматизації; - творчі перекази, творчі зміни і доповнення сюжету; - робота із виставкою книг казкарів, збірок; - словесне

малювання; - робота над творчими проектами; - перегляд мультимедійних презентацій, створення мультфільмів.

Вірш – ритмічно організоване мовлення, що постало на основі конкретно-історичної версифікаційної системи і є відмінним від прози; це організовані рівні відрізки в певній ритмічній тональності.

Віршована форма – це короткий запис тієї чи іншої теми (думки), в якій є певна глибина, що розкривається у своїй повноті перед чуйним читачем.

Поетичне слово – це слово з живою і яскравою внутрішньою формою, є основою словесного образу.

Методично виправданим для школярів може бути таке визначення:

Вірш – невеликий поетичний твір, написаний ритмічною мовою, найчастіше з римуванням рядків.

Жанрові особливості віршів:

- *Ритм* – у віршах обов'язково виражений, а в прозі він не явний, прихований, не завжди відчувається.

- *Рима* – відмінна ознака вірша, не дивлячись на окремі форми без неї; звукове, а не графічне явище, охоплює ритмічний акцент і наступні за ним звуки (іржава — держава).

- *Мелодика вірша* (грецьк. *melodos* – пісенний) – один з яскравих проявів версифікаційної інтонації, що полягає у гармонійній модуляції тону голосу в поетичному мовленні (зниження – підвищення), розгорнута система інтонування.

- *Звукопис* – зображально-виражальний прийом наслідування,

повторення звуків, слів котрі сприяють створенню подібного образу, враження тощо. Це звукові *повтори* повторення подібних поєднань голосних, приголосних звуків для посилення художньої виразності), *звуконаслідування* (імітація реальних явищ: намагання шляхом спеціального підбору та концентрації звуків мови – алітерацій чи асонансів – відтворити звуки, що існують у реальному навколишньому житті).

- *Настрій* – загально-емоційний характер вірша.

Вірші мають *стислу завуальовану головну думку* за допомогою образів і метафор.

Рекомендовані види аналізу: емоційно-образний аналіз в поєднанні з мовним, композиційним, лексико-стилістичним; композиційним. Основна читацька діяльність: складання партитури виразного читання вірша (на основі різних видів аналізу. Її послідовність опрацювання може бути такою:

- з'ясування головної думки, обраної ідеї вірша;
- знаходження логічного центру (найголовніші слова для тексту в цілому) відповідно до головної думки;
- розбивка речень на логічні ланки (такти), визначення логічних пауз;
- виокремлення логічних наголосів у реченні (найголовніші слова) та його логічних центрів;
- визначення інтонації читання.

Вірші ліричні становлять складність для сприймання, бо в них нема сюжетного розвитку. У них відтворено переживання поета чи почуття, властиві не тільки авторові твору, а й усім людям.

Авторські переживання передаються у змалюванні явищ природи або у розкритті внутрішнього світу героя. Для учнів молодшого шкільного віку твори пейзажної лірики потребують попередньої підготовки. Щоб діти виразно прочитали вірш, необхідне певне осмислення. Попередньою роботою може бути екскурсія; на уроці доцільно прослухати музичний твір, який налаштує дітей на слухання вірша, використати образотворчі засоби (важливо щоб зміст вірша відповідав картині, а не перетворився на роботу над картиною).

Опрацювання ліричних віршів має уводити дітей у світ художніх образів через почуття, до міркувань, думок, висновків. Напр., - *Чи сподобався вам вірш? - Чим? - Що особливо сподобалось? - Які картини уявили? - Що відчували? - Як ви думаєте, з яким почуттям поет малює ці картини?*

Байкою називають невеликий прозовий або віршований твір алегоричного змісту; коротке, переважно віршоване, алегоричне оповідання, в якому закладено дидактичний зміст; один з різновидів ліро-епічного жанру; короткий оповідний твір, який вимагає алегоричного повчального тлумачення; іноді моральний висновок додається окремо; часто дійовими особами є тварини, неживі речі, містичні персонажі; будь-яка байка обов'язково має повчальний характер. Батьком байки вважають Езопа, який жив приблизно у VI столітті до нашої ери в Давній Греції. Він і вигадав коротку повчальну алегоричну оповідку, що містила мораль. Героями його

байок були не лише звірі та люди, а й різноманітні предмети, що оточували автора .

Байка складається з оповідної частини та висновку-повчання. У вчинках персонажів байки — звірів, птахів, рослин — вбачаються і висміюються людські вади. Першим байкарем вважають легендарного елліна Езопа (VI-V ст. до н.е.), іменем якого називають інколи підтекст художнього твору (езопівська мова). Його традицію продовжив римлянин Федр (I ст. н.е.). Крім античних джерел, байка зазнала впливу індійської «Панчататри» («П'ять книг», III ст. н.е.). Реформатором байки вважається французький байкар Ж.Лафонтен (XVII ст.), котрий порушив умовно-алегоричну традицію жанру, надав йому виражальної гнучкості та змістової шляхетності. Естафету знаменитих байкарів підтримали видатні класики жанру Григорій Сковорода, Петро Гулак-Артемівський, Євген Гребінка, Левко Боровиковський, Іван Крилов, Леонід Глібов

Методично виправданим для школярів може бути таке визначення:

***Байка** - невеликий за обсягом, здебільшого віршований твір з повчальним змістом, у якому в гумористичній, алегоричній формі зображуються людські вчинки, характери, недоліки.*

У ній ідеться про звірів, птахів, комах, рибу, рослин, у вчинках яких, письменник висміює людські вади.

*Жанрові особливості **байки**: - швидкий розвиток подій, - складається з двох частин: *оповідь*, у якій розповідається певна подія; - *мораль* – повчання, стислий виклад головної думки, яку автор хоче донести до читача; - *алегорія* – зображення рис характеру*

людини за допомогою образів тварин, рослин, явищ природи тощо; - особлива *поетична мова* (образність описів, влучність виразів, мальовничі характеристики персонажів); - гумор, *сатира*.

У байках часто дійовими особами є тварини, але ця ознака не виступає як обов'язкова (персонажами байки можуть бути і люди). Байки утверджують добро, правду, справедливість, розум, любов, працьовитість; засуджують зло, неправду, дурість, лінь, ворожнечу і є зразком життєвої мудрості.

У сучасній літературі з'являються байки-приповідки, байки-епіграми, байки-жарти, байки-пародії, віршовані і прозові.

Структура уроку читання залежить від жанрової специфіки байки і містить такі орієнтовні етапи її опрацювання:

- вступна бесіда (мотиваційна, евристична, інформаційна);
- первинне читання учителем;
- короткотривала бесіда за враженнями від прослуханого;
- повторне читання учнями;
- літературознавче опрацювання байки (розкриття композиції, характерних особливостей дійових осіб, мотивів їх поведінки; - розкриття алегорії; - з'ясування головної думки конкретної частини байки; - аналіз моралі;
- складання партитури виразного читання;
- творча робота;
- рефлексія.

Типовими методами і прийомами опрацювання байки є: - смисловий аналіз (конкретного змісту байки); - композиційний

(виокремлення частин байки: основна подія ,мораль; визначення в них опорних слів); -лексико-стилістичний аналіз (висловлювання дійових осіб байки, виокремлення влучних народних висловів, які, вжиті з іронією та в переносному значенні, є у приказках, прислів'ях, порівняннях, фразеологізмах, підкреслення описів, влучних виразів, образних характеристик;); - ігрові вправи пошукового і творчого характеру; - літературні ігри, казкові вікторини; - інсценізація, уведення в урок елементів драматизації; - творчі перекази; - робота із виставкою книг; - словесне малювання; - робота над творчими проєктами; - перегляд мультимедійних презентацій, мультфільмів; - інтегровані творчі завдання (словесне і графічне малювання, робота за ілюстраціями); - літературознавчі ігри на визначення жанрових особливостей байки, з'ясування ідеї, розкриття «секретів автора» ; - виразне читання, робота над партитурою (визначення ритму, рими, інтонації, сили і тембру голосу, логічних наголосів); - творча діяльність учнів на основі прочитаного (читання за ролями, продовження або зміна сюжету, відтворення сюжету з обов'язковим використанням образних слів, описів).

Орієнтовні завдання до опрацювання жанру байки:

1. Добери прислів'я, які підтверджували б головну думку байки.
2. Напиши лист автору байки.
3. Відгадай автора за назвою байки або іменами героїв.
4. Вікторина «Хто ми і звідки?» (герої творів, уривки – слова автора).

5. Напиши діалог, який міг відбутися між персонажами байки (якби...).

6. Знайди та поясни засоби художньої виразності: епітети, порівняння, метафори, прислів'я та приказки у тексті байки.

7. Опиши літературного героя; створи асоціативний куш для характеристики літературного героя; намалюй карикатуру на літературного героя байки.

8. Літературні ігри «Поясни прислів'я, фразеологізм», «Впізнай фразеологізм, з якої байки?».

9. Визнач мораль даної байки, порівняй з назвою.

10. Розіграй байку за ролями.

11. Чи виникло у тебе питання, як насправді зимує коник-стрибунець? До якої літератури слід звернутися, щоб знайти на нього відповідь?

12. Прослідкуй, де і коли відбувалися описані події, як змінювався настрій і поведінка головних героїв, зверни увагу на мову байки.

13. Склади прислів'я з окремих слів і визнач, яке саме із трьох складених відповідає головній думці байки. Напр., *Переливає, в, порожнє, з, пустого.* (*Переливає з пустого в порожнє.*)

Міф (від грец. Μύθος — казка, переказ, оповідання)— оповідання про минуле, навколишній світ, яке описує події за участю богів, демонів, героїв та історії про походження світу, богів і людства; первісні уявлення давніх людей про весь світ, явища природи, тварин, рослин, власну історію, про богів та героїв;

стародавня народна оповідь про явища природи або фантастичні оповідання про богів, обожнювання героїв, уявних істот.

У буденній сучасній мові слово міф іноді використовують для позначення популярного, хоча й помилкового твердження.

Міфи характерні для первісних народів, що перебували або перебувають на стадії дорационального, дофілософського і дорелігійного мислення.

Зваблива таїна світу споконвіку манила до себе людину. Розгадати та пояснити її в ті далекі, ще дописемні, часи можна було лише за допомогою фантазії, уяви. Так з'явилися міфи.

Оповіді-міфи передавалися з вуст у уста, відкладалися в пам'яті різних поколінь. Усі народи здавна уявляли і пояснювали світ по-своєму, тому кожен із них має свою **міфологію** – сукупність міфів.

У сучасній міфології розрізняють такі види міфів:

- космогонічні – міфи про створення Всесвіту;
- теологічні – міфи про походження богів;
- міфи про священний шлюб;
- солярні й астральні;
- етимологічні – міфи, що пояснюють походження явищ або предметів;
- есхатологічні – міфи про загибель Всесвіту;
- міф про циклічність у природі (скотарські та землеробські міфи);
- героїчні міфи (про героїв, засновників племен – грецькі міфи про Геракла);

- міфи про здобуття людьми культурних навичок (міф про Прометея).

Методично виправданим для школярів може бути таке визначення: **міф** – *стародавня оповідь про виникнення світу, богів, фантастичних істот, людей, чудеса.*

Жанрові особливості міфів: - *оповідь про природні явища, реальні історичні події і суспільне середовище;* - наявність *фантастики* (пригоди і подвиги наділених надприродною силою, сміливістю і спритністю людей-героїв, здебільшого богів, уявні істоти); - невелика кількість основних дійових осіб (дві-три); - *прозова форма;* - зазвичай невеликий за обсягом.

Літературний аналіз міфів подібний до аналізу оповідань (реальні події) і казки (фантастичність), базується на усвідомленні усіх перелічених жанрових особливостей. Варто стисло ввести учнів у коло тих обставин, за яких відбувається описана у міфі подія, створити певний настрій, викликати почуття для відповідного сприймання твору, пояснити необхідні для розуміння змісту слова, використати **візуалізацію** (*заплющіть очі, розслабтесь, уявіть ...*), **передбачення** (*- Як гадаєте, що так міф? Думаю, що ви самі зможете дати визначення, використовуючи передбачення. Я назву деякі поняття, відомі вам із мультиплікаційних та художніх фільмів. Афродіта, Зевс, Перун, Прометей, Медуза Горгона, золоте руно, Мінотавр*); а після читання (прослуховування) прийом **«Незакінчене речення»** – *Я відчув..., подумав, зрозумів ...; міф змусив мене замислитися , допоміг зрозуміти ...*); складання

логічної партитури читання (визначення пауз, логічних наголосів, мелодики та темпу читання);

У роботі над міфом цікавими для дітей є ігри, змагання, конкурси, творчі завдання, які активізують та поживляють опрацювання міфів. Напр, **Глобальне, детальне, або критичне аудіювання.**

Кожна група працює над персональним завданням:

1-а – глобальне аудіювання. - *Що можете сказати?*

2-а – детальне аудіювання. - *А ви як будете слухати? На що ви будете звертати увагу?*

3-а – критичне аудіювання. - *А у вас що буде головним? Що передбачало такий розвиток подій? Що піддамо сумніву? (Прогнозоване повідомлення.)*

Завдання та запитання дослідницько-пошукового характеру
«Доведіть, що...»

Доведіть, що твір «Дедал та Ікар» є міфом. Для цього пригадайте з минулого уроку:

- *Що таке міф?*

-*Які особливості міфів ви знаєте?*

- *Про що здебільшого розповідається у міфах?*

-*Які художні засоби є характерними для цього жанру фольклору?*

Висловіть своє твердження *«Цей текст є міфом тому, що»* за алгоритмом: - *По-перше, у тексті йдеться про первісні уявлення*

- По-друге, присутнє фантастичне ... - По-третє, По-четверте, ... Отже, твердження про те, що твір «Дедал та Ікар» є міфом, правильне.

Творчо-пошукова робота «Готую виступ...»

Знайти чи скласти самостійно міф про героїчний подвиг, або походження якоїсь рослини чи тварини, населеного пункту, приготуватися до переказу в класі.

Ситуація. Ваша вчителька запропонувала вам виступити на засіданні екологічного (природничого, географічного чи історичного) гуртка, який об'єднує старших і початкових класів.

Мета виступу: зацікавити слухачів оповіддю про походження географічної назви чи рослини, тварини; показати мудрість і поетичність давніх уявлень про світобудову.

Адресат — учні старших і початкових класів, члени гуртка.

Адресант — ти сам (учень 4-го класу).

Форма — усна.

Жанр — міф.

Легенда (від латинського LEGENDA – те, що слід читати) – фольклорний або літературний твір, що містить розповідь на фантастичну тему; народне сказання або оповідання про якісь події чи життя людей, оповиті казковістю, фантастикою, а часто ідеалізацією релігійно-моралізаторського характеру; – народна оповідь про життя якоїсь особи чи незвичайну подію, оповита фантастикою, казковістю; – народне оповідання, часто з елементами казковості сказання, переказ; – малосюжетні фантастичні оповіді міфологічного, апокрифічного чи історико-героїчного змісту з

обов'язковою спрямованістю на вірогідність зображуваних подій та специфікою побудови сюжету на основі своєрідних композиційних прийомів (метаморфози, антропоморфізації предметів і явищ природи та ін.). Легенда – найдавніший жанр української неказкової прози,

Слово *легенда* має декілька інших, не пов'язаних з літературою, значень:

- Народне сказання або оповідання про якісь події чи життя людей, оповите казковістю, фантастикою.
- Вигадана, прикрашена розповідь про що-небудь.
- Що-небудь вигадане, неправдиве.
- Напис на монеті.
- Сукупність умовних знаків і пояснень до карти, плану, малюнка тощо.

Методично виправданим для школярів є таке визначення: *легенда – твір-переказ про якісь події, факти, людей, оповиті казковістю, фантастикою.*

Умовно легенди поділяють на **міфологічні**, легенди **апокрифічного змісту**, **історичні**. У початкових класах вивчають **міфологічні** та **історичні** легенди. До міфологічних відносять короткі фантастичні оповідання про чудодійні перетворення людей у звірів, птахів, рослин; оповідання про домовиків, русалок, вовкулак тощо. Історичні – це легенди про події минулого, побудовані на реальних фактах.

Легенда дуже близька до казки своїм незвичайним, неймовірним, фантастичним змістом, що виступає в органічній єдності з

реальністю. Дійсність у легендах трактується часто на основі вірувань та уявлень.

Жанрові особливості легенди: - пояснює походження тих чи інших предметів, явищ, тобто ознайомлює з *конкретними подіями, реальними фактами історії*; - водночас зображена реальність подається у незвичайній *казковій манері розповіді, наповненій фантазією, вигадкою* – її мета зацікавити слухачів; - розповідає про *героїчні вчинки* людей, їхні подвиги; - притаманні драматизм, *стійкість і завершеність сюжету*.

Аналіз легенди спрямований на розкриття реального та вигаданого змісту, глибокого осмислення творчої манери розповіді, яка характеризує цей жанр, його емоційність. Кожний вчинок, дія героя, кожне слово – все, що вказує на особливості його характеру, має відобразитися у відповідних інтонаціях читання, різних тональностях.

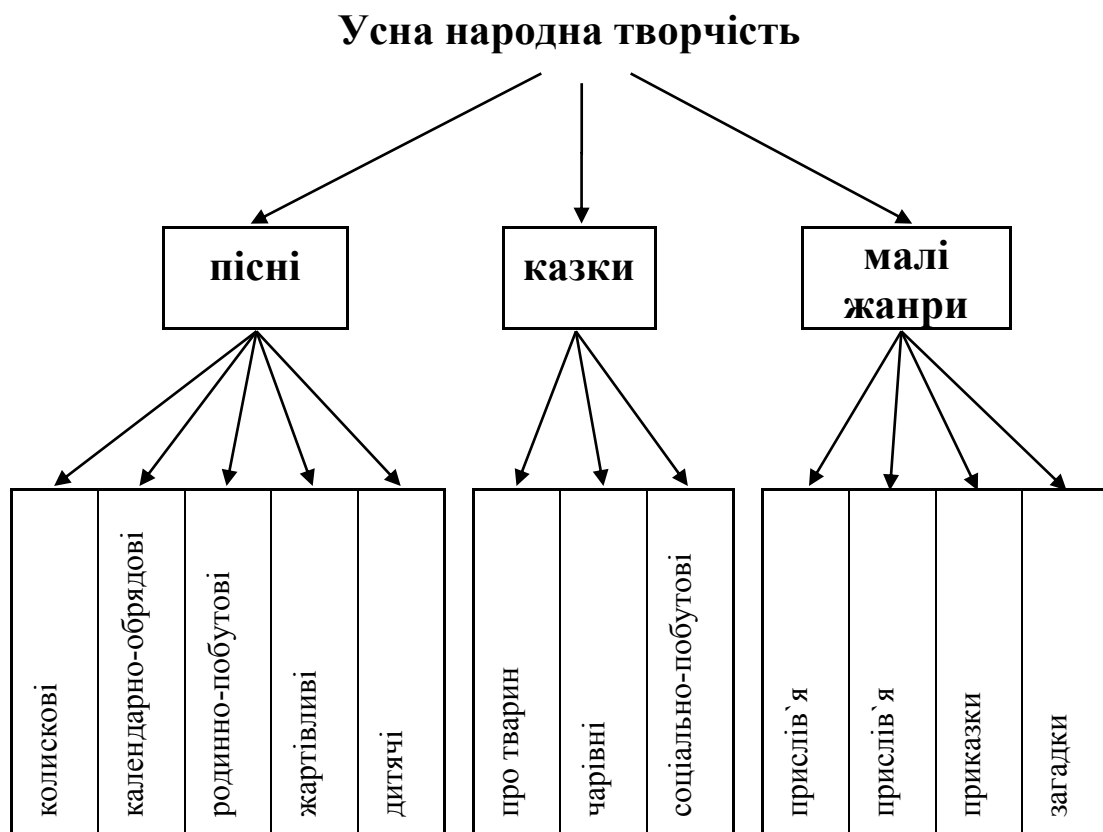
Початок легенди варто читати як у казці, щоб заінтригувати дітей. Найважливіше у змісті треба виділити: читати його повільніше, робити паузи, щоб зосередити на ньому увагу слухачів. Окремі моменти опису іноді треба домалювати інтонацією. Кінцівка легенди має певну мету: узагальнити сказане, зробити висновки – у читанні варто зробити довгу паузу, а головні слова в ньому інтонаційно підкреслити. У кінці має бути довга пауза, щоб діти змогли ще раз осмислити почуте (прочитане).

Типовими методами і прийомами опрацювання легенди є: - виразне читання, переказ, читання в особах; - інсценізування

легенди; - літературні ігри, тести, вікторини; - різноманітні творчі завдання: відгадування літературних ребусів, кросвордів тощо.

Перед вивченням історичних легенд дітей слід ознайомити з тими чи іншими історичними фактами. Чимало таких творів пов'язано з назвами різних місцевостей, які можна вивчати після розповіді про них. Такі легенди містять народне тлумачення їх незвичайного походження назв. Отримані відомості з прочитаних легенд учні зможуть використати на уроках природознавства, народознавства та інших.

Усна народна творчість Фольклор (від англ. folklore) – художня колективна літературна і музична творча діяльність народу, яка засобами мови зберегла знання про життя і природу, давні культури і вірування, а також світ думок, уявлень, почуттів і переживань, народнопоетичної фантазії.



Пісня – словесно-музичний твір ліричного або ліро-епічного характеру, мелодійний за своїм інтонаційним малюнком і призначений для співу.

Українські народні пісні (співанки) – різновид народної музики українською мовою; частина української музики.

Україномовна народна музика зародилася в період IX століття н.е. у часи становлення Київської Русі. Першотворці народних пісень, як правило, невідомі, або взагалі не можуть бути визначені через колективне авторство. Народна пам'ять зберегла лише деякі імена авторів пісень, які стали народними. Це Маруся Чурай, авторка пісень «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Засвіт встали козаченьки»; козак Семен Климовський – «Їхав козак за Дунай». Друга частина народних пісень – літературного походження: Рече та стогне Дніпр широкий»(Т. Шевченко), «Ніч яка місячна» (М.Старицький).

На відміну від пісень літературного походження, народна пісня дуже багата у видовій різноманітності: весільні пісні, родинно-побутові пісні, українські народні балади, українські народні думи, історичні пісні, стрілецькі пісні, коломийки, календарно-обрядові пісні (пісні зимового циклу: колядки та щедрівки, жнивварські пісні, петрівки, русальні пісні, купальські, веснянки та гаївки), суспільно-побутові пісні (заробітчанські, наймитські, робітничі пісні, бурлацькі пісні, рекрутські та солдатські пісні, кріпацькі пісні, чумацькі пісні, козацькі пісні).

Класифікація українських народних пісень.

- **Родинно-обрядові пісні:** весільні пісні, голосіння.

- **Побутово-ліричні пісні:** родинно-побутові пісні, соціально-побутові пісні:(козацькі, чумацькі, кріпацькі, рекрутські пісні (солдатські), ремісницькі, переселенські, бурлацькі (заробітчанські).

- **Епічні пісні:** історичні пісні, думи, биліни (один з різновидів балад, що є у всьому світі).

- **Календарно-обрядові пісні:** - *весняного циклу* (веснянки, весняні хороводи, гаївки, гагілки, русальні пісні); - *літнього* (петрівки: співалися під час Петрівського посту, купальські пісні,); - *осіннього* (жнивварські, урожайні пісні); - *зимового* (миколаївки, щедрівки, колядки).

Деякі зразки **календарно-обрядових пісень** вивчаються у початковій школі.

Народна казка від слова «фольклор» англійського походження, яке в перекладі означає «народна мудрість – найпопулярніший фольклорний жанр; - один з основних жанрів усної народної творчості; - епічне оповідання алегоричного, повчально-розважального, дивовижного, героїчного або побутового змісту з установкою на вигадку; - вигадані оповідання, котрі передаються упродовж багатьох століть із роду в рід, з покоління в покоління. Народні казки – художнє відображення історії українського народу.

Усі народні казки можна поділити на три групи: казки про тварин, чарівні та соціально-побутові.

Одними з найдавніших є *казки про тварин* хоч і розповідають про життя звірів і птахів, та адресовані людям і показують, як діють тварини, повчають людей: так робити можна, а ось такі вчинки ганьблять людину.

Чарівні (героїко-фантастичні) казки, на перший погляд, зображують неможливі події, однак у них збереглися в зашифрованому вигляді відомості про таємничі прадавні обряди та звичаї нашого народу.

Соціально-побутові казки розповідають про життя людей. Герої цих казок опиняються завжди перед вибором: іти по життю з правдою чи з кривдою, обрати багатство чи честь. І завжди в них перемагає бідний, але розумний і працьовитий герой, бо в житті має перемагати Добро – так у казках народ утверджував думку про торжество справедливості.

Казкові оповіді доносять до нас досвід життя, мудрість багатьох-багатьох поколінь, відображають цілий світ поетичної вигадки нашого народу, так як увібрали в себе найхарактерніші й найгуманніші людські бажання, мрії, народну мораль, ідеали краси.

На відміну від літературної казки, у якій автор, його ідеї, погляди на життя, що схвалює, а що засуджує – відомо, у народній казці автор розчинився у колективному образі.

*Методично виправданим для школярів може бути таке визначення: **Народна казка** – це твір усної народної творчості про вигадані, а часто й фантастичні події.*

*Жанрові особливості народної казки: - **казкові початок і кінцівка:** жили собі дід та баба, був собі один чоловік, колись-то давно, не за нашої пам'яті, мабуть, ще й батьків та дідів наших не було на світі, стали вони жити - поживати та добра наживати; - **казкові імена:** Лисичка-Сестричка, Зайчик-Побігайчик; Василиса-Прекрасна; - **чарівні предмети:** чоботи, перстень, сопілка,*

летючий корабель (у чарівних казках); - **магічні числа 3, 7, 9, 12**: *троє братів, три завдання, сім побратимів, дванадцять голів у змія*; - **повтори слів**: *жити-поживати, думати-гадати*; - **повтори певних епізодів тричі**, хоч і у трохи видозміненому вигляді; - використання **специфічної народної лексики**, загадок, загадок-завдань, приповідок, фразеологізмів; -**класифікація персонажів**: добротворці (*Котигорошко, Кирило Кожум'яка, Іван-Побиван, Чабанець*), злотворці (*Коцїй, Ох, Гайгай, відьма, змій, мачуха, бабина дочка, Кривда*), жертви (дідова дочка, Попелюшка), контрастне їх групування; - **перемога добра над злом**; - яскраво виражені **національні особливості**, побут, праця, спосіб життя народу, природні умови регіону, де була складена (побутові казки); - **наявність персоніфікованих образів**: щастя, добро, правда, кривда, доля.

Під час опрацювання казки особливу увагу потрібно звернути на її мову казкових персонажів, у якій безліч відтінків, велике розмаїття ритміки, образності. Народні казки зберігають і передають від покоління до покоління безцінні **мовні скарби**. Учні мають усвідомити, що у казках відображені особливості говірки тієї чи іншої місцевості, особливості регіону, де з'явилась казка, характерні ознаки того часу, в якому відбувається дія.

Жанрові особливості народної казки: - невелика *приказка*; - невеликий казковий *початок*; - багатоподійність; *випробування* героя, які у міру розвитку сюжету ускладнюються (триразове повторення дій, загадки-завдання, предмети, які допомагають герою пройти випробування, магічні числа); - діалоги, *мова* героїв;

постійні епітети, порівняння (*добрий молодець, палац білокам'яний*); - використання *прислів'їв*, приказок; відображення національних особливостей народу.

У процесі опрацювання народної казки використовуємо **сюжетно-образний аналіз** з метою спостереження за жанровими, емоційними особливостями казки, за специфікою композиції, сюжету, мови, вчинків героїв.

Рекомендовано такі напрями роботи над жанром:

1. Виокремлення жанрових особливостей казки.
2. Визначення типу казки (про тварин, чарівна, соціально- побутова).
3. Детальний розбір композиції та сюжету (початок, триразове повторення певних подій, градація дії – наростання ефекту).
4. Усвідомлення ідеї (що хотів сказати народ у казці) на основі взаємодії образів. Розкриття ідеї – кінцева мета аналізу твору, об'єднує всі компоненти аналізу.

Типовими методами і прийомами опрацювання народної казки є: - ігрові вправи пошукового і творчого характеру; -літературні ігри, казкові вікторини; -інсценізація, уведення в урок елементів драматизації, рольові ігри; -читання в особах; -робота із виставкою книг; -словесне малювання; -робота над творчими проектами; - перегляд мультимедійних презентацій, мультфільмів; складання сюжетних схем казок, використання їх під час переказу; - колективне (за аналогією, зразком) та самостійне творення казок, складання творів-мініатюр на казкову тематику, створення ілюстрацій до казок, виготовлення рекламного оголошення про

казку.; -складання варіантів кінцівок до відомих казок, створення діафільмів до казок; -творчі перекази (із зміною часу подій, місця подій, персонажів, від імені одного з персонажів, від імені стороннього спостерігача, перенесення казкових подій, предметів у сучасність); - виготовлення уявної карти описаної в казці фантастичної країни, відображення на ній подій, які відбулись, з'єднання малюнків стрілками; -розповідь історії подорожі цією країною; інтерактивні методи.

Використання інтерактивних методів продемонструємо на прикладі опрацювання народної казки. «Заєць-хвалько».

- *«Пантонімічний етюд»*: -Добери завдання до казки, які можна показати за допомогою рухів, міміки, жестів. Прочитай казку, використовуючи дібраний «пантонімічний етюд».

- *«Мімічна гімнастика», соціограма «Пантоміма»* – прийоми, які використовуються для активізації емоційної сфери. Учням пропонується показати емоційне ставлення до героя, ситуації за допомогою міміки, жестів; виразити свій емоційний стан без слів. *Наприклад*, за допомогою міміки і жестів показати дії, вчинки персонажів казки: *-Заєць вихваляється перед табуном на току. -Ворона повчає хвалька. -Собаки спіймали пташку. -Ворона дякує Зайцю за порятунок.* Робота в групах. Інсценізація уривку твору.

- *«Рецепт приготування героя»*: Учні складають список інгредієнтів (ними можуть стати портретні риси героя, риси характеру тощо), далі пишуть спосіб приготування.

Наприклад, -уявіть себе кухарями, підготуйте «рецепт приготування» Зайця.

Інгредієнти для приготування: легковажність, самовпевненість, цікавість, стриманість, брехливість, хвалькуватість, кмітливість, турботливість, лякливість, працьовитість.

Рекомендовані мірки: 1 склянка, 2 ст. ложки, 1 ч.ложка, 1 щіпка, 3 жмені.

Запропонуйте свій спосіб приготування, використавши дані мірки.

«Кубик Блума»: Удосконалює уміння учнів формулювати запитання до тексту, сприяє умінню вирішувати проблеми, з якими прийдеться зустрітися в житті, застосовувати набуті знання на практиці, діяти в нестандартних ситуаціях. На гранях «Кубика Блума» написані слова: «Чому», «Поясни», «Опиши», «Запропонуй», «Назви», «Поділися». Учитель або учень кидає кубик і формулює запитання до навчального матеріалу за тим словом, яке випало на грані кубика. Цей прийом зручний під час перевірки домашнього завдання, після опрацювання тексту. Учні, кидаючи кубик, формулюють запитання за опорними словами і дають на них відповіді:

– *Чому* Заєць вирішив врятувати Ворону, ризикнувши власним життям?

– *Поясни*, які причини вплинули на зміну поведінки героя.

– *Опиши* зовнішність Зайця.

– *Запропонуй* ще одну пригоду, яка могла би трапитись із Зайцем і Вороною.

– *Назви* головну думку казки.

– *Поділися* враженнями від прочитаного.

Хокку (хайку) – жанр японської поезії, «початкові вірші» - це художня форма рефлексії; неримований трирядковий вірш із 17 складів.

Перший рядок складається з 5 складів, другий – з 7 складів, третій – з 5 складів.

1-ий і 2-ий рядки – опис явища,

3-ій – висновок сказаного, часто неочікуваний.

Напр.,

Хоробрість – сила!

Рятує життя іншим.

Всі поважають.

«Сенкан» – неримований п'ятирядковий вірш, який синтезує інформацію і факти у стисле висловлювання, що описує тему за схемою:

1 – слово, яке позначає тему (іменник).

2 – опис теми (2 прикметника).

3 – дія, пов'язана з темою (3 дієслова).

4 – фраза із чотирьох і більше слів, виражає ставлення до теми.

5 – асоціація, синонім до першого рядка.

Напр.,

Заєць-хвалько

Сміливий, хоробрий.

Надихає, рятує, допомагає.

Хоробрість завжди прикрашає.

Неочікувано!

Малі фольклорні жанри (малі фольклорні форми) – це лаконічні за формою жанри, до яких належать невеликі за обсягом фольклорні твори. Дитячий фольклор - це сукупність зразків усної народної творчості, яка складається із класичних та сучасних фольклорних форм і функціонує у дитячому середовищі або виконується спеціально для дітей

Малі фольклорні жанри є виразниками народної творчості у стислому концентрованому вигляді та яскраво передають народну самобутність, як правило описуючи чіткі й зрозумілі життєві ситуації. До малих фольклорних жанрів відносять: прислів'я, приказки, загадки, заклички, примовки, прокляття, скоромовки, лічилки, анекдоти а також пісенні тексти на одну строфу, наприклад, коломийки. Малі фольклорні жанри мають значну педагогічну цінність, оскільки збагачують словниковий запас учнів, розвивають артикуляційний апарат та фонематичний слух.

У початковій школі не передбачено окремих уроків для опрацювання малих фольклорних жанрів. **Загадки, прислів'я, приказки і скоромовки** вводяться в тканину уроку як супровідний матеріал, хоч і важливий, необхідний для роботи з учнями на уроці літературного читання. Учителі звертаються до цього жанру на всіх етапах уроку: від мотивації до рефлексії, а також у процесі опрацювання творів різних жанрів.

Загадка – короткий алегоричний опис подій, предметів, явищ, які треба впізнати, відгадати що- небудь у природі, житті та діяльності людей, яке є нерозв'язане або повністю не розгаданим, не дослідженим. Це мальовничий опис предметів, який треба

впізнати, відгадати. Методика роботи з загадками передбачає, що навчати дітей відгадувати загадки слід починати не з загадування, а з виховання уміння сприймати предмети і явища з різних боків, бачити світ у різноманітних зв'язках і залежностях, у кольорах, звуках, русі, змінах та висловлювати влучним, образним словом, , які б точно відображали побачене. Важливо навчити дитину не стільки знайти відгадку, як відповісти на питання «Чому так думаєш?», вчити бачити суттєві ознаки, без яких не може існувати предмет, те, що вирізняє його серед інших.

Прислів'я – влучний вислів, часто ритмічний, афористичний за змістом, який у стислій формі узагальнює різні явища життя. *Особливості жанру*: короткий вислів, має повчальний зміст, складається з двох частин, читається уповільнено.

У вигляді ритмічно побудованого і навіть заримованого речення **прислів'я** передає багатовікові спостереження народу над поведінкою людей і навколишньою природою, виражаючи їх у вигляді мудрого узагальненого повчання. Зміст кожного прислів'я відображає погляди народу на природу, людей, значення всіх явищ життя. Основними методичними вимогами є: - розуміння учнями прямого і переносного значення смислу прислів'я; - уміння зіставляти зміст прислів'я з конкретним змістом прочитаного або із своїм досвідом; добір прислів'я відповідно до головної думки твору; виховання бажання і вміння застосовувати прислів'я у своєму мовленні; - розвиток умінь придумувати коротку розповідь за прислів'ям.

Приказка – народний вислів, часто римований, близький до прислів'я, але без властивого йому повчального змісту, стисло й дотепно оцінює дії людини; у завуальованій формі вказує на недоліки; є частиною прислів'я.

Прислів'я та приказки, які вивчають учні початкової школи поділяються на комунікативно-етикетні (містять рекомендації щодо правил спілкування, поведінки) та природничі (відповідають на питання *«Як ти це розумієш?»* і *«Чому так кажуть?»*).

Варто постійно заохочувати дітей до заучування їх напам'ять, час від часу згадувати про них, відновлювати в пам'яті і спонукати до уведення в усне мовлення.

Скоромовки – віршована форма, у якій скомпоновані важковимовні слова; спрямована на розвиток артикуляційного апарату. Це поетичний жанр, живлений джерелами дитячого фольклору, зумовлений потребами етнопедагогіки. В основі скоромовки дотепна гра спеціально підібраних, важковимовних слів призначених для тренування артикуляційного апарату дитини. Скоромовки вводяться як елемент вироблення орфоепічних норм, як засіб розвитку дихання, від якого залежить виразність читання. Скоромовку прочитують кілька разів: мовчки для ознайомлення; вголос повільно, щоб усі звуки називалися правильно, потім швидше, далі максимально швидко. Створюють скоромовки за переважанням певного звуку, слова, що повторюється, добором слів із повторюваними звуками, добором слів із звуковими парами: дзвінкий -глухий, твердий м'який, для ускладнення вимови добором

рими до слова, добором спільнокореневих слів (за допомогою префіксів і суфіксів).

Рекомендовано завдання, адекватні опрацюванню малих жанрів:

- добери влучне продовження прислів'я, скоромовки (мовно-логічне завдання);
- попрацюй в групі, в парах (дай тлумачення прислів'ю, знайди використання його у житті);
- прочитай скоромовку: у повільному, звичайному, швидкому, дуже швидкому темпі;- пошепки, впівголосу, голосно, дуже голосно;
- прочитай приказку, відтвори певні наміри (пошкодуй, дорікни, вияви здивування, захоплення);
- запиши вивчену скоромовку з пам'яті;
- склади: -загадку до вказаної відгадки, -власну скоромовку, використовуючи запропоновані слова; -прислів'я з поданих слів (деформовані речення); -загадку за малюнком.

Список використаної літератури

1. Авраменко О. А. Українська література. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Грамота, 2013. 288 с.
2. Волошина Н. Й. Вивчення української літератури в 5 класі. Посібник для вчителя. Київ: Педагогічна думка, 1997. 144 с.
3. Галич О. Роди та жанри літератури: довідник для вчителів. Рівне, 1994. 62 с.

4. Галич О.А., Назарець В.М., Васильєв Є.М. Загальне літературознавство: Навчальний посібник для вузів. Рівне, 1997.544с.
5. Грицай М. С. Українська народно-поетична творчість. Київ: Вища школа, 1983. 357 с.
6. Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І., Теремко В.І. Літературознавчий словник-довідник. К.: Академія, 1997.751с.
7. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>.
8. Дитяча енциклопедія/ Авт.-упоряд. О. О. Могила, С. В. Чумаков. К.: Школа, 2004. 186с.
9. Іванова Л.І. Жанрова характеристика літературного твору як засіб його кваліфікованого аналізу молодшими школярами (на прикладі вивчення міфів). Матеріали міжвишівських наукових читань» українська література від давнини до сучасності: парадигми, напрямки, проблеми». Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. С.56-58.
10. Камінчук О. Образний світ байки Олени Пчілки. Українська мова і література в школі.1993. №10. С. 56–58.
11. Коваль Г. П., Іванова Л. І., Суржук Т. Б. Методика читання: навч. посібник Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2008. 280с.
12. Лановик З.Б. Українська усна народна творчість. Київ: Знання-Прес, 2001. 591 с.
13. Літературознавча енциклопедія: У 2 томах. Авт.укладач Ю.І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 608с.

14. Міфологія: Межиріччя, Стародавній Єгипет, Стародавня Греція, Стародавній Рим [Текст] : дит. енцикл. / авт.-упоряд. О. О. Могила, С. В. Чумаков ; худож. В. М. Родін, Л. Л. Сільянова. К.: Школа, 2004. 448 с.

15. Мовчан Р. В. Українська література для 5 класу. Київ: Генеза, 2005. 13 с.

16. Народні прислів'я та приказки [Текст] / упоряд. та передмова М. К. Дмитренко. К.: Ред. часопису "Народознавство", 1999. 179 с.

17. Новий довідник: Українська мова. Українська література. К.: ТОВ «КАЗКА», 2008. 864 с.

18. Пономаренко В. Пісня народна. Українська музична енциклопедія. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, 2018. Том 5: Павана—«РОЛІКАРП». С.254-257

19. Прислів'я та приказки українського народу [Текст]. Сімферополь: Інфолекс, 2001. 207 с.

20. Українська література (до 20-х рр. ХХ ст.). Із вершин та низин: дитяча енциклопедія / В. О. Шевчук. К.: Школа, 2006. 592 с.

21. Українські народні казки [Текст]: для мол. і серед. шк. віку худож./В.Г. Мельниченко, К. І. Сулима; упор. та передм. Л. Ф. Дунаєвська. К.: Веселка, 1990. 285 с.

8. Літературна компетентність учня початкових класів

1. Компетентнісний підхід до навчання читання молодших школярів

2. Компетенція як складова літературної компетентності учня початкових класів:

- Читацька.
- Бібліотечно-бібліографічна.
- Літературознавча.
- Особистісно-діяльнісна.

Компетентнісний підхід у навчанні учнів початкових класів є визначальним за типовими освітніми програмами Нової української школи (Р. Шиян, О. Савченко).

Навчальна діяльність на уроці літературного читання за змістовими лініями («Читаємо» та ін.) мовно-літературної освітньої галузі Держстандарту має не просто забезпечувати певну суму знань, умінь та навичок, а формувати певний рівень розвитку особистості, пов'язаний з якісним освоєнням змісту літературної освіти, тобто **освітянську компетентність**.

Зазначене зумовлює необхідність розгляду важливих передумов та з'ясування сутності компетентності, її змістових ліній.

За тлумачним словником сучасної української мови, **компетенція** – це добра обізнаність із чим-небудь; коло питань, в яких дана особа володіє пізнанням, досвідом. **Компетентність** – 1) володіння компетенцією; 2) володіння знаннями, що дають змогу усвідомлювати, оцінювати, привласнювати щось.

У широкому значенні – **літературну** компетентність можна розглядати як характеристику особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку, володіє достатньо сформованим способом читання, вміннями та навичками; має здатність до читацької самостійності, самооцінки, самоконтролю, творчого розв'язання літературних завдань; це сформованість інтелектуальних операцій для повноцінного сприймання твору, творчих літературних здібностей.

Літературна компетентність визначається обсягом літературних знань, початкових читацьких умінь і навичок з їх відтворенням та здатністю школяра засвоювати знання та застосовувати їх у власній літературній діяльності.

Методично виправданим для учителя початкової школи є розуміння літературної компетентності школяра як результату систематизованої навчальної діяльності; активного оволодіння системою літературних знань і здатності їх використовувати з метою пізнання навколишньої дійсності, задоволення власних потреб (самоосвітніх, пізнавальних, дозвіллевих тощо).

Передумовами літературної компетентності є достатня сформованість *техніки читання* учнів, наявність спеціальних *здібностей* та *інтересу* до читання літературних творів.

Показниками літературної компетентності є – *володіння комплексом літературних знань*, умінь і навичок, які надають можливості: свідомо вибирати книги, читати за правилами культури читання; адекватно розуміти прочитане; здійснювати різноманітні

форми мисленнєвої і творчої діяльності на основі сформованого способу і якостей читання.

Зазначені компоненти зумовлюють вибір необхідних **компетенцій**: *читацької, бібліотечно-бібліографічної, літературознавчої, особистісно-діяльній*, якими має володіти учень початкових класів, і які складають зміст **літературної компетентності**.

Під **читацькою** компетенцією молодшого школяра ми розуміємо наявність сформованого способу та якостей читання, які передбачають вміння школярів *правильно, свідомо, швидко і виразно* читати твір, відтворювати прочитане, оцінювати свої судження і своїх товаришів за змістом, логікою і виразністю мовлення. Читацька компетенція є основою, фундаментом літературної компетентності, інтересу до читання літературних творів.

Зміст **бібліографічної** компетенції передбачає у молодших школярів наявність певного кола читання, знання початкових елементів бібліографії, прийомів свідомого вибору книг, вміння користуватися довідковою літературою.

Літературознавча компетенція передбачає достатній читацький досвід молодших школярів, усвідомлення жанрової специфіки твору; розширення кола читання; здійснення грамотного аналізу твору; визначення на практичному рівні та усвідомлення **літературних понять** (тема, ідея, жанрова специфіка твору, композиція, система персонажів, засоби художньої виразності), використання яких дають змогу дитині глибоко осмислити

художній твір, відтворити систему художніх образів та розширити коло читання, охопивши жанрово-родові форми художньої, науково-пізнавальної, довідкової літератури, української та зарубіжної.

Однією з важливих складових літературної компетентності є **особистісно-діяльнісна** компетенція молодшого школяра. Вона передбачає реалізацію *творчих здібностей* дітей, які викликані високим інтересом до читання літературних творів, різних за жанрами, та вміння творчо їх переосмислювати. Можна тлумачити **особистісно-діяльнісну** компетенцію як здатність читача до власної діяльності, що є особливою якістю творчості у процесі організованого вивчення літератури. Формується у процесі активної творчої діяльності молодших школярів, є ознакою творчості і читацької самостійності.

Отже, **літературна компетентність молодшого школяра** – це комплексна характеристика особистості, яка володіє достатньо високою технікою читання, літературними та бібліотечно-бібліографічними знаннями, здатна до власної літературно-творчої діяльності і охоплює систему умінь, які є змістом *читацької, літературознавчої, бібліотечно-бібліографічної, особистісно-діяльнісної компетенцій*.

Тематичний словник

1. Компетентність молодшого школяра – це сформованість інтелектуальних операцій, спрямованість у діяльності, усвідомленість і мотиваційна насиченість. На кожному віковому

етапі компетентність має орієнтовні показники розвитку особистості, тобто різні види компетенції.

Літературна компетентність – комплексна характеристика літературної освіченості молодшого школяра, сукупність читацької, літературознавчої, бібліографічної, особистісно-діяльній компетенцій.

2. **Компетенція** – загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих у навчанні.

- **Читацька компетенція** – наявність сформованого способу та якостей читання, які передбачають вміння школярів правильно, швидко і виразно читати твір, відтворювати прочитане, оцінювати свої судження і своїх товаришів за змістом, логікою і виразністю мовлення.

- **Літературознавча компетенція** – достатній читацький досвід молодших школярів, вміння здійснювати аналіз твору і визначати на практичному рівні та усвідомлювати такі поняття, як тема, ідея, жанрова специфіка, персонаж та інші.

- **Бібліографічна компетенція** – знання початкових бібліотечно-бібліографічних понять та вміння користуватися довідковою літературою, читання періодичної преси, відвідування бібліотеки, користування різноманітними довідковими посібниками

- **Особисто-діяльній компетенція** – здатність читача до власної творчої діяльності, що становить особливу якість особистості у процесі організованого навчання читання, формується у ході активної творчої ігрової діяльності молодших школярів, результатом якої є створення власних літературних творів.

Рівні компетентності – ступінь навчальних досягнень: низький (рецептивно-продуктивний), середній (репродуктивний), достатній (конструктивно-варіативний), високий (творчий). **Високий рівень компетентності** – характеризується засвоєнням не лише суттєвих ознак поняття, але й його зв'язків з іншими; володінням узагальненого поняття, здатністю використовувати його в знайомій і нестандартній ситуації.

Читацька компетенція учнів

Суттєвим у розвитку читацької компетентності є удосконалення **техніки читання** (спосіб читання, правильність, швидкість, виразність у поєднанні з розумінням прочитаного).

Практика переконує в тому, що формування техніки читання – процес складний, у якому важливими є мислення і мовлення, сприймання й пам'ять, слуховий і зоровий аналізатори.

Механізм читання складається з трьох компонентів: 1) зорове сприйняття надрукованого чи написаного (упізнання зорових сигналів букв, які позначають певні звуки); 2) відтворення звукової форми слова (промовляння, озвучування – в залежності від рівня оволодіння навичкою читання – словами чи складами); 3) усвідомлення змісту (розуміння прочитаного). Перші два компоненти – пов'язані з переведенням графічної форми слова у звукову – **техніка читання**. Технічний аспект читання охоплює такі компоненти: *спосіб* (побуквений, відривний складовий, плавний складовий, плавний складовий з цілісним прочитуванням окремих

цілісних, читання цілими словами і групами слів); *швидкість* (визначається кількістю прочитаних слів за одну хвилину, його норми зазначені у нормативних документах.), *правильність* (безпомилковість), *виразність* (голосне, з дотриманням мовленнєвих норм) Кожний із них окремо, як і їх сукупність, підпорядковуються смисловій стороні читання – *свідомість* читання (розуміння прочитаного).

Швидкість читання. Ефективна робота над удосконаленням темпу забезпечується за умови розвитку аналізаторів дитини, а саме: а) *зорового* (рухи очей текстом); б) *мовного* (артикулювання); г) *слухового* (слухається мовленнєвий переказ сприйнятого).

Результативність формування навички **швидкого** читання учнів значною мірою залежить від розуміння самим учителем механізму читання та факторів, що впливають на зазначений процес, а саме: *характер тексту* (складний чи легкий зміст); *образ слова* (шрифт, чіткість друкування); *зорове поле* (горизонтальне, вертикальне); *антиципація* (сміслова здогадка), регресії очей (повернення очима до прочитаного); розвиненість *артикуляційного апарату*; постановка дихання; активізація *мислення*; хороша *пам'ять*; *життєвий досвід* та загальний *розвиток* учнів.

Досягти оптимальної швидкості допоможуть **тренувальні вправи** (частота і систематичність їх проведення): самозаміри швидкості, багаторазові читання у різному темпі (скоромовкою, повільно), з різним інтонуванням, парами, у два голоси «каноном», з ритмічним постукуванням, спільне читання учнів з учителем, який

своїм читанням уповільнює чи прискорює темп, напівголосне читання (гудіння), вправи на збагачення активного словника учнів.

Артикуляційний апарат дитини ще недостатньо розроблений для швидкого читання, дихання не врегульоване, тому доцільно вводити на початку уроку **читацькі розминки** (хвилинки-розминки) – перший етап уроку, який передує безпосередньому читанню як нових, так і вже відомих творів. На цьому етапі пропонується добір вправ для розвитку артикуляції і дихання та вправи на збільшення кута зору, бажано в ігровій формі.

Артикуляційна гімнастика – чітке, правильне промовляння звуків, слів, словосполучень, скоромовок, прислів'їв, приказок. Промовляти їх треба спочатку повільно, а далі швидше й швидше, однак щоб язик не заплітався, щоб вимова була чіткою, чистою, без "проковтування" звуків. Правильній постановці дихання й розвитку артикуляції допомагають ще й такі вправи:

«*Чистка зубів*» (верхньою частиною різців водити язиком вправо-вліво).

«*Коники*» (цокання).

«*Маятник*» (рот привідкритий в усмішці, язик рухається від лівої щоки до правої).

«*Закриті ворота*» (через стиснуті зуби пройти язиком).

«*Жабки*»(скреготання). Рот привідкритий, губи розтягнуті. Язик торкається піднебіння. Втягується повітря: язик нерухомий, губи міцно стиснуті, щоки надуті; швидко переганяється повітря то за ліву, то за праву щоку.

Серед вправ на збільшення кута зору результативним є читання

складів, слів, словосполучень у **пірамідах**:

КО	1	МАР		Н . А
ПАР	2	ТА		СІ . НО
КАР	3	ТА		ШКО . ЛА
БАЛ	4	КОН	КА .	МІНЬ
ДРУ	5	ЖБА	ПО .	ДВИГ
		50 мм		45 мм

– робота з **таблицями Шульте**: – квадрат розміром 10x10 чи 20x20 см ділять на 25 клітин, у кожен з яких довільно вписують числа від 1 до 25. Завдання полягає в тому, щоб за найкоротший час (25-30 сек.) прочитати числа в послідовності натурального ряду, не переміщуючи зір за межі центральної клітини;

– робота з **прямокутниками Лезера**: прямокутник 20x40 см ділиться на 50 клітин і вписуються довільно числа від 1 до 50. Час оволодіння 50 сек.

Свідомість читання. Із швидкістю тісно пов'язані усвідомлення читання. Дуже повільне читання затримує мислення, а отже і розуміння прочитаного. Надзвичайно швидке – призводить до помилок, що теж впливає на усвідомлення тексту.

Читати свідомо – означає повноцінно (адекватно авторському задуму розуміти зміст прочитаного, уміти зіставляти його з явищами навколишньої дійсності, доходити певних висновків у процесі читання.

Ступінь усвідомлення читання залежить від віку і загального розвитку дитини, здатностей її пам'яті та уваги, доступності літературного матеріалу.

Свідомість читання забезпечується за таких умов: – розуміння значення всіх слів, речень у тексті; – усвідомлення зв'язку окремих речень (часового, просторового, причинового); – засвоєння головної думки, тематичного змісту прочитаного тексту та взаємозв'язку його логічних частин.

Усвідомлення ідейно-тематичного, естетичного багатства прочитаного твору відбувається у результаті застосування найрізноманітніших прийомів роботи з текстом: – словникова робота; – підготовча робота до читання; – первинне виразне читання; – бесіда за безпосередніми враженнями від прочитаного; – грамотний літературний аналіз твору.

Основні види роботи, що сприяють свідомому читанню: – складання плану прочитаного; – стислий, детальний, вибірковий, творчий переказ; – підсумкова бесіда; – творчі роботи у зв'язку з прочитаним.

Правильність читання. Читати правильно – означає читати безпомилково, не перекручуючи слів, не пропускати і не вставляти зайвих літер, складів, не повторювати прочитані слова кілька разів, правильно наголошувати, дотримуватись літературної вимови. Остання є основою для формування навички правильного читання, закладається ще у добукварний період, коли учні набувають умінь вимовляти звуки відповідно до літературних норм.

Важливим прийомом у навчанні зазначеного читання є попередження помилок. Сприятиме цьому підготовча робота до читання: бесіда, розповідь учителя, пояснення незрозумілих слів, розгляд картин, діафільмів тощо.

Існують різні способи виправлення помилок як у ході, так і після читання: - учень читає складами, записує на дошці; - залучення інших учнів до роботи над усуненням неточностей прочитаного; - виправлення учителем помилок.

Якщо учень читає не уважно, надмірно поспішає, не вдумуючись у зміст і тому припускається помилок, потрібно розвивати його увагу, поставити перед ним вимогу не поспішати у процесі читання. Якщо учень знервований, хвилюється, варто подбати про індивідуальний психологічний підхід або викликати читати іншим разом.

Виразність читання має виняткове значення як для поглиблення розуміння змісту твору, так і для розвитку емоцій уяви і виховання естетичних почуттів. Для того щоб навчити дітей виразного читання, вчитель має сам добре ним володіти. Виразне читання – це мистецтво читання вголос, у якому яскраво виражаються думки, почуття автора твору, власне ставлення до прочитаного. Виразне читання є ключем до розуміння тексту і, водночас, базується на його усвідомленні, а, значить, на глибокому літературному аналізі.

Отже, **виразного** емоційного читання від учнів можна вимагати лише за умови, коли твір глибоко проаналізований та усвідомлений його ідейний зміст.

Оволодіння навичками виразного читання варто починати з усвідомлення його найважливіших трьох складових:

1) техніки мовлення – роботи над голосом, дикцією, диханням, орфоепією; 2) логіки мовлення – усвідомлення логічного наголосу, пауз, темпу, інтонації; 3) емоційно-образної виразності – розвитку

творчого бачення, розуміння авторського підтексту, використання міміки, жестів.

Процес читання реалізується через читання **вголос** (голосне) і **мовчазне** (читання про себе).

Читання *вголос* дає змогу успішно здійснювати «зворотній зв'язок (ступінь володіння технікою читання контролюється вчителем). Разом з тим, читання вголос активізує роботу всього класу, воно допомагає тим, хто відчуває труднощі у набутті навичок читання. Крім цього, голосне читання, відповідаючи вимогам виразного читання, вчить і виразно відтворювати написане, сприяє кращому усвідомленню прочитаного, посилює виховний та естетичний вплив на слухачів. Здійснюється воно застосуванням різних **форм** учнівського читання: індивідуального, хорового, «ланцюжкового», вибіркового, читання в особах тощо.

Читання про себе – найважливіше читацьке уміння, яке готує учнів до самостійного читання, є основним видом (у порівнянні з голосним) на уроці.

Об'єкти перевірки (спосіб читання, правильність, швидкість, виразність та свідомість читання) контролюються учителем впродовж року і їх результати можуть бути використані під час виявлення рівня **читацької компетенції**.

Завдання для перевірки рівня сформованості читацької компетенції

1. Перевірка темпу читання вголос і мовчки (*швидкість*).
2. Зазначення кількості помилок під час читання (*правильність*).

3. Виразне читання вірша за попередньо складеною партитурою // - (*виразність*).

4. Визначення теми і мети прочитаного (*свідомість*).

Орієнтовні завдання для формування читацької компетенції

1. Прочитай вірш, як:

а) *диктор телебачення*;

б) *доповідач на трибуні*;

в) *підлабузник*;

г) *5-річна дитинка*;

д) *старий дідусь*.

2. Знайди і прочитай влучні вирази, порівняння, спонукальні, питальні речення.

3. Знайди і прочитай речення, які передають хвилювання, тривожність, радість, злість тощо.

4. Прочитай вірш, склади партитуру.

5. Прочитай слово. - З яких слів воно утворене? Яке слово сховалось у цьому прикметнику? (Наприклад: *пухнастий*).

Прочитай словосполучення. Утвори з його слів нове слово. 7. Знайди і прочитай прикметник (іншу частину мови) серед поданих слів.

8. Знайди слова, які відповідають на запитання *хто?* (-що?, - який?, - скільки? тощо)

9. Прочитай найдовше слово (завдання сильнішим учням); найкоротше слово (завдання для слабших).

10. Добери слова близькі за значенням до поданих. Чому саме таке слово використав автор?

11. Знайди і прочитай словосполучення, які вжиті в переносному значенні. Прочитай слова. - Що (кого?) вони описують? Склади опис цього предмета, використовуючи образні вислови з тексту. Заміни вислови словами з тексту.

13. Прочитай, які слова передають швидкість зміни подій. До якої частини мови вони належать?

14. Прочитай слова, за допомогою яких автор показує своє ставлення до зображуваного.

15. Знайди і прочитай слова, які найчастіше повторюються у творі. Для чого їх використав автор?

16. Знайди і прочитай слова, які передають любов до людей (інші почуття). Порівняй опис природи в оповіданні й у вірші. Знайди слова, словосполучення для змалювання усного портрета. Склади порівняльну характеристику дійових осіб.

17. Добери звукове оформлення до серії малюнків.

18 . Правильно вимовляй чистомовки, створи власну за зразком.

Би-би-би – вже пора збирать гри... (би).

Иб-иб-иб – ми знайшли великий ...

Бу-бу-бу – Знайка дмухає в тру... (бу).

Уб-уб-уб – засихає старий д... (уб).

Ба-ба-ба – зацвіла уже вер... (ба).

19. Закресли літери *ф, н, з, у, і*. Прочитай і запиши прислів'я.

Д з е н у л е ф і л е з к а н у в о ф і д и з т ь с я н у т а і м у щ а н и с т я ф р о з у д и к і т ь с я ф.

20.Прочитай казку. Як перетворити козу у вовка, в лиску, в барса? Прочитай ланцюжок перетворень слів.

Коза – лоза – пола – полк – вовк;

Лоза – луза – луна – липа – лиска;

Кора – кара – фара – фарс – барс.

Таким чином, під **читацькою компетенцією** молодшого школяра ми розуміємо наявність сформованого *способу* та якостей читання, які передбачають вміння школярів свідомо, *правильно, швидко і виразно* читати твір, відтворювати прочитане, мати свої та оцінювати судження своїх товаришів.

Тематичний словник

1. Емоційна образність – розвиток творчого бачення, розуміння авторського підтексту, використання міміки, жестів.

2. Види читання – систематизація видів читання відповідно до комунікативних завдань: вибіркоче, вивчальне, ознайомлювальне, швидкочитання, синтетичне читання. **Читання вибіркоче** – поглядання з метою відшукування відповіді на задане питання, швидке читання заголовків, змісту, окремих фрагментів тексту; повільне читання потрібних частин з метою одержання нової інформації; орієнтація в логічно-смісловій структурі тексту. **Читання вивчальне** – повільне читання всього тексту чи його частин; глибоке проникнення у його зміст; усвідомлення взаємозв'язку, послідовності усіх композиційних частин тексту; максимально повне охоплення нової інформації. **Читання ознайомлювальне** – швидке читання заголовків, окремих фрагментів

тексту, перегляд малюнків; читання анотації, змісту. **Швидкочитання** – динамічне читання; система навчання читання науково-технічного тексту на підставі інтенсифікації. Темп – від 600 до 1600 слів за хвилину. **Синтетичне читання** – читання цілими словами, читання, за якого розуміння досягається без аналізу окремих його елементів-речень, словосполучень, слів, їх форм, на основі узагальненого змісту.

3. Виразність читання – мистецтво читання вголос, під час якого висловлюються яскраві думки, почуття автора, власне ставлення до прочитаного, яке базується на усвідомленні прочитаного. Її компонентами є: техніка мовлення, логіка мовлення, емоційна образність читання.

4. Гнучкість голосу – здатність голосу легко і швидко змінюватися за висотою, силою, тривалістю звучання й тембром.

5. Дикція - вимова, уміння чітко, виразно зрозуміло вимовляти звуки, склади, слова у процесі мовлення, читання, декламації. Досягається шляхом виконання артикуляційних вправ, читання скоромовок, важких словосполучень зміною гучності і швидкості вимовляння. Особливого значення набуває зразок мовлення учителя.

6. Інтонаційна виразність – посилення творчого задуму за допомогою інтонації.

7. Інтонація – зміна основного тону, інтенсивності, тембру і тривалості проголошування.

8. Іронія – тонка насмішка, прихована зовні доброзичливою формою виразу.

9. Критерії оцінювання читання – засіб вимірювання читацьких знань, умінь і навичок, літературної компетентності школяра.

10. Логіка мовлення – усвідомлення логічного наголосу, пауз, темпу, інтонації

11. Міміка – виражальні рухи обличчя; додатковий засіб вираження й сприймання емоційного стану людини.

12. Партитура виразного читання – один із засобів підготовки читця до голосного читання, визначення і позначення у тексті пауз, логічних наголосів, інтонації, темпу тощо.

13. Правильність читання – читання безпомилкове, без перекручування, повторів слів, пропуску, заміни, доставляння букв, з дотриманням літературної вимови.

14. Свідомість читання – розуміння значення всіх слів, речень у тексті, засвоєння головної думки, тематичного змісту прочитаного, його естетичного багатства.

15. Спосіб читання – механізм читання: відривний складовий, плавний складовий, плавний складовий з повним прочитуванням окремих слів, читання цілими словами і групами слів.

16. Темп читання – кількість прочитаних слів за одну хвилину.

17. Техніка мовлення – робота над голосом, дикцією, диханням, орфоепією.

18. Техніка читання – це сформовані спосіб та навичка: правильність, швидкість, виразність при усвідомленості читання.

19. Форми читання: читання вголос – форма читання, озвучування графічного тексту; здійснюється індивідуально;

читання мовчки –читання про себе.

20. Читання – один із видів мовленнєвої діяльності, який спирається на зорове сприйняття графічних знаків та на логічне розуміння їхнього значення, тобто на сприйняття і розуміння письмового тексту.

Бібліотечно-бібліографічна компетенція

Одним із компонентів літературної компетентності є **бібліографічна** компетенція, яка передбачає правильний вибір книги, знання початкових бібліотечно-бібліографічних понять, вміння користуватися довідковою літературою, інтерес до читання періодичної преси.

Зазначені вміння в основному формуються на уроках літературного читання з метою сформувати в учнів основи читацької самостійності, формування якої проходить за етапами: I. Підготовчий етап – 1-ий клас. II. Початковий етап – 2-ий клас. III. Основний етап (з обмеженням кола читання) – 3-ій клас. IV. Основний етап (без обмеження) – 4-ий клас.

Доцільність уведення етапів читання зумовлена рівнем читацької підготовленості молодших школярів, наявними досягненнями учнів у формуванні їх як самостійних читачів

Бібліографічна компетенція передбачає **самостійне читання учнів** - добровільне, індивідуальне читання учнів без безпосередньої допомоги вчителя чи бібліотекаря, батьків, друзів, звернення до знань кола доступних книг, з тим, щоб, по - перше, здійснити свідомий вибір книги, а по - друге, прочитати вибрану

книгу згідно з усіма правилами, засвоєними у класі, та зробити відповідні висновки з огляду на прочитане.

Самостійну діяльність з книгами молодші школярі розпочинають з першого навчального тижня. При цьому з дітьми обговорюються книги для читання і, насамперед, мета та мотиви звертання до книг.

Тому учитель обов'язково має здійснювати індивідуально-диференційований підхід, враховуючи рівень читацької готовності кожного учня.

Провідною закономірністю успішного і послідовного формування самостійного читача є пряма залежність якості дитячого читання від рівня забезпечення вчителем підготовки учнів до читацької діяльності, яка забезпечується швидкістю і точністю **орієнтування** в доступному колі читання. Адекватно настроїтися на читання книги, відразу, з перших рядків, заглибитися в особливий світ твору допоможе попереднє знайомство з книгою за таким порядком: 1. Прочитай... 2. Розглянь... 3. Роздивись...

Так, на *підготовчому етапі* навчання діти під керівництвом учителя колективно орієнтуються в книзі, знаходять запропонований твір, визначають кількість і тематику творів, що ввійшли до змісту книги. Школярі вчать за зовнішніми ознаками книги: – за заголовком, – ілюстраціями, – прізвищем автора (якщо з його творчістю вони вже знайомі); – визначати тему, жанр, емоційне забарвлення вміщених творів.

На *початковому етапі* навчання – вправи для орієнтування в одній книзі проводяться не після, а перед читанням і переважно

самостійно. Аналогічно на наступних уроках закріплюються вміння знайомитися з книгою (на новому навчальному матеріалі). На основі цього вміння діти вчать орієнтуватися в книжках, об'єднаних темою, жанром чи авторською приналежністю. Це дає змогу учням на *основному етапі* навчання, самостійно безпомилково вибирати книги в бібліотеці і дома у згідно з темою наступного уроку, а також з урахуванням власних можливостей та інтересів.

Книжки з ускладненнями в оформленні включаються в роботу на уроці для того, щоб поступово практичним шляхом познайомити учнів з різними їх видами і показати шляхи переборювання труднощів, що виникають під час знайомства з такими книгами.

Визначені Концепцією Нової української школи пріоритети реформування загальної середньої (початкової) освіти знаходять своє відображення у Державному освітньому стандарті освіти (2018р.)

Одна із змістових ліній «Читаємо» (Навчання грамоти, 1 клас) акцентує увагу на вимогах до читацької діяльності першокласника з книгою: *має уявлення* про найважливіші джерела інформації: дитячі книжки, журнали, енциклопедії, телебачення, бібліотеку, Інтернет; *розрізняє* вербальну та візуальну інформацію в тексті; *знаходить* за завданням учителя потрібну візуальну інформацію в дитячій книжці, дитячому журналі, пояснює її зміст; *знаходить і називає* елементи дитячої книжки (прізвище автора, заголовок, ілюстрації), *посилаючись* на них, *висловлює* здогад, про що може розповідатися в книжці (творі); *розрізняє* дитячі книжки казок, оповідань, віршів у

виданнях із чітко вираженим поліграфічним оформленням (ілюстраціями, заголовком, графічним представленням тексту); *дотримується правил збереження книжки та гігієни читання (під керівництвом дорослого); пояснює* свої читацькі вподобання (яким темам надає перевагу); *відповідає* на запитання, про що (про кого) любить читати; *називає* своїх улюблених літературних героїв.

Порівняльний аналіз змісту програм (2016р. та 2018р) засвідчує, що означені вище вимоги дещо розширені, мають більшу комунікативну, особистісну спрямованість, однак, як і у попередній програмі, передбачають наявність системи знань про книгу як об'єкта інформації та естетичного задоволення.

Як і у попередні роки, в 1-му класі на роботу з дитячою книгою відводиться 20 хвилин уроку навчання грамоти (ЯДС), але один раз на два тижні. Якщо учні мають достатній рівень розвитку навичок читання, можна проводити заняття упродовж усього уроку.

Поряд зі звичними прийомами (читання-розгляд, бібліотечно-бібліографічні діалоги, складання картотеки, бесіда-дискусія, словесне малювання) учителю рекомендовано унікальний та важливий елемент, який відрізняє систему Daily 5 – **10 кроків**, щоб навчати та навчитися самостійності:

Крок 1. *Визначте, чого потрібно навчити.*

Крок 2. *Сформулюйте мету та створіть атмосферу терміновості.*

Крок 3. *Записуйте бажані моделі поведінки на Я-схему.*

Крок 4. *Змодельуйте найбільш бажану поведінку.*

Крок 5. *Змодельуйте найменш бажану поведінку, тоді найбільш бажану.*

Крок 6. *Розмістіть учнів у класному приміщенні.*

Крок 7. *Тренуйте та формуйте витривалість.*

Крок 8. *Не заважайте.*

Крок 9. *Використовуйте тихий сигнал, аби скликати учнів до початкового місця збору.*

Крок 10. *Проведіть групове опитування, запитайте: «Як все пройшло?».*

Як свідчить практика, ефективним є метод самооцінювання і взаємооцінювання в системі «Щоденні 5» **Читання для себе:**
1. Я свідомо обираю книгу (текст) для читання. Я відразу починаю працювати. 2. Під час читання залишаюся на одному місці. Правильно тримаю поставу. Правильно тримаю книгу. 3. Під час читання я перевіряю, чи все зрозуміло. 4. Я використовую стратегії та прийоми для розуміння того, що читаю. 5. Я читаю увесь відведений час.

Не менш ефективним є метод – **Читання для когось** (самооцінювання і взаємооцінювання): *1. Ми гарно і дружньо працюємо разом. 2. Ми відразу починаємо працювати. 3. Наші очі дивляться на книгу. 4. Ми читаємо по чергово (абзац чи сторінку). 5. Під час читання ми залишаємось на одному місці. 6. Ми контролюємо свій голос під час читання. 7. Ми допомагаємо один одному зрозуміти прочитане. 8. Ми читаємо весь відведений час.*

Отже, процес становлення кваліфікованого читача спрямований, не лише на знання книг, а й на вміння ними

користуватися. Використання книжки як навчального матеріалу за своїм прямим призначенням створює основу для ефективної організації самостійної читацької діяльності. У результаті читач оволодіває типом правильної читацької діяльності, **читацькою самостійністю**:

- усвідомлено *орієнтуватись* у книзі чи групі книг за авторською і тематичною спрямованістю;
- правильно *називати* книгу чи твір з пам'яті;
- *самостійно готуватися* до відповіді за прочитаним удома на основі рекомендацій учителя, використовуючи уміння працювати з текстом твору, набуті на уроках літературного читання;
- мати стійкий інтерес до самостійного читання.

Зміст педагогічного керівництва, що його здійснює учитель на початковому етапі – це формування: а) правильної читацької діяльності учнів – наявності вміння і звички думати над книгою до читання, в процесі читання і після нього; б) читацького кругозору; в) вміння читати вибірково, за своїми інтересами.

На завершальному етапі формування читацької самостійності учитель має дбати про те, щоб у школяра паралельно із міцними читацькими знаннями підтримувався стійкий інтерес до читання і до самого предмету читання. З цією метою організовує нестандартне проведення уроків читання, які учнів приваблюють не лише за змістом, але і формою їх проведення: урок-звіт (проводиться після канікул з метою перевірки результатів самостійної читацької діяльності впродовж відпочинку); урок-зустріч; урок-ранок художнього читання, урок-семінар (мета:

бачення вчителем і дітьми глибини сприйняття одного й того ж твору різними учнями класу); урок **вільного читання**; урок – **КВК**; усний **журнал**; **контрольно-підсумковий** урок (мета: підведення підсумків вивченого, виявлення рівня сформованості читацької самостійності учнів, усвідомлення учнями себе як читачів).

Нетипова дидактична структура має реалізовуватись методами, прийомами, завданнями, які спрямовані на формування учня як самостійного читача: **бібліотечно-бібліографічний діалог** (наприклад: - *Яку книгу ти читаєш?* - *Хто автор? Які його книги ти знаєш?* - *Якої серії книга?* - *В якому році і видавництві вона вийшла?* - *Що ти міг дізнатися про книгу, ще не читаючи її?* - *Що найбільше запам'яталося із прочитаного?*); **робота з карткою "тихого опитування"** (учень на уроці готується за запитаннями, які записані на картці, наприклад, до теми "Казка": - *Які казки ти знаєш?* - *Що хвилювало людей, які розповідали такі казки?* - *Чим і чому казки цікаві сьогодні?* - *Що ти прочитав або розкажеш на уроці, щоб всім сподобалась казка, яку ти вибрав?*); **представлення книги** (за пам'яткою: - *У мене в руках книга: -автор; -заголовок; -прізвище художника-ілюстратора; -серія, рік видання, видавництво; -з цієї книги я ... (розповім цікаву історію, загадаю загадку, прочитаю гарний опис природи, знайшов необхідний матеріал до уроку природознавства тощо)*); **індивідуальний звіт про прочитане** (за пам'яткою: - *Я прочитав книгу: -автор; - з анотації я дізнався ...; -події відбувались ...(де і коли ?); -на яких сторінках мені було читати цю книгу ... (сумно, весело, хвилююче, боляче і тощо.); -після прочитання цієї книги залишиться зі*

мною...); захист читацького формуляру (мета: перевірка усвідомленості читання, вміння ставити запитання до прочитаного; контроль відвідування учнями бібліотеки), **читацький залік** (мета: індивідуальна перевірка сформованості читацьких інтересів); **бесіда-дискусія** (мета: формування в учнів потреби вслухатися в запитання вчителя та учнів, звичку доповнювати відповіді своїми знаннями або роздумами).

Крім того, періодичне читання преси, відвідування бібліотеки, користування різноманітними довідковими посібниками формування умінь записувати на каталожну картку, стимулювання учнів до читання через систематичні записи читацьких щоденників, заохочування кращих читачів сприяють підвищенню бібліографічної компетенції молодших школярів.

Завдання для перевірки сформованості бібліотечно-бібліографічної компетенції

1. Яка твоя улюблена книжка? Заповни каталожну картку. Назви інші твори цього письменника.
2. Опиши свої дії під час першого ознайомлення з книжкою *“Спочатку я...”*.
3. Запиши назви відомих дитячих журналів.
4. Які ти знаєш книги довідкового характеру. Запиши.
5. Назви правила вибору книг у бібліотеці.
6. Назви структурні елементи книги та їх призначення.

Орієнтовні завдання для формування бібліотечно-бібліографічної компетенції

1. Розглянь книгу:

а) зроби запис у каталожній картці.

б) визнач та запиши можливий зміст.

2. Розглянь книги довідкового характеру. Назви важливі характерні ознаки.

3. Розглянь дитячі журнали, газети. Чим відрізняються від художньої книги?

4. Назви основні елементи, за якими можна визначити орієнтовний зміст незнайомої книги.

5. Склади висловлювання на тему «*Чим і чому цікавий цей твір?*».

6. Склади рекомендаційний плакат до уроку на тему «...»

7. . Склади анотацію до прочитаної книги.

8. Утвори складні слова з двох інших: *книга друкувати* - ...
(*книгодрук*);

любити книгу - ... (*книголюб*); *збирати книги* - ... (*книгозбірня*).

9. У власній бібліотеці розташуй книги за алфавітним порядком.

10. Доповнюй речення з двох слів щоразу новим словом. Наприклад, *Ми читаємо. Ми читаємо в залі. Ми читаємо в читальній залі. Ми читаємо в читальній залі казки. Ми читаємо в читальній залі авторські казки.*

11. Знайди пари синонімів, з'єднай стрілками:

книголюб *палітурка*

букви *літери*

читач *назва*

обкладинка *титул*

12. Прочитай „ланцюжки” слів, знайди „зайве”, поясни свій вибір.

Книга, книгарня, друкарня, книжковий.

Читач, книга, прочитати, читанка.

13. Як називається: невелика книжечка заведена на усіх читачів бібліотеки, в яку вписують дані про взяті книги? (*формуляр*). Заведи у класі формуляр на свого однокласника; спеціально оброблена шкіра молодих тварин, яку колись використовували для письма (*пергамент*). Знайди додаткові відомості про це

14. Бібліотечна вікторина:

- Майстерня, фабрика, де виготовляють книги (*друкарня*)
- Автор оповідання про Сплячу Книгу. (*В.Сухомлинський*)
- Хто заснував першу бібліотеку в Київській Русі?

(*Я.Мудрий*)

- Поет-пісняр, автор збірки „Облітав журавель” (*П.Воронько*)
- Назви книгу за опорними словами-назвами творів:

а) *Калина. Русалочка. (Кобзар. Т. Г. Шевченко)*

б) *Коза-дереза, Кіт і Пес, Котик і Півник. (Українські народні казки)*

в) *Чиж і Голуб, Вовк і Ягня. (Л. Глібов. Байки)*

16. Оформи титульну сторінку прочитаної книги.

17. Назви якомога більше ознак книги (*титульна сторінка, ілюстрація, корінець, зміст, назва, видавництво, обкладинка, читацький блок тощо.*)

Отже, знання широкого кола книжок, доступних даному віку, правильний усвідомлений вибір книжки, знання початкових бібліотечно-бібліографічних понять, уміння задовольняти власні пізнавальні потреби засобами читацької діяльності є змістом **бібліотечно-бібліографічної компетенції.**

Тематичний словник

1. **Абзац** – частина тексту, друкованого чи рукописного, в якій перший рядок починається відступом вправо, а останній передуює новому відступу.

2. **Анотація** – резюме, короткий виклад змісту книги, статті; містить елемент оцінки та рекомендацій щодо використання у практичній діяльності; дуже стисла характеристика книжки.

3. **Біографія** – опис життя і діяльності якої-небудь особи; життєвий шлях кого-небудь.

4. **Відгук на прочитану книгу** - вид учнівського твору, розповідь або міркування про прочитану книгу.

5. **Гігієна читання** – сукупність вимог (правильна постава за партою, правильне положення книги, відстань від очей до сторінки 35см тощо), виконання яких у процесі читання забезпечує нормальну життєдіяльність організму школяра, його здоров'я.

6. **Позакласне читання** – організоване школою, бібліотекою, батьками самостійне читання учнів.

Літературознавча компетенція

Оскільки **література** – найскладніший інтелектуальний **вид мистецтва**, а **процес читання** художньої літератури – найскладніший вид **естетичного сприймання**, то для того, щоб учень правильно зрозумів твір, йому необхідно розібратися у його зовнішній та внутрішній структурі – володіти до певної міри **прийомами аналізу** художнього твору, звичайно, адаптованого до вікових можливостей учнів початкових класів.

Аналіз художнього твору спрямований на те, щоб учні з'ясували послідовність розгортання у ньому картин життя, вміли визначати основні епізоди і переказувати їх, встановлювати причинно-наслідкові та часові зв'язки між запланованими подіями, характеризувати літературного героя, його вчинки, висловлювання, своє ставлення до нього.

Сучасне здійснення аналізу, враховуючи *літературознавчі основи* викладання, має, викликати емоційні реакції, не руйнуючи естетичної цілісності твору.

Такий підхід до розгляду цієї проблеми дає змогу усвідомити необхідність *засвоєння літературознавчих понять*, що формує певні уміння та навички аналізу літературного твору для усвідомлення ідейно-тематичного багатства твору, його ідеї у системі групування персонажів, в особливостях розвитку сюжету, в позасюжетних елементах, у своєрідності мови та сприяти самостійному читанню.

Тобто, підготовка кваліфікованого літературно освіченого читача,

формування його ідейно-естетичних смаків передбачає оволодіння певним колом *теоретико-літературних знань*.

Отже, **структурні компоненти** змісту літературознавчої компетенції: -повноцінне *сприймання* літературного твору; - кваліфікований *аналіз* літературного твору; -знання елементів *початкового літературознавства*; -використання під час читання особливості художніх *жанрів* (народних та літературних казок, малих фольклорних жанрів (прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, лічилки), оповідань, віршів, байок, п'єс та науково-пізнавальних творів для молодших школярів

Прогнозованими результатами володіння літературознавчою компетенцією учнів є: -адекватне розуміння авторського задуму; - висловлення власного критичного ставлення до прочитаного; - володіння прийомами різноманітних видів аналізу: смислового, структурного, емоційно-оцінного, художнього, літературознавчого, стилістичного, лінгвістичного; -користування прийомами заучування віршів (на основі опорних слів, інтонацій); орієнтування у структурі художніх текстів; -зіставлення вчинків персонажів, визначення мотивів, їхньої поведінки; -визначення авторського ставлення до подій і персонажів; -висловлення власного ставлення до вчинків героїв, вміння давати найпростішу морально-етичну оцінку прочитаного, спираючись на власний досвід; -знаходження в тексті яскравих, образних слів, висловів для характеристики персонажа, описів природи; -пояснення зв'язку образних засобів з авторським задумом; -складання простого плану до невеликого за обсягом, легкого за будовою тексту; -свідоме оперування, визначення,

усвідомлення літературних понять: теми та ідеї, сюжету і композиції, літературного персонажа, мови художнього твору, жанру, автора твору; -самостійне визначення жанрових ознак творів, що вивчалися, практичне розрізнення творів за цими ознаками: казка (вимисел, елементи фантастичного, казкові герої, повтори, чудесні перетворення, магічна символіка; оповідання (розповідь, випадок, епізод із життя героя; персонажі; автор); вірш (рима, ритм, настрій, мелодія, звукопис); байка (герої, алегорія, повчальний смисл); п'єса (діалоги, авторські відступи).

Завдання для перевірки сформованості літературознавчої компетенції:

1. Вибери жанри, що належать до усної народної творчості:

- А. Загадки. Г. Байки*
Б. Прислів'я. Д. Народні казки
В. Дразнилки Ж. Вірші

2. Назви жанрові особливості (секрети) байки.

3. Вибери правильну відповідь і впиши відповідну букву:

А. Притча – це _____

- а) влучний народний вислів з повчальним змістом;*
б) алегоричне оповідання з повчальним змістом;
в) драматичний твір, призначений для постановки на сцені.

Б. Легенда відрізняється від оповідання _____

- а) дійовими особами;*

б) змістом;

в) елементами фантастики.

В. Стаття – це _____

а) народне оповідання про якісь події чи життя людей з елементами фантастики;

б) розповідь з повчальним змістом;

в) невеликий розповідний твір на дуже важливі теми з життя народу, країни.

Г. Казка – це _____

а) невеликий прозовий художній твір про одну чи кілька подій, що мають важливу роль у житті дійової особи;

б) дуже стислий твір про одну якусь незвичайну подію з незвичайним кінцем;

в) розповідний твір про вигадані події з елементами фантастичного.

4. Склади словничок літературних термінів (з 3-х слів).

5. Визнач настрій вірша, назви (підкресли) художні засоби. Зроби партитуру виразного читання.

6. Визнач тему та ідею оповідання (на розсуд учителя). Склади план та перекажи за ним.

**Орієнтовні завдання для формування
літературознавчої компетенції:**

1. Прочитай уривок, до якого можна дібрати прислів'я.
2. Прочитай прислів'я. Вибери серед них те, яке найкраще розкриває основну думку прочитаного.
3. Порівняй головну думку твору зі змістом прислів'їв, приказок, які їй відповідають.
4. Згадай твори, у яких описана подібна ситуація. Знайди спільне і відмінне. Зроби узагальнений висновок.
5. Поділи твір на частини, склади план; читай за готовим планом; Поділи оповідання на частини за поданими заголовками
8. Прочитай, склади сценарій діяфільму.
9. Знайди речення чи уривок, які виражають головну думку оповідання.
10. Прочитай назву оповідання. Зістав її з головною думкою твору.
11. Прочитай твір: а) добери інший заголовок; б) вибери заголовок із запропонованих прислів'їв (інших заголовків); в) поясни заголовок тексту.
12. Знайди слова з найбільшим смисловим навантаженням в окремих уривках та в цілому тексті.
13. Вияви зв'язок між головною думкою твору і темою твору.
14. Знайди в тексті епітети, порівняння, метафори (без уживання термінів). Поясни їх використання.
15. Прочитай слова, які передають швидкість зміни подій. До якої частини мови належать ці слова?

16. Знайди в тексті слова, ужиті у переносному значенні. Поясни необхідність використання даного слова в прочитаному уривку.

17. Заміни подані вислови словами тексту.

18. Добери слова, близькі за значенням до поданих. Чому саме таке слово використав автор?

18. Прочитай слова, за допомогою яких автор показує своє ставлення до зображуваного.

19. Поясни доцільність використання образного слова, вислову в словесній картині.

20. Порівняй образні вислови, використані на початку і в кінці твору, які описують одне і те саме явище, (предмет, істоту).

21. Знайди слово, яке найчастіше повторюється у творі. Для чого його використав автор?

22. Визнач настрій вірша. Поміркуй, яким був настрій у автора? Доведи поетичними рядками.

23. Які слова передають любов до людей (інші почуття)?

24. Порівняй опис природи в оповіданні й у вірші. Сформулюй висновок.

25. Склади характеристики дійової особи за допомогою опорних слів і без них, на основі аналогічної характеристики.

26. Знайди слова, словосполучення для змалювання усного портрета персонажа.

27. Склади порівняльні характеристики дійових осіб. Розташуй імена дійових осіб у тому порядку, у якому вони з'являються в творі.

28. Знайди і прочитай речення, які передають хвилювання, тривожність, радість, злість тощо.

29. Прочитай найкрасивіший уривок в оповіданні чи вірші (найсмійніший, найнапруженіший тощо.)

30. Розташуй малюнки до твору в потрібному порядку.

31. Визнач з поданих двох речень близьке за ідеєю того, яке є у тексті.

32. Постав декілька запитань до прочитаного твору.

33. Визнач у творі опорні слова, за допомогою яких можна відтворити сюжет твору.

34. Визнач, хто з героїв твору мав найсильніший вплив на події. Якщо його забрати, як від того зміниться сюжет твору? Придумай продовження твору, які події могли б відбутися далі?

35. Віднови деформований план за змістом твору.

36. Читай зі скороченням частин тексту (Діти випускають речення і слова, без яких зміст оповідання залишається зрозумілим). Підготуйся до стислого переказу.

Отже, **літературознавча компетенція** передбачає достатній, читацький досвід молодших школярів, засвоєння початкових літературних понять (тема, ідея, жанрова специфіка твору, композиція, система персонажів, засоби художньої виразності); усвідомлення жанрової специфіки, здійснення кваліфікованого аналізу з метою повноцінного його сприймання; розширення кола читання.

Тематичний словник

1. Автор – засновник, творець; особа, що написала твір

2. **Алегорія** – показ стосунків між тваринами для розкриття стосунків між людьми.

3. **Алітерація** – стилістичний засіб: повторення подібних за звучанням приголосних у відповідному порядку, фразі, строфі для підсилення звукової чи інтонаційної виразності та музичності.

4. **Аналітичні вправи** – вправи, виконання яких потребує аналітичної діяльності учнів у процесі роботи над твором.

5. **Анекдот** – жанр фольклору: коротке жартівливе оповідання про якийсь незвичайний життєвий випадок чи ситуацію з несподіваним і дотепним закінченням.

6. **Антоніми** – слова протилежні за значенням.

7. **Асонанс** – повторення однакових голосних звуків у рядку чи строфі, що надає віршованій мові благозвучності, підсилює її музичність.

8. **Байка** – невеликий, алегоричний, переважно віршований розповідний твір з повчальним змістом. В образах птахів, тварин, риб, комах, рослин і речей показано вади людей.

9. **Балада** – зараз це невеликий ліро-епічний твір науково-фантастичного, легендарно-історичного або героїчного змісту з драматичним напруженим сюжетом.

10. **Вірш** – мова, підкорена певному ритмові, з метою надання їй певної милозвучності емоційності й виразності.

11. **Гімн** – урочиста пісня, що є символом держави.

12. **Гіпербола** – поетичне перебільшення.

13. **Гумор** – доброзичливо-глузливе ставлення до чого-небудь, спрямоване на викриття недоліків; здатність зобразити щось у

комічному вигляді.

а. **Епітет** – поетичне означення.

14. **Жанр** – вид (тип) творів мистецтва, який має певні спільні ознаки.

15. **Живопис** – вид образотворчого мистецтва, в основі якого є колір, світло, лінія.

16. **Загадка** – короткий, поданий у прихованій формі опис предмета чи явища, який вимагає відгадки.

17. **Зачин тексту** – початок тексту.

18. **Звукові повтори** – переважно у віршах повторення подібних поєднань голосних, приголосних звуків для посилення художньої виразності.

19. **Звуконаслідування** – один з допоміжних засобів увиразнення мови художнього твору, який полягає у використанні письменником слів, що своїм звучанням нагадують зображуване явище (шум дощу, дерев, спів).

20. **Звукопис** – вживаний поетами засіб художньої виразності, який виявляється в доборі таких звуків, котрі сприяють створенню подібного образу, враження, тощо. Це і звукові повтори, і звуконаслідування, і анонс та алітерація.

21. **Ідея** – основна думка про зображені у творі життєві явища, висвітленню якої підпорядковано всі картини й образи.

22. **Казка** – розповідний твір про вигаданих осіб і події, переважно з участю фантастичних сил.

23. **Картина** – мистецький твір (частіше живопис), створений певними фарбами на полотні, папері, дошці.

24. **Кінцівка тексту** – кінець тексту.

25. **Колорит** (фр.) – система співвідношень кольорів та відтінків.

26. **Композиція** (лат.) – побудова художнього твору, зумовлена його змістом; розташування і взаємозв'язок його частин.

27. **Легенда** – народна сповідь про звичайні і незвичайні (фантастичні) події та персонажі. Легенди близькі за змістом до казки, але в них зображується стисло лише один епізод, а в казці їх буває кілька (багато).

28. **Літературний пейзаж** – опис картин природи в літературному творі.

29. **Метафора** – слово або словосполучення, яке розкриває сутність і особливості одного явища через перенесення на нього схожих ознак і властивостей іншого явища.

30. **Небилиці** – це гумористичні твори, в яких нагромаджено різні предмети, зміщені зі свого звичного місця; так само всіляко перекручені, зміщені різні поняття.

31. **Небилиця** – вигаданий, невеликий, смішний твір, де вимисел доведений до крайньої межі і є засобом гумору: “Сам голий, а сорочка за пазухою”.

32. **Новела** – дуже стислий твір переважно про одну якусь незвичайну подію з незвичайним кінцем.

33. **Омоніми** – це слова однакові за змістом, але різні за значенням.

34. **Опис** – змалювання в тексті місця подій, картин, природи, зовнішнього вигляду людей, обставин і т.п.

35. **Оповідання** – невеликий, прозовий, художній твір про одну чи кілька подій, що мають важливу роль у житті дійової особи.

36. **П'єса** – драматичний твір, призначений для вистави на сцені.

37. **Пейзаж** – зображення природи – поля, лісу, села, міста, гір, річки, моря, неба.

38. **Персонаж** – дійова особа твору.

39. **Підтекст** – внутрішній прихований зміст якого-небудь тексту, висловлювання. Підтекст допомагає виразити справжні наміри й думки дійової особи, які з фрази незрозумілі.

40. **Пісня** – невеличкий ліричний вірш, що має строфічну побудову й призначений для виконання співом.

41. **Портрет** – зображення зовнішності людини – обличчя, постаті, одягу, взуття тощо.

42. **Приказка** – влучний вислів. Часто це укорочене прислів'я.

43. **Приказка** – коротке, часто вживане, ритмічно побудоване висловлювання, яке містить образні уявлення з життєвого досвіду з використанням антитези, тропів, гіпербол, алегорій, уособлення.

44. **Прислів'я** – влучний народний вислів з повчальним змістом.

45. **Притча** – алегоричне оповідання з повчальним висновком.

46. **Проза** – літературний твір, написаний не віршем, а відповідно до норм розмовної мови.

47. **Псевдонім** – вигадане прізвище, ім'я або знак, яким підписує свої твори письменник, художник, актор.

48. **Рима** – співзвучність закінчень слів у віршових рядках, яка

охоплює останній наголошений голосний і наступні за ними звуки.

49. **Римування** – характер розміщення рим у вірші.

50. **Ритм** – закономірне чергування якихось сумірних, чуттєво сприйманих елементів (рухів, звуків і т.д.). Головне у ритмі – повторюваність через рівні проміжки часу певних одиниць.

51. **Синоніми** – слова, різні за звучанням і написанням, але однакові чи близькі за значенням.

52. **Скоромовка** – жартівливий вислів із важких для швидкої вимови слів.

53. **Стаття** – це невеликий розповідний твір на важливі теми.

54. **Сюжет** – система подій твору, пов'язаних між собою, в яких розкриваються характери персонажів і розв'язуються суперечності між ними.

55. **Тема** – основне поняття, яке висвітлює письменник. У літературному творі тема розкривається через художнє зображення подій, персонажів, різноманітних описів тощо.

56. **Усмішки** – невеличкий дотепний гумористичний твір.

57. **Фантастичне** – щось нереальне, незвичайне, таке, що в повсякденному житті зустріти важко.

Особистісно-діяльнісна компетенція

Однією з важливих складових літературної компетентності є **особистісно-діяльнісна** компетенція молодшого школяра. Вона передбачає реалізацію творчих здібностей дітей, зумовлену високим інтересом до читання літературних творів різних за жанрами. Можна тлумачити **особистісно-діялісну** компетенцію як

здатність читача до власної діяльності, що становить особливу якість літературної творчості в процесі організованого навчання, сприяє розвитку творчих здібностей, розвиває читацьку самостійність.

Особистісно-діяльнісна компетенція формується в процесі активної творчої діяльності молодших школярів на уроках і в позаурочний час. Цінними компонентом цього складного процесу є **ігрова** діяльність учнів на основі прочитаного, у якій діти мають змогу реалізувати свої літературні знання та можливості.

Зазначена діяльність стимулює школярів до написання власних казок, віршів, розвиває творчі здібності. Таким чином, формування **особистісно-діяльнісної** компетенції учнів буде ефективним з використанням літературної гри (інсценізації, вікторини, кросвордів, ребусів тощо), яка є засобом зростання їхнього читацького досвіду, розширення кола читання та літературного кругозору. Різноманітність літературних ігор дає змогу виявити зв'язки між відомим та невідомим, розширити світогляд; ігрова діяльність стимулює увагу, творчість.

Активне спілкування з літературою як мистецтвом слова задовольняє природну потребу дитини в емоційних переживаннях, створює умови для самовираження особистості. В активній творчій позиції знання сприймаються емоційно, а тому запам'ятовуються краще і зберігаються довше. З метою формування **особистісно-діяльнісної** компетенції школярів використовуються різноманітні *види творчого переказу*: розповідь від першої особи, продовження

розповіді, складання розповіді про предмет цього твору, його автора.

Інші *види творчих робіт та прийоми активізації навчальної діяльності* на уроці читання можуть бути такими: -лінгвістичні та літературознавчі *ігри*; -творення *анотацій*, критичних *відгуків*, *рецензування*, написання *листів авторам* творів; -складання *описів* з елементами міркування, *монологів* від імені героїв, оповідача автора, продукування *діалогів*; -складання казок, віршів, інсценізацій, радіоп'єс; -добір та створення *ілюстрацій* до творів; читання в особах; -розв'язання творчих *літературних завдань*: уведення у твір нових подій, персонажів; придумування різних варіантів закінчень твору; уявлення того, що можна побачити у творі, а що почути; -*ілюстративна робота* (словесне, графічне малювання), -*колективна декламація*, складання *сценаріїв* за прочитаним, -*читання-інсценізація*; -вправи з *деформованою структурою* тексту, *лексико-семантичними групами слів*.

Учні 3-4 класів пишуть **відгуки** з узагальненнями, в яких є порівняння, зіставлення прочитаного з фактами відомими їм з інших книг або з життя; у них дають оцінку прочитаному (переглянутому), щоб чіткіше усвідомити ідейний зміст, художні деталі творів. Твори-відгуки, поступово ускладнюючись, можуть стати творами на літературні теми з додатковим творчим завданням: *зі зміною особи оповідача, від особи одного з персонажів, з творчими доповненнями, змінами* тощо.

Разом з тим, формування **особистісно-діяльнісної** компетенції дає змогу учителеві: 1) здійснити індивідуальний підхід до кожного

учня; 2) виявити інтереси учнів, позитивні якості і вади; 3) допомогти кожному учню позбутися негативних якостей і розвинути якості, необхідні для навчання, творчості не примушуючи їх це робити вольовими зусиллями. Творча активність, образність та конкретність мислення, особливості уяви створюють сприятливі умови для організації цієї діяльності, у якій використовується комплексний вплив різних видів мистецтв: художнє слово, живопис, музика.

Структурні компоненти змісту особистісно-діяльнісної компетенції: -виразне читання (декламування) творів; -мовленнєва творча діяльність, літературно-творча ігрова діяльність з огляду на прочитане; -створення власних літературних творів.

Прогнозовані результати володіння особистісно-діяльнісної компетенції: -участь у бесіді за прочитаним під керівництвом педагога; уміння слухати запитання та точно й стисло відповідати на них; -будувати доказове висловлювання з опорою на текст; -уміння стежити за ходом бесіди, доповнювати, уточнювати, аргументовано спростовувати висловлювання співрозмовників; -уміння бути учасником найпростішої драматизації; - створювати словесну ілюстрацію за завданням учителя; -створювати найпростіші літературні ігри та вміння брати участь у них; -володіти активними методами опрацювання літературних творів (словесне малювання, ілюстрування прочитаного, творчий переказ, читання за особами, інсценізація, доповнення віршованих і прозових творів, зміни тексту, слів); -складати казки небилиці, твори-мініатюри, вірші, лічилки, загадки тощо; -брати участь у

літературно-художніх постановках, колективному веденні класного альбому, щоденника читання: складання анотацій до книг, найпростіших літературних загадок, ребусів тощо.

Завдання для перевірки особистісно-діяльнісної компетенції

1. Які літературні твори знаєш напам'ять? Прочитай один з них.

2. Уяви, що ти є автором прочитаного оповідання. Підготуй повідомлення про те, як ти написав його, чому ти вибрав таку тему, звідки взяв сюжет.

3. Які ти знаєш літературні ігри? Склади декілька з них до прочитаних творів.

4. Склади опис-загадку з відгадкою *“Калина”*.

Орієнтовні завдання для формування особистісно-діяльнісної компетенції

1. Придумай якомога більше варіантів використання предмета поза його прямими функціями (*напр., лінійка*).

2. Проведи гру «Газетний репортер». Запитання до респондентів: *-Що робить тебе сумним? -Що робить тебе щасливим? -Які зміни мають пройти в твоїй школі? -Що ти робиш у вихідні дні? -Твоя улюблена книга? -Що потрібно, щоб стати добрим приятелем?*

3. Намалюй улюбленого літературного героя з тим, щоб інші могли відгадати його ім'я .

4. За допомогою міміки і жестів покажи одного з героїв, з тим щоб решта учнів відгадали його ім'я; -за допомогою міміки покажи певний літературний уривок, щоб учні відгадали його зміст.

5. Створи діафільм до будь-якого твору, з яким ти ознайомився на уроках літературного читання.

6. Склади твір на тему, яка тобі подобається.

7. Поміркуй і напиши: оповідання «Чому собака – друг людини»; казку «Чому троянда колюча?»

8. Прочитай текст. -З якої казки цей уривок? Хто її автор?

Стіни палацу Снігової королеви намела хуртовина, вікна й двері пробили буйні вітри. Сотні величезних, освітлених північним сяйвом зал вишикувались одна за одною. Найбільша розкинулась на багато-багато кілометрів. Як холодно, як пустельно було у цих сліпучо-білих, блискучих палатах.

- Склади опис палацу королеви Весни.

9. Допиши вірш:

Прийшла весна, і зникли чари,

Замовкла пісня голосна.

10. Спробуй допомогти авторові дописати вірш на тему: -Чим добирається весна ?

11. Склади: -твір-роздум на основі народних традицій «Прийшов вінець – року кінець»; -строфу вірша за опорними словами: *діточки, квіточки, віночки, струмочки*; -літературну вікторину (ребус, кросворд) за змістом прочитаного твору; -міні-твір з такими словами: *театр, кінь, годинник, корабель, зошит, автомат*; -твір «Про що можуть розмовляти між собою предмети» (напр.: *носки і кросівки; телевізор і телефон; холодильник і ковбаса; ручка і зошит*).

12. Придумай і виправдай ситуацію, у якій можлива зустріч героїв з різних літературних творів.

13. Створи книгу “*Хто я є?*”.

Отже, змістовими компонентами формування **особистісно-діяльнісної** компетенції є виразне читання (декламування) школярами творів, мовленнєва творча діяльність, літературно-творча ігрова діяльність з огляду на прочитане, створення власних літературних творів.

Тематичний словник

1. **Декламація** – виразне читання художнього твору, один із ефективних прийомів навчання інтонацій, логічних наголосів, розвитку дикції тощо.

2. **Діалог** – комунікативний акт, у якому мовець і слухач обмінюються ролями; вид зв’язного мовлення чи тексту.

3. **Діалогічне мовлення** – мовлення як ланцюг реплік у процесі спілкування двох або декількох осіб. Важливу роль при цьому відіграють невербальні засоби: жести, міміка, замовчування, вказівка на оточуючі предмети, інтонація; використовуються звертання, вигуки, звуконаслідувальні слова.

4. **Добір заголовка твору** – методичний прийом, який полягає у виборі учнями (при спрямуванні учителя) слова, словосполучення, речення, які б правильно відображали задум автора, його ідею, зміст і тему твору, вказували на основне у ньому.

5. **Ілюстрування** – прийом творчої роботи на уроках літературного читання і літератури.

6. **Імпровізація** – творення чогось без підготовки.

7. **Інсценізація творів літератури** – методичний прийом розвитку усного мовлення учнів, який полягає у перебудові оповідання,

уривка з повісті чи іншого розповідного твору в драматичну форму, тобто складання п'єси, сценарію.

8. **Інтерв'ю** – один із видів творчих робіт публіцистичного жанру; звернення кореспондента із запитаннями до особи, чия думка і знання цікавлять; відповіді на запитання – суть інтерв'ю.

9. **Заучування текстів** – закріплення у пам'яті текстів (віршів, ролей в інсценуванні тощо) для точного відтворення.

10. **Каламбур** (фр.) – гра слів.

11. **Літературна творчість учнів** – один із прийомів розвитку, вираження почуттів, прагнень, досвіду, знань у власних творах.

12. **Міркування** – текст, в якому висловлюється думка, роздум. Має твердження, доказ і висновок.

13. **Монолог** – роздуми уголос однієї людини.

14. **Монолог** – значне за обсягом висловлювання однієї особи, яке має тему, композиційну структуру, ідею тощо.

15. **Монолог** – роздуми персонажа вголос, розмова з самим собою або з глядачами.

16. **Навчальна гра** – організовані на уроках ситуативні вправи, виконання яких сприяє багаторазовому перечитуванню тексту, його осмисленню, розвитку мовно-літературних знань.

17. **Літературна гра** – словесна, рольова, драматична гра, побудована на літературному матеріалі, це розваги з використанням літератури, що розвивають пам'ять, уяву, фантазію, дотепність і винахідливість учасників, один із дієвих засобів опрацювання літературного твору та ефективний засіб формування літературної компетентності молодшого школяра.

18. **Рольова гра** – форма організації колективної навчальної діяльності на уроці, під час якої розігрується ситуація спілкування, моделюється ігрова ситуація у процесі опрацювання літературних творів.

19. **Редагування** – засіб удосконалення стилістичної вправності; один із прийомів роботи учнів над текстом, його вдосконалення, який полягає у перевірці орфографії, пунктуації, виправленні чорнового варіанту написаного: усунення повторів, заміна слів синонімами, усунення логічних пропусків.

20. **Розповідь** – переказ події (подій), що розвиваються у часі, вид розповідного твору учнів; твір, в якому розповідається про якісь події.

Сформованість різних видів компетенцій учня початкових класів дає змогу охопити всі аспекти змісту літературної компетентності: **читацький** – володіння технікою читання і сприймання змісту прочитаного; **літературознавчий** – володіння літературними знаннями, прийомами аналізу твору; **бібліотечно-бібліографічний** – використання бібліотечно-бібліографічних умінь, навичок, користування довідковою літературою, **особистісно-діяльнісний** – розвиток пізнавальної і творчої активності, власної літературно-письменницької діяльності молодших школярів, розвиток інтересу до читання літературних творів.

Усі вищезгадані знання і вміння, наявність відповідних уявлень і понять, здібностей належать до **літературної компетентності** учня

початкових класів. Вчені-педагоги підкреслюють її виняткову роль в літературній освіті молодших школярів.

Список використаної літератури

1. Ампілогова Л. П. Розвиток читацьких компетентностей молодших школярів засобами інтерактивних прийомів роботи з текстом. Початкове навчання та виховання. 2016. №16/18. С. 54-57.

2. Вашуленко, О. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект. Початкова школа. 2011. № 1. С. 48-50.

3. Галата, Світлана. НУШ: педагогічний “вишкіл” [Текст. Освіта України. 2018. № 8(26 лют.). С. 11.

4. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>.

5. Захлюпана Н.М., Кочан І. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 250с.

6. Іванова Л.І. Визначення рівня літературної компетентності випускника початкової школи. Теорія і практика навчання та виховання: Науковий часопис НПУ ім.М.Драгоманова, серія 17.Вип.3. К., 2007. С.71-79.

7. Іванова Л.І. Літературна компетентність молодшого школяра. Початкова освіта. 2005. №38. С.2-13.

8. Іванова Л.І. Літературознавча компетенція як складова літературної компетентності молодшого школяра Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в

школі та ВНЗ: Збірник наукових праць. Вип. 5. Рівне: МУ „РЕГГ” ім. Степана Дем'янчука, 2005.-С. 163-167.

9. Іванова Л.І. Система вправ з удосконалення техніки читання. Початкова освіта. 2005. №18. С.1-16.

10. Іванова Л.І. Формування літературознавчої компетенції майбутнього учителя початкових класів Професійний розвиток педагога: Збірник наукових праць викладачів, студентів педагогічного факультету РДГУ та вчителів загальноосвітніх шкіл. №4. Рівне: РДГУ, 2011. С. 74-77.

11. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua

12. Кудина Г.Н., Новлянская З.Н. Основные принципы и методы экспериментального курса «Литература как предмет эстетического цикла». Начальная школа. 1999. №7. С. 49-52.

13. Літературознавчий словник-довідник /За ред. Р.Т.Гром'як та ін. К.: ВЦ „Академія”, 1997. 752 с.

14. Наумчук М.М., Лушпинська Л.П. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови: Навчально-методичний посібник: Тернопіль: Астон, 2003. 132с.

15. Новий тлумачний словник української мови: 42000 слів. У 4 т / Уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. К.: Аконті, 1998. 910 с.

16. Садкіна В. І. Компетентності обговорюємо, тлумачимо, звикаємо до нових підходів. Вивчаємо українську мову та літературу. 2016. №31/32. С. 26-28.

17. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1-2та 3-4 класи. К.: Світич, 2019.336 с.

18. Чабайовська М. Формування ключових та предметних компетентностей молодших школярів на уроках літературного читання у початкових класах. Початкова школа. 2014. № 9. С. 13-15.

9. Літературна гра

1. Літературна гра як різновид дидактичної гри на уроці читання.

2. Класифікація літературних ігор.

3. Літературна гра в структурі уроку літературного читання.

У пошуках ефективної методики навчання, яка, з одного боку, відповідає специфічним законам літератури як виду мистецтва, а з іншого дала б змогу долучити дітей до активної творчої діяльності, ми звернулись до дидактичної гри. Вона сприяє усвідомленню ідейно-тематичного та композиційного задуму письменника, ознайомлює з літературознавчими поняттями: сюжет, герой, автор, мова твору, жанр, що забезпечує розуміння твору, його адекватне сприймання. Зважаючи на те, що літературна гра освоєна молодшими школярами ще з дошкільного віку, а природа її близька до художньої умовності літературного твору, то систематичне введення дидактичної гри у навчально-виховний процес значною мірою поглибить сприймання літературних творів і підвищить загальний рівень літературної освіти.

Ігрова діяльність - один із ефективних засобів навчання читання. У структурі уроку читання ігрова діяльність має форму дидактичної гри, ігрової ситуації, ігрового прийому, ігрової вправи.

Особливо важливе поєднання гри з навчальною діяльністю в початкових класах, коли складний перехід від дошкільного дитинства до школи зумовлює поступову зміну провідних видів діяльності ігрової на навчальну. Розробкою теорії дитячих ігор, з'ясуванням ролі, структури і значення гри для виховання і навчання дітей займалися психологи Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв, Д.Б. Ельконін, Р.І Жуковська та ін.

Загально-прийнятою у педагогіці є **структура** розгорнутої ігрової діяльності, яка включає такі компоненти: **спонукальний** – потреби, мотиви, інтереси, прагнення, які визначають бажання дитини брати участь у грі; **орієнтувальний**: вибір засобів і способів ігрової діяльності; **виконавський** – дії, операції, які дають змогу реалізувати ігрову мету; **контрольно-оцінний** – корекція і стимулювання активності ігрової діяльності.

Дидактичні ігри це – різновид ігор за правилами; ігри, що входять безпосередньо до структури уроку і сприяють засвоєнню, поглибленню і закріпленню навчального матеріалу, є засобом загального розвитку особистості. Дидактична гра **активізує психічні процеси** діяльності учня молодшого шкільного віку (відчуття, сприймання, мислення, уяву, пам'ять, увагу, волю, мову), які призводять до позитивних змін у розвитку школяра, є основою для підвищення якості сприймання художніх творів на уроці читання.

Застосування гри як результативної **технології організації процесу читацького сприймання** зумовлене не лише віковими особливостями учнів початкових класів, але й, по-перше, *специфікою літератури*, яка є дуже близькою до художніх умовностей гри, і, по-друге, специфікою сприймання молодшими школярами літератури, яка *співзвучна природі ігрового моменту*, потребує відриву від реальності, переживання іншого світогляду, інших почуттів.

Саме тому дидактична **гра на уроці літературного читання**: - сприяє усвідомленню ідейно-тематичного композиційного задуму письменника, разом з тим ознайомлює з літературними поняттями, що забезпечує розуміння твору, його адекватне сприймання; - дає змогу спрямувати учнів до активної творчої діяльності, - робить процес навчання читання цікавим, створює у дітей бадьорий, творчий настрій; - полегшує засвоєння літературного матеріалу.

Структурними **складовими** дидактичної гри, а отже і літературної, є дидактичне *завдання*, ігровий *задум*, ігровий *початок*, ігрові *дії*, *правила*, *підведення підсумків*.

Умовами, за яких застосування дидактичних ігор може бути результативним, є: *органічне включення* до навчального процесу; захоплюючі *назви*; наявність ігрових елементів, зокрема *зачинів*, *римування*; обов'язковість *правил*, які не можна порушувати; використання лічилок та інших форм *малих фольклорних жанрів*; *емоційне ставлення* самого вчителя до ігрових дій (його слова й рухи цікаві, несподівані для дітей).

Видами дидактичних ігор є: сюжетно - рольові; ігри-вправи; ігри - драматизації; ігри - конструювання.

Дидактичні ігри набувають різних **форм**. Вони можуть бути: тільки в словесній формі; поєднувати слово й практичні дії; поєднувати слово й наочність; поєднувати слово й реальні предмети. З огляду на використання дидактичної гри на різних предметних уроках та у зв'язку з виучуваним матеріалом дидактичні ігри поділяються на мовні, математичні, літературні тощо.

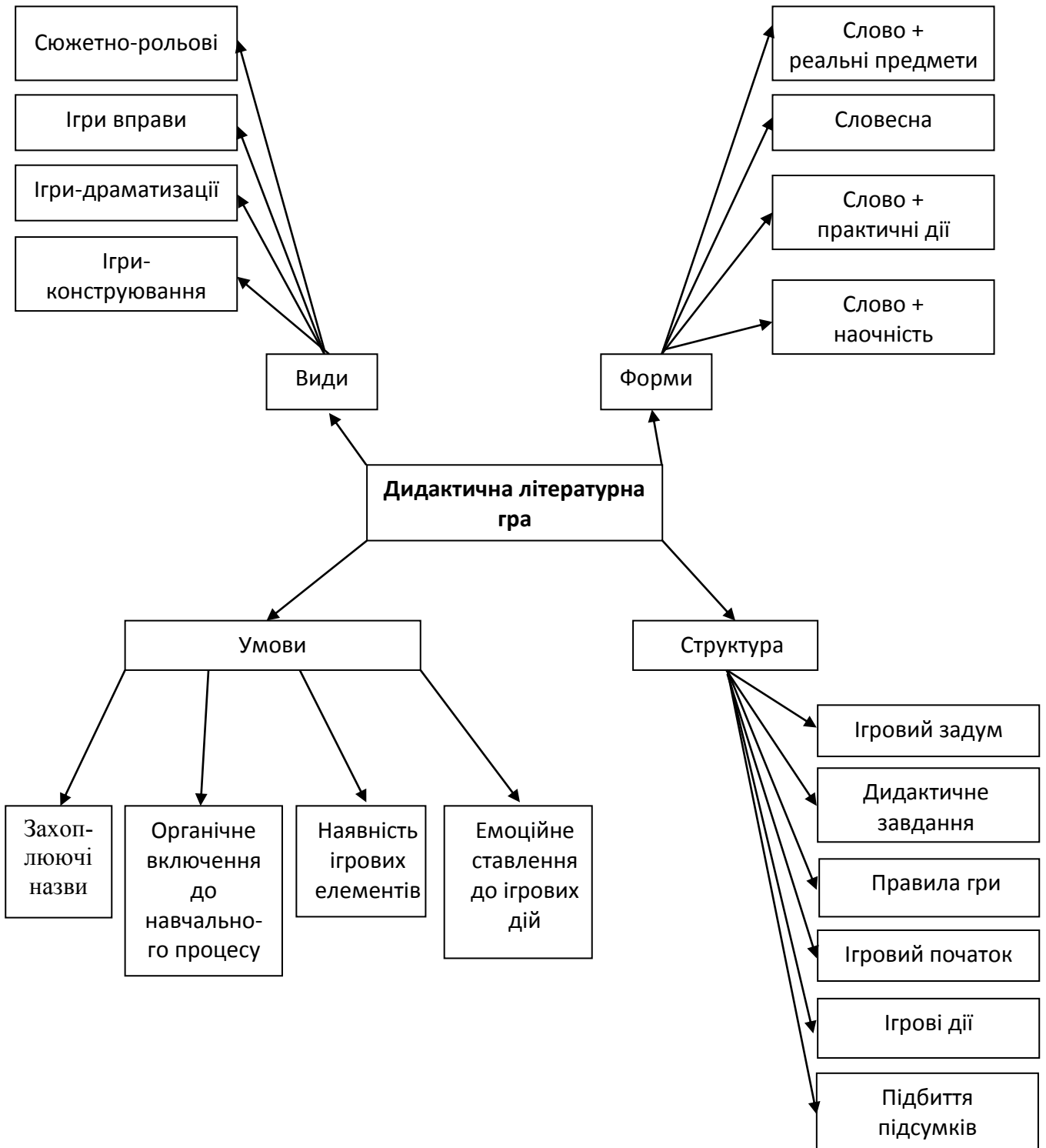
Термін *літературна гра* має подвійне значення. По-перше, це - *художня творчість*, гра митецькими засобами за законами мистецтва, рівнозначна будь-якій соціальній грі (політичній, виховній, спортивній), однак відмінна за змістом – тут панують естетичні критерії. По-друге, літературні ігри вживаються як узагальнена назва **певних жанрів**, які стимулюють інтелектуальну активність та розвивають естетичний смак.

У методичному аспекті **літературні ігри** – це словесні, рольові, драматичні ігри, побудовані на літературному матеріалі, розваги з використанням літератури, що розвивають пам'ять, уяву, фантазію, дотепність і винахідливість учасників, один із дієвих засобів навчання читання, опрацювання літературного твору, поповнення літературних знань та розширення читацького досвіду.

Як педагогічна технологія літературна гра містить великі можливості. Це може бути: *засіб аналізу* художнього твору, його осмислення; *спосіб оцінки* прочитаного; *творчий підсумок*

вивченого; *метод перевірки* рівня сформованості читацької самостійності; *різновид* активного відпочинку тощо.

Узагальнення сказаного про **зміст і структуру** дидактичної гри, викладення педагогічних умов можна зобразити у вигляді схеми:



Велика різноманітність літературних ігор зумовлює необхідність їх **класифікації, що дасть** змогу вчителю свідомо застосовувати ігри на різних етапах уроку літературного читання з певною метою: повноцінного сприймання літературного твору, усвідомлення його жанрової специфіки, засвоєння молодшими школярами літературознавчих понять тощо.

З огляду на зазначене визначилися **основні групи ігор за:**

- **дидактичною метою:** осмислення, одержання нових знань (ігри *проблемно-пошукового змісту*; систематизація, закріплення (*рефлексивно-тренувальні*); формування вміння здійснювати творчий перенос знань (ігри творчого плану); перевірка читацьких умінь і навичок (*контрольно-оцінювальні*);

-**формою** проведення : *інсценізація, вікторина, буриме, каламбур, шарада, чайнворд, анаграма, кросворд, ребус, метаграма, головоломка, криптограма, фігурний вірш* тощо. Слід зазначити, що такі словесні ігри як загадки, шаради, анаграми, ребуси та інші є літературними лише за певних умов: 1) вони базуються на літературно-художньому матеріалі; 2) їх організація потребує літературних знань; 3) структура їх відповідає законам дидактичних ігор (має ігровий задум, ігрову дію та ігрове правило);

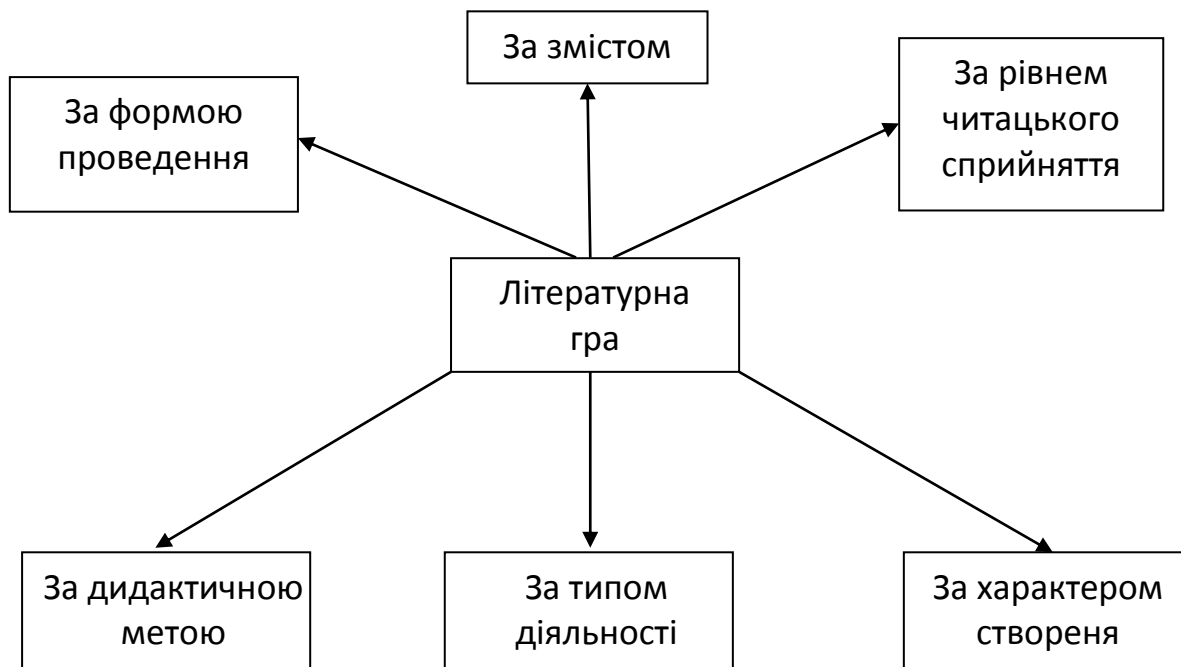
-**змістом** навчального матеріалу: ігри на засвоєння понять *тема, композиція*; ігри на засвоєння поняття *дійова особа*; ігри з метою формування поняття *мова художнього твору*; ігри з метою формування поняття *образ автора*; ігри з метою формування поняття *жанр літературного твору*; літературні ігри та творчі

завдання для розвитку уяви, фантазії; ігри для розширення читачького кругозору, збагачення читачького досвіду;

-**рівнем читачького сприймання**: ігри на *первинне сприймання* художнього твору; ігри на *поглиблене сприймання* художнього твору;

-**типом діяльності**: *репродуктивні, пізнавально-пошукові, творчо-діяльнісні*;

-**характером створення**: запропоновані *учителем* (запозичені) та створені самими *учнями* (авторські).



Усвідомлення учителем різноманітності літературних ігор зумовлює раціональний їх вибір.

Так, **рефлексивно-тренувальні** ігри дають змогу учням запам'ятати більше прізвищ письменників, розширити коло свого читання.

Напр., гра "*Перевір себе*". На дошці записані прізвища: *О. Іваненко, Олена Пчілка, В. Сухомлинський, Т. Шевченко,*

В. Нестайко, Леся Українка, І. Франко. 1 варіант: Дітям необхідно з-поміж поданих письменників вибрати лише ті, які пишуть на однакову тему, одного жанру (наприклад: *“Літературна казка”*). 2-ий варіант: Учитель називає прізвище письменника, діти – тему, яка є основною в його творчості. 3-ій варіант: Учитель називає тему, учні – прізвище письменника. Клас ділиться на 3 команди. За кожну правильну відповідь на питання учням нараховуються бали (кольорові фішки для учнів 1-ого класу). Виграє та команда, яка набрала більшу кількість балів.

Встановленню рівня читацького досвіду сприяють ігри контрольної-оцінювальної. Гра *“Закінчення слова скажу – прізвище письменника підкажу”*. Учитель на дошці записує закінчення. Діти називають відомі їм прізвища дитячих письменників, що закінчуються на -а, -о, -ий тощо.

Наприклад:

-а-	-о-	-ий-
Лип-	Шевченк-	Чубинськ-
Пчілк-	Грінченк-	Яричевськ-
Пасічн-	Овдієнк-	Коцюбинськ-
Перелісн-	Костенк-	Грушевськ-
Українк-	Самійленк-	Сухомлинськ-
Підгірянк-	Чайченк-	Рильськ-
Підсух-	Франк-	Грабовськ-
Письменн-	Вороньк-	Вінграновськ-

Після гри дітям пропонується назвати твори улюбленого письменника або теми, які є основними у його творчості.

Зважаючи на специфіку засвоєння школярами літературознавчих понять, учителі можуть самі коригувати послідовність проведення та вибір виду літературних ігор.

Так, **контрольно-оцінювальні** ігри можна успішно використовувати як ігри **тренувального** змісту. Напр., гра «*Письменник не письменник*» може бути використана і для перевірки знань, і для збагачення читацького досвіду учнів, поповнення запасу знань про дитячих письменників. Зміст. Заздалегідь готується список прізвищ дитячих письменників, які чергуються з прізвищами видатних наукових і громадських діячів, художників, музикантів, але таких, які відомі учасникам гри. У ході гри ведучий вимовляє прізвище письменника, учні підносять руку. Якщо звучить прізвище іншого митця – не підносять. Ті, хто не підніс руку, коли вимовлялося прізвище письменника, і ті, хто підніс, коли воно не звучало, вибувають із гри. Наприклад, діти вибирають прізвища письменників з такого списку: *Марійка Підгірянка, В.Сухомлинський, М.Лисенко, К.Гринівичева, К.Білокур*. Після гри діти одержують додаткове завдання: пригадати твори письменників, прізвища яких були в списку, самостійно продовжити його.

Зазначені ігри класифікуються відповідно до **змісту** навчального матеріалу (засвоєння поняття образ автора), за **характером створення** (запропоновані учителем) та за іншими критеріями. Такі ігри проводять і в 1-ому, і в 4-ому класах. Дидактична мета та зміст ігор можуть бути однаковими, ігрове завдання та літературний матеріал – різними. Адже в 3-ix та 4-ix класах мотиваційний аспект

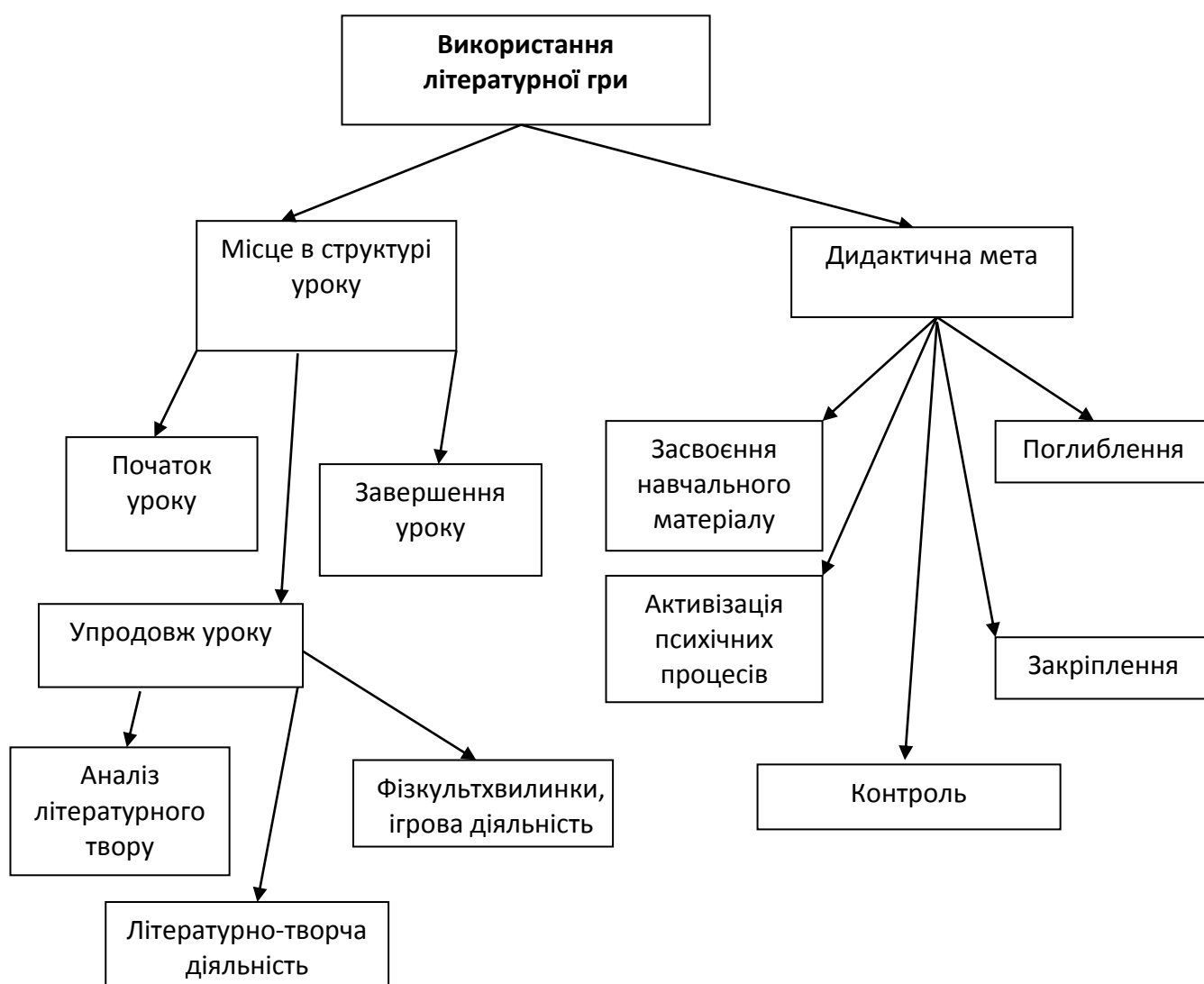
процесу гри як основного виду навчальної діяльності відіграє другорядну роль, а літературний матеріал значно ускладнюється.

Отже, ефективність використання літературних ігор досягається певною **систематизацією** та умілим **вибором** їх учителем. Оптимальними **умовами**, за яких забезпечується правильний вибір гри до певного уроку читання є: обов'язкове дотримання дидактичної функції гри, активно-творчий її характер, систематичність проведення, врахування тематичних та жанрових особливостей літературного твору, який обігрується. Правильно обрана гра сприяє художньому вихованню – вдосконаленню рухів, виразності мови, яскравої передачі образів, розвитку творчої уяви школярів.

З метою результативного **орієнтування** у великій різноманітності літературних ігор, **успішного** їх **проведення** на уроці читання вчителю необхідно: -знання психології учнів і вміння використати їх на уроці як активну дієву силу; -творче опанування методикою використання ігор на уроці як раціонального засобу опрацювання літературного твору; -вміння визначати ступінь необхідності гри на певних етапах уроку; -впевненість у досягненні позитивних результатів навчання читання та виховного впливу на учнів.

Літературна гра в структурі уроку читання. У ході виконання ігрових дій забезпечуються такі **функції** гри: знімає напругу, скованість, настороженість, які часто виникають в учнів; допомагає оволодіти специфічними рухами, мімічними і пантомімічними засобами вираження свої почуттів, розвиває координацію, зосередженість. Гра добре знайома учням з дошкільного віку і за мистецькою природою є близькою художньому твору, тому є дієвим

засобом його опрацювання на всіх етапах структури уроку літературного читання: -може бути найкращим *початком* з метою створити емоційний настрій уроку, ефективно ознайомити дітей із його завданнями, поживити процес тренувальних вправ читацької розминки; -є доцільною *впродовж усього уроку* – школярі розв'язують кросворди, ребуси, складають загадки, прислів'я у процесі *аналізу літературного твору*, змагаються у виразності, швидкості читання, що запобігає втомі; -бути ефективним *завершенням уроку* – підбиттям результатів, узагальненням вивченого, підведенням підсумків.



Розуміння **ролі та місця** літературної гри на уроці читання допоможе учителеві: 1) здійснити індивідуальний підхід до кожного учня, що забезпечує результативність сприймання; 2) дізнатись про ступінь сформованості читацьких умінь та навичок; 3) виявити читацькі уподобання учнів; 4) зрозуміти позитивні якості і вади учнів, допомогти кожному позбутися негативних якостей і розвинути якості необхідні для навчання, не примушуючи їх це робити вольовими зусиллями.

Літературна гра є стимулом до самостійного багаторазового звертання до тексту твору, осмислення його з різних точок зору.

Разом з тим, у дидактичній грі літературні знання сприймаються емоційно, а тому запам'ятовуються краще і зберігаються довше.

Під час використання на уроках читання ігор доцільно дотримуватись таких **вимог**: -ігрове завдання за змістом має збігатись з навчальним (ігровою є тільки форма його постановки); - зміст гри має бути посильним для кожної дитини; -дидактичний матеріал за способом виготовлення і використання має бути простим; -правила гри – чітко сформульовані; -у грі мають брати участь усі діти; -підсумок гри має бути чітким та справедливим; - роль ігрового матеріалу доцільно знижувати, якщо діти оволоділи основними способами навчальної діяльності і сформували стійкий пізнавальний інтерес до неї.

Готуючись до проведення ігор, учитель має продумати (відповідно до вимог програми, з урахуванням вікових особливостей дітей) **дидактичні завдання**: *-Які читацькі вміння і*

навички формувати у дітей? -Який літературний матеріал краще використати для гри? -Як за мінімально короткий час ознайомити дітей з максимальним обсягом літературного матеріалу?;

організаційні питання: -Ігрові правила(змагання між окремими дітьми, командами класу, активна участь усіх дітей). -Зміну правил гри з метою активізації всіх дітей. -Підбиття підсумків гри з метою закріплення читацьких вмінь. -Які виховні завдання реалізувати

Якщо будь-яку гру використовують надто часто, втрачається інтерес дітей до неї, зникає новизна. Тому варто, залишаючи незмінними ігрові дії, до змісту вносити нове: ускладнювати правила, змінювати предмети, включати елементи змагання, починати гру з несподіваної лічилки або ігрового зачину.

Пояснення вчителя під час проведення гри має бути лаконічним і зрозумілим, пробуджувати інтерес. Учням 1-2 класів варто детальніше пояснювати правила, наводити приклади, демонструвати дещо тощо. Участь учителя у грі залежить від її мети, форми та змісту, читацької обізнаності учасників.

Так наприклад, у процесі вивчення творчості певного письменника з метою систематизації знань про нього та його творчість використовуються *кросворди, вікторини* (різні за формою). Змістом їх є загальні відомості про автора (хто такий, що писав, яка тематика творів), факти творчої біографії письменника. Залучаються до створення ігор учні.

З другого класу використовуються *літературні головоломки*. Дидактична мета: збагачувати читацький досвід учнів: вчити

запам'ятовувати прізвища дитячих письменників. Напр.: Поставивши під цифрами відповідні букви /1-Е, 2-Е, 3-Ч,4-О, 5-В, 6-К, 7-Н, 8-Ш /, діти мають прочитати прізвище великого українського поета.

8	1	5	3	2	7	6	4
Ш	Е	В	Ч	Е	Н	К	О

Виграє той, хто першим прочитає прізвище письменника і назве його твори (Т.Шевченко «Садок вишневий коло хати», «Тарасова ніч», «Рече та стогне Дніпр широкий», «Мені тринадцятий минало» та ін).

На підсумковому уроці за творчістю Т.Шевченка використовують літературну гру «Впізнай – назви». Зміст. Один із учнів описує героя, не називаючи його, щоб за поданою характеристикою можна було дізнатися ім'я. Перемагає той, хто швидше впізнає героя, але поставить якнайменше додаткових запитань. Наприклад: а) *"Це поет, його життя, мов легенда. Довгий час був кріпаком. Обдарований великим талантом маляра і письменника. У своїх творах описував важке життя людей, красу природи, закликав до боротьби, бо сам був і залишився нескореним"* /Т.Шевченко/.

У процесі вивчення творів у дітей виховуються *естетичні почуття* – уміння бачити за рядками твору особу автора, відчувати його ставлення до героїв, подій, загальний настрій твору, красу його мови. Це складне уміння для учня початкових класів, а тому

літературні ігри в ході аналізу літературного твору значно полегшують засвоєння поняття *автор твору*, допомагають учневі відчувати і зрозуміти авторське бачення світу.

Так, гру «*Що ти про мене думаєш?*» можна проводити вже у 1-ому класі після ознайомлення учнів з українськими народними казками. Дидактичною метою гри є формування вміння розуміти авторське ставлення до героїв у залежності від емоційного забарвлення слова. Учитель пропонує учням прочитати заголовки відомих казок та визначити за ними авторське ставлення до героїв. Учні діляться на команди. Виграє та команда, яка найточніше виконає завдання. На дошці записано 4 заголовки українських казок:

1. *Казка про Котика та Півника*. 2. *Солом'яний бичок*. 3. *Коза-дереза*. 4. *Сестричка Оленка і братик Іванко* (У казках про Котика й Півника, Солом'яного бичка - відчуваємо пестливе, доброзичливе ставлення. У казці «Коза-дереза» - зневажливе, гумористичне, а у казці "Сестричка Оленка й братик Іванко" – ласкаве, ніжне. Ці герої викликають співчуття).

Важливим у проведенні кожної гри є *підведення підсумків*. До прикладу цієї гри можливе коротке висловлювання учителя: *-Так письменники намагались передати іншим своє ставлення до героїв, вживаючи пестливі слова. І хто уважно читає, звертаючи увагу не тільки на зміст, а й на відтінки слова, той відчує, що хотів сказати автор, які в нього думки, і навіть, який він сам.*

Якщо учні розуміють, що слово в літературному творі містить думки та почуття автора, оповідача, персонажів, варто запропонувати учням інший варіант гри. Метою є перевірити

наявність уміння учнів співвідносити форму слова з його лексичним значенням, вчити розуміти авторське ставлення залежно від емоційного забарвлення слова у художньому творі. Необхідно із змісту читанки виписати заголовки художніх творів, із яких можна здогадатися, як автор ставиться до своїх героїв. Виграє той, хто найбільше вибере таких заголовків та обгрунтує свою думку.

Після гри діти пригадують заголовки інших літературних творів, з яких можна відразу дізнатися, що автор думає про зображених ним персонажів. У тексті, який читатимуть діти вдома, їм теж пропонується підкреслити всі слова, які так чи інакше засвідчують думки автора, допомагають відчутти авторську присутність.

Після того, як учні усвідомили, що художній твір – витвір конкретної людини, знають дещо з біографії письменника, уявляють, що за кожним словом його думки, почування, ставлення до світу, пропонуються ігри, які допомагають усвідомлювати значущість особи автора.

Гра «Я — автор». Дидактична мета. Вчити дітей вживатись у твір, уявляти себе на місці автора. Зміст. Учасникам гри необхідно уявити себе автором прочитаної книги і за короткий час підготувати інформацію про те, звідки з'явилась ідея створення книги, як вибирав тему твору. Виграє той, хто найцікавіше і найшвидше складе історію створення твору.

Після ознайомлення з новим твором учні у ігровій формі отримують завдання. 1. *Придумай продовження. Що могло б трапитися з героєм у майбутньому?* 2. *Чому у творі така сумна*

кінцівка? Яка вам подобається більше: та, що придумали ви, чи авторська? Чому?

Після застосування системи літературних ігор на засвоєння поняття *автор твору* варто провести *контрольні зрізи* у вигляді гри «Хто більше?». Учитель пропонує дітям за 5 хвилин записати якомога більше прізвищ відомих їм дитячих письменників українських та зарубіжних. Результатом ігрової діяльності є не тільки міцні читацькі знання школярів, а *бажання творити самому*. Такі уміння удосконалюються в таких іграх.

Наведемо зразки : «*Я головна, я - буква ∞*». У кишеньку(∞) вставляється будь-яка буква (напр.,С). Учням необхідно скласти текст, у якому було б не менше 20 слів, які розпочинаються з цієї букви (*Старий Семен сказав своїм синам....*) Виграє той, хто використає найбільше таких слів, і складений твір буде змістовним. Текст може бути гумористичного змісту. У цій грі діти активізують свій словниковий запас, вдосконалюють літературні здібності. Напр., учні 2-ого класу можуть складати тексти, що нараховують в середньому 20 слів, 4-ого –45 слів.

Такі ігри мають різні варіанти. Гра "*Відсутня буква ∞*". Учням потрібно скласти текст, у якому відсутні слова, що мають зазначену букву. Виграє той, хто придумає найцікавіший текст з найбільшою кількістю слів, у яких відсутня зазначена буква.

Гра "*Використай задані слова*". Учням необхідно скласти текст, у якому використовуються задані слова. Одного учня обирають оповідачем. Решта на аркушах паперу записують одне слово і передають йому. Впродовж 10 хвилин оповідач має скласти зв'язний

текст з обов'язковим використанням усіх заданих слів у будь-якій послідовності і граматичній формі.

Гра *«Круглий стіл»* Дидактична мета: розвивати творчу уяву, формувати особистість. Зміст. Учитель розміщує дітей у колі, і кожен відповідає на такі запитання:

- *Що найбільше мені подобається у собі?*
- *Що найбільше подобається мені у друзях?*
- *Якби я міг навчити когось чогось одного, це було б..*
- *Я почуваю себе щасливим, коли...*
- *Мені сумно, коли...*
- *Коли-небудь я сподіваюсь...*
- *Я хотів би бути...*

Підсумком такої гри може бути написання *книги "Хто я є?"* Діти починають книгу про самих себе, з автопортретом на обкладинці. У ній можуть бути зібрані малюнки, вірші, уривки прозових творів. У книгу діти вміщують замітки про себе, запитання до себе і власні спроби відповідей. Цю книгу можна виготовити цілим класом, де кожному відводиться 1-2 сторінки.

Доцільним на уроці читання є використання системи ігор для опрацювання творів *одного жанру*, наприклад за темою *«Казка»*.

«Чарівний світ казки». Дидактична мета - вчити розуміти особливості казки як жанру. Зміст. *Варіант 1*. Учням необхідно пригадати українські народні приповідки. Виграє той, хто назве більше приповідок до народних казок. Напр.: *Було це за царя Гороха, коли Земля була кроха*. *Варіант 2*. Прочитавши українські народні казки, відшукати в них загадки. Виграє той, хто найбільше відшукає

загадок і назве, з якої вони казки. Наприклад. *Що є на світі найситніше, найпрудкіше, наймиліше?* (Розумниця). *Варіант 3.* Швидко і правильно назвати казкові зачини, а іншим - до них казкові кінцівки. Наприклад. *2. Колись була птиця –жайворонок царем, а царицею — миша, і мали вони своє поле (а з цією оженився і живе так добре).* *Варіант 4.* Швидко і правильно назвати казки, в яких є заданий початок. Наприклад. *Жили собі дід та баба...* («Телесик», «Кобиляча голова», «Колобок»).

«Магічна символіка». Дидактична мета — формувати уявлення про жанрові особливості казки. Зміст. Вчитель називає число, учні пригадують казки, в яких це число зустрічається. Наприклад. *-У яких казках було ... синів? (2 синів —“Іван — Голик і його брат”. 3 синів — “Летючий корабель”, „Царівна жаба” 6 синів — “Котигорошко”, 7 синів —“Про сімох братів — гайворонів і їх сестру”).*

На уроці літературного читання гра є чудовим засобом оволодіння секретами літературних жанрів.

Починають з гри *«Подорож у країну чудес».* Дидактична мета - розширювати уявлення про літературне поняття “Жанр”. Зміст. Учитель ділить учнів на дві команди. Перша команда називає літературні жанри і твори, що відносяться до них, у яких розмовляють тварини і речі (казки, байки, легенди, колискові, вірші, небилиці, притчі, міфи, скоромовки); 2-га – жанри, у яких це неможливо (оповідання переказ, нарис, роман, навела, повість). Завдання після гри: - Чим відрізняється казка від оповідання?

«Правда-небилиця». Дидактична мета – зосереджувати увагу на жанрових особливостях творів, розвивати вміння відрізнити у

літературних творах вигадані (фантастичні) події від реальних. Зміст. Після читання твору учні як найшвидше відшуковують у тексті реальну подію і підкреслюють рядки, у яких про неї йдеться. Після цього вигадують фантастичну подію, протилежну тій, що у творі.

Завдання після гри. - *У творах яких жанрів можна прочитати про фантастичні події?* (Казка, байка, легенда).

«Ланцюжок» Дидактична мета: вдосконалювати читацький досвід, збагачувати читацьку пам'ять творами різних жанрів. Зміст. Клас ділиться на дві команди (*ланцюжки*). Учитель дає першому учневі папірець, на якому написана назва твору або жанр. Гравцю потрібно пригадати і дописати іншу назву і автора твору цього жанру, передати написане далі. Виграє той ланцюжок, учні якого напишуть більше творів.

«Перевір себе» Дидактична мета: збагачувати читацький досвід учнів, перевірити наявні знання про жанрові особливості літературних творів. Зміст. Учитель пропонує завдання: 1. - *Пригадайте кілька творів одного і того ж автора, дослідіть, які вони за жанрами (Іван Франко. Фарбований лис" (казка), Розвивайся, лозо (вірш), Грицева шкільна наука (оповідання).* 2. - *У творах яких жанрів найчастіше зустрічаються магичні числа, які? (Казка, легенда; 3, 7, 9, 12).* 3. - *Мова яких жанрів багата епітетами, порівняннями, метафорами? (Вірш, казка, легенда, оповідання.)* 4. - *Героєм якого твору не буває сам автор? (Легенда)* 5. - *У творах яких жанрів автор добирає кінцівки, схожі за звучанням? (Казка).* Виграє той, хто дасть найбільше правильних відповідей.

Гра використовується під час аналізу творів *різних за жанрами*, але з конкретною дидактичною метою.

«З циферблатом я дружу – зразу відповідь скажу». Дидактична мета: вчити дітей орієнтуватись у сюжеті, розвивати увагу, закріплювати знання про жанрові особливості казки (магічна символіка). Зміст. В учасників гри моделі циферблатів з годинниковою стрілкою. Учитель ставить дітям запитання за змістом прочитаних творів. Запитання мають бути такими, що вимагають відповіді одним числом. Діти наводять стрілку циферблата на відповідне число.

Наприклад: за казкою "Кирило Кожум'яка".

- *Скільки було дочок у Київського князя?*
- *Скільки кожухів вмів виробляти Кирило Кожум'яка?*
- *Скільки бочок смоли попросив Кирило Кожум'яка?*
- *Скільки попросив возів конопель?*

Закріпленню знань про специфіку жанрів сприяють і такі літературні ігри. *«Розпізнай жанр»*. Дидактична мета: перевірити вміння розпізнавати жанр твору за його суттєвими ознаками. Зміст. Учитель ставить запитання, учні відповідають. Виграє той, хто дасть найбільше правильних відповідей. Напр.:

1. До якого жанру відноситься твір з алегоричним змістом, в якому людське життя відтворюється в образах тварин, рослин, речей?
2. У якому жанрі ритмічно організована мова з метою посилення її виразності й емоційності?
3. Популярний жанр народної творчості, для якого властиве-метафоричне або алегоричне зображення предмета чи явища,

дотепне запитання з метою виявлення кмітливості того, хто відповідає.

4. Фольклорний розповідний твір про вигадані, а часто й фантастичні події.

5. Переказ про якісь події чи людей, але оповитий казковістю, фантастичністю.

6. У якому літературному жанрі розповідається про одну або кілька подій у житті?

7. Жартівливий вислів, спеціально скомпонований з важких" для вимови слів, яким часто розважаються діти, намагаючись швидко їх вимовити.

8. Які за жанром твори починаються словами: -«У деякому царстві, в деякому государстві...». -«Жили-були...»?

9. У яких творах за жанром можуть повторюватись події?

Вдало використана літературна гра є дієвим засобом розвитку **емоційно-образної виразності** мови учнів (ефективність якої зростає в ході аналізу літературного твору.

«*Пейзаж*». Дидактична мета: привернути увагу дітей до описів природи під час читання прозових творів і віршів, формувати поняття *літературний пейзаж*. Зміст. Декілька учнів отримують картки з описами природи з різних творів. Учитель називає твір. Учні, які впізнали його за описом природи, кладуть картку-пейзаж із названого твору на стіл. Виграє той, хто швидко і безпомилково звільниться від усіх карток. Наприклад:

<p style="text-align: center;"><i>1. Весняний ранок був м'який і теплий, од землі біленька пара здіймалась, коли Денис побачив на стрісі двох боцюнів. Є.Гуцало. Перебите крило</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>2. Як одспіває хурделицями зима, як віддзвонить вона ожеледцем і тоненькою, і блискучою, мов кришталь, кригою на кущах і деревах, і сонечко вгріє землю та води, збирається Данило Коряк до лісу, до своєї сторожки. Г.Тютюнник. Лісова сторожка</i></p>
---	--

Завдання після гри: Знайти і вписати з творів описи природи.
Запам'ятати назву поняття *літературний пейзаж*.

«Добери епітет». Дидактична мета: вчити бачити у тексті образні слова, формувати вміння точно їх використовувати. Зміст. Учитель пропонує учням дібрати епітети до слів, вписаних з художнього твору. Наприклад: На дошці слова з віршів Тараса Шевченка: *мати, доля, літа, хата*. Дібрати епітети (*молодая мати, лихая доля тощо*.)

«Порівняй-заміни». Зміст. Вчитель пропонує учням у тексті, що читається, знайти порівняння і замінити на образне означення і навпаки. Наприклад: *Сріблясте павутиння – павутиння, як срібло*. Завдання: -З якими із вказаних предметів можна зіставити, наприклад, *сніг*, а з якими не можна? Чому? (*Човен, трава, ялина, вода, зірки, праска, олень...*).

«Почуй не сказане, побач не згадане». Дидактична мета: формувати вміння читати ліричні твори, розвивати творчу уяву. Зміст. Вчитель читає учням твір, а вони мають назвати те, про що не говориться прямо у творі, але що можна уявити за його рядками. Наприклад:

*З золота зіткане сяєво лється,
ліс в нім купається, листя сміється.*

(М. Рильський. Дівчина.)

Учні:

- *У лісі весело, птахи співають.*
- *Я чую легенький шелест жовтих листків, що падають.*
- *Повіває тихий теплий вітерець.*
- *Ліс листяний, листя дуже багато і воно часто сиплеться.*

«Що я чую, що я бачу». Дидактична мета: розвивати вміння «бачити» за рядками вірша картини; змальовані автором, чути звуки, мелодію вірша, розвивати уяву. Зміст. Вчитель читає вірш, після чого ділить клас на дві команди і пропонує колективно обговорити такі завдання:

1. Назви все, що бачив (в уяві), коли слухав вірш.
2. Назви все, що чув, коли слухав вірш.

Наприклад:

*...Ранком зимовим діброва мовчала,
наче замерла, сумна. Тільки рясним
верховіттям шептала вічно зелена сосна..*

(Леся Українка. Сосна.)

Дошка поділена навпіл, на ній запис: Що я бачу? Що я чую? Представники, команд швидко заповнюють свою половину. Якщо не знають, то можуть попросити допомоги у своєї команди.

Що я бачу?	Що я чую?
➤ Білий іскристий сніг	➤ Шарудіння, шелест верховіття
➤ Одинокі літні дерева	➤ Подих легенького вітерця
➤ Зелену сосну тощо	тощо

Цінністю літературної гри є те, що вона створює ідеальні умови для **уяви, фантазії, розвиває творчі літературні здібності** молодших школярів.

«Літературний музей». Дидактична мета: закріплювати знання про жанрові особливості казки (магічні предмети). розвивати творчу уяву. Зміст. Вчитель проводить уявну екскурсію залами музею (кожна зала отримує назву в залежності від жанрових особливостей твору, які вивчаються, дидактичної мети уроку). Напр.: *Ми з вами у незвичайному музеї, де є зала Казок. Недосвідчений екскурсовод переплутав надписи на експонатах. Допоможіть віднайти правильні назви чарівних предметів. -Здогадайтеся, кому вони належать?* (Торбинка та пара добрих чобіт – «Кіт у чоботях», веретено – «Зачарована красуня»).

"Уяви себе..." допомагає формувати творчу уяву учнів. Учні працюють у групах (4-5учнів). Після ознайомлення з новим твором кожна група отримує картку з одним із таких завдань:

-Уяви собі, що ти – продавець у книгарні. Зроби рекламу цієї книги так, щоб її охоче розкупили.

-Уяви, що ти – літературний критик. Напиши, що тобі не сподобалось у цій книзі. Обґрунтуй свою думку.

-Уяви себе вдячним читачем. Тобі необхідно написати листа-подяку авторові цієї книг".

-Уяви себе співавтором книги. Зроби необхідні зміни, доповнення до сюжету, композиції, оформлення книги.

-Уяви себе вчителем 3-ого класу. Допоможи дітям ознайомитись із книгою, зумій викликати до неї інтерес. Напиши, що ти для цього

зробиш: покажеш ілюстрації, добереш історичні факти, розкажеш про..., зачитаєш..., даси такі завдання...тощо.

-Уяви себе кореспондентом місцевої газети, Візьми інтерв'ю у автора цієї книги. Про що запитаєш?

«Фантазер». Дидактична мета: створити умови для розвитку уяви, фантазії, літературної творчості учнів на основі розуміння жанрових особливостей твору, вчити окреслювати суттєві ознаки певного жанру. Зміст. Вчитель пропонує учням переінакшити твір так, щоб змінився його жанр. Напр., 1. Якщо змінити сюжет *казки* (Віри Вовк. Князівна Галочка і сирітка Анничка) так, щоб котел не розмовляв, або що все це лише здалося Анничці – отримаємо *оповідання*). 2. Якщо переповісти римовані рядки *вірша* (Л.Талатай. Хоробрий заєць) своїми словами – вийде *оповідання*. (Варіанти завдань: -будь-який невеликий повчальний твір доповнити висновком (мораллю) – вийде байка; - якщо у легенду ввести певний сюжет – отримаємо казку і навпаки, якщо з казки забрати діалоги, монологи, розвиток подій перетвориться у легенду). Виграє той, хто без допомоги вчителя найшвидше виконає завдання.

Учитель, підбираючи ігри, має подбати про їх багатофункціональність, яка закладається у меті та змісті.

Так, гра «*Машина часу*»: -1)вчить дітей бачити залежність між сюжетом та часом, у якому відбуваються події; -2)розвивати фантазію; -3)удосконалювати творчі літературні, здібності. Зміст. Учням потрібно уявити, що герої відомих творів діють у сучасних умовах та скласти новий твір за власним сюжетом. Виграє та група, яке найшвидше, найцікавіше складе найкоротший новий твір за

відомим сюжетом. Завдання у групах: *-Уявіть собі, що події твору та герої переносяться в інший час...-Що у творі має змінитись? -Що може залишитися таким самим?-Яких героїв може не стати? -Які події стануть неможливими?*

Гра «Уяви-придумай-запиши». Дидактична мета: розвивати зв'язне мовлення учнів, творчу уяву, літературні здібності, уміння розуміти авторський задум та висловлювати власне ставлення. Зміст. Варіант 1. Учитель пропонує учням уявити себе власниками великої книгарні і написати оголошення-рекламу про книгу, яку необхідно продати. Варіант 2. Дітям пропонується уявити себе кореспондентом, що живе в тій місцевості, де відбуваються події. Йому необхідно написати до газети про все те, що сталося. Варіант 3. Учитель пропонує дітям уявити себе на місці головного героя певного твору і описати словами ситуацію і свої почуття до подій, що відбуваються.

«Коли я так почувався» Дидактична мета: розвивати творчу уяву, вміння співпереживати. Зміст. Учитель пропонує учасникам гри вибрати з твору, що його читали, слово (речення), в якому б зображувалось одне з почуттів героя, розповісти історію про те, коли сам відчував себе так. Правила гри: В залежності від типу уроку твір може бути однаковим для всіх, твори можуть бути різними для всіх дітей. Виграє той, хто найбільш достовірно та емоційно передасть свої почуття, порівняє їх з почуттями героя твору.

З метою **розширення читацького кругозору**, збагачення читацького досвіду використовуються ігри з наочністю багаторазового використання.

«Чергова буква». Зміст. У читацькому куточку вміщено плакат з ∞ кишенькою «Чергова буква ∞» такого змісту: 1.Прізвище автора. 2.Ім'я літературного героя. 3.Прізвище художника-ілюстратора. 4.Заголовок твору. 5.Рядок з вірша. Учитель за тиждень до визначеного уроку літературного (позакласного) читання вміщує чергову букву (напр, **К.**) у змінну кишеньку плаката ∞. Учні, розглядаючи книги, відшуковують необхідні назви, прізвища, які починаються з цієї букви, щоб відповісти на питання: 1. (Короленко, Компанієць, Костенко...). 2. (Колобок, Кіт у чоботях...). 3. (Конашевич, Кузнєцов...) 4. ("Котигорошко", "Котик та Півник"...). 5.. (...Котилася торба з високого...). Виграє той, хто підбере найбільше необхідних назв, прізвищ з початковою літерою **К.**

Літературна гра є дієвим засобом формування **знань про книгу**, умінь працювати з нею.

«Про що розкажуть непрочитані твори». Дидактична мета: вчити дітей налаштовуватись на читання книг і грамотно ознайомлюватись з ними; вчити визначати тему, можливий зміст. Учитель демонструє учням незнайому книгу. Діти розглядають обкладинку, титульну сторінку, ілюстрації, зміст. Виграє той, хто першим здогадається, про що книга. Завдання після гри: -Прочитай твір, перевір, чи правильно ти визначив зміст непрочитаної книги.

«Пригадай заголовок». Дидактична мета: формувати уміння розуміти заголовок твору як відображення ідеї або теми, поглиблювати читацький **інтерес**. Зміст. Вчитель пропонує назвати художні твори, до заголовків яких входили б розділові знаки. Наприклад:

1. Кома (Послухайте, люди. Володимир Лучук).
2. Три крапки (Білі гуси летять над луками... Олександр Олесь).
3. Двокрапка (І досі сниться: під горою. Тарас Шевченко).
4. Дефіс (Їжачок-рип'ячок. Віра Артамонова).
5. Знак запитання (Як же все це було без мене? Василь Сухомлинський).
6. Знак оклику (Любіть книгу! Остап Вишня).

Завдання після гри: учень має пояснити, що розкриває заголовок: про що розповідає автор (тему), чи що хотів сказати автор своїм твором (ідею).

Досвід організації **ігрової діяльності** на уроках читання засвідчує високі результати у навчанні читати. Діти, у відповідності з запропонованим типом діяльності, виконують такі ігрові дії, які виховують увагу до художнього слова, допомагають помічати та розпізнавати художні засоби виразності, визначати жанрові особливості твору, бачити компоненти твору (персонаж, вчинок), відтворювати в своїй уяві прочитане; вчать розуміти авторський задум і визначати свою позицію, тобто формувати в цілому вміння повноцінно сприймати художній твір.

Перевага **ігрового навчання** в структурі уроку читання полягає в *системності використання літературних ігор, у проблемно пошуковому підході до організації процесу аналізу літературного твору, забезпеченні активної літературно-творчої діяльності учнів початкових класів.*

Ігровий словник

1. Анаграми (грецьк. *ana*"пере" та *grama*"літера") – переставляння літер у слові для створення нового значення, прочитування у зворотному напрямку (кіт -тік, мука-кума, літо-тіло, тема-мета).

2. Буриме (фр. *Bous*кінці, закінчення та *rimes*римовані) – вірш, створений за здалегідь вказаними римами, котрі не дозволяється переставляти або змінювати. Вони мають пов'язуватися певним сюжетом. Задля цікавості і активізації учнів буриме пишуть на час: «Хто швидше!».

3. Вікторина – гра, в якій учасникам ставлять різноманітні запитання на літературні теми. Переможцем у змаганні є той, хто швидше, повніше й точніше відповість на більшу кількість запитань.

4. Головоломка – складна загадка або задача, для розв'язання якої потрібна кмітливість.

5. Інсценізація (лат. *inna* і *scaenas*сцена) – переробка літературного твору (прозового, поетичного) для постановки його на сцені. Має на меті засобами драматургії передати ідейно-художній зміст твору, можлива і його інтерпретація.

6. Каламбур (фр. *Calembour*гра слів) – стилістичний прийом, за основу якого взяті омоніми, пароніми, будь-які форми полісемантичності, часто вживається в комічному та сатиричному контекстах. Це дотеп, в основі якого лежить використання різних значень одного слова або кількох різних слів, схожих за звучанням; гра слів "Син барона був баран" (Ліна Костенко).

7. Криптограма – напис зроблений за допомогою різних умовних знаків, шрифтів.

8. Кросворд – гра-задача, яка полягає у вписуванні літер до клітинок перехресних рядків накресленої фігури так, щоб по горизонталі та вертикалі вийшли загадані слова.

9. Метаграма (грецьк. *metagrapho* внесення зміни до тексту) – літературна гра, яка полягає в заміні початкової літери у слові, що призводить до появи нових слів з відмінним смисловим значенням (жито-сито, бак-рак).

10. Ребус – загадка, в якій відгадка (слова або фрази) зображена у вигляді комбінації малюнків із літерами та іншими знаками (цифри, ноти тощо)

11. Фігурний вірш – вірш, у якому синтезовано властивості звукових та візуальних мистецтв, втілені у винахідливій, переважно графічній формі.

12. Шарада – це різновид гри, котра полягає у відгадуванні закодованих слів чи виразів, сприяючи розвитку інтелекту та активізації словника під незвичним асоційованим кутом зору.

Напр., Д. Білоус: *Одне сніг по обмолоті на покрівлю хати.*

Інше жінка, а точніше материна мати.

Коли взяти кожне слово, поєднати те і те,

*Буде квітка, що весною жовтим цвітом
зацвіте.*

Що це таке? (Кульбаба)

13. Чайнворд – задача-головоломка, що полягає в заповненні послідовно розміщених клітинок, при цьому

остання літера попереднього слова є першою літерою наступного тощо.

Список використаної літератури

1. Аникеева Н.П. Воспитание игрой: Книга для учителей. М.: Просвещение, 1987. 124с.
2. Арнаудов М. Психология литературного творчества. М.: Прогресс, 1970. 654 с.
3. Волошина Н. Й. Вивчення української літератури в 5 класі. Посібник для вчителя. Київ: Педагогічна думка, 1997. 144 с.
4. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка. Вопросы психологии. 1966. № 6. С. 62-76.
5. Гоголь Н. Ігри на уроках читання як один із засобів естетичного виховання. Поч. школа. 02002. №3. С14-17.
6. Дідун М. В. Ігрові прийоми навчання читання. Початкова школа. 1991. №1. С. 10-13.
7. Дусавицкий А.К., Левин В.А. Об использовании средств игры для формирования мотива учебной деятельности и познавательных процессов. Вест. Харьк.ун-та. 1984. №253. С.49-53.
8. Жуковская Р.И. Игра и ее педагогическое значение. М.: Педагогика, 1975. 112с.
9. Іванова Л. І. Використання ігор на уроках літературного читання під час опрацювання творів Т. Г. Шевченка. Теорія та методика навчання: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. нац. пед. унт ім. Г. С. Сковороди. Х.: ХНПУ, 2014. Вип. 7. С. 42-50.
10. Іванова Л. І. Ігрова діяльність молодших школярів як засіб

формування літературних понять на уроці читання. Українська мова і література в школі. 2003. №4. С. 31-34.

11.Іванова Л.І. Літературні ігри на уроках читання: Збірник літературних ігор. Рівне: ІМЦ, 1995. 56с.

12.Іванова Л.І. Ігрова діяльність літературознавчого спрямування на уроці читання. Нова педагогічна думка.2004. № 3 С. 28-32.

13.Коваль Г.П., Іванова Л.І., Суржук Т.Б. Методика читання: навч. посібник. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2008. 280 с.

14.Лазаревський В.В. Літературні ігри. К. :Рад.школа, 1969. 176 с.

15.Лапіна Н. Ігрові завдання для повторення знань з теорії літератури. Дивослово. 1995. №9. С.42-44.

16. Леонтьев А.Н. Психологические основы дошкольной игры. Проблемы развития психики. М.: 1981. С.481-508.

17. Малишева Л.М. Игра словом. М.: Знание, 1985. 78с.

10. Поетична творчість учнів1-4 класів

1.Психологічні, літературознавчі та методичні аспекти поетичної творчості учнів початкових класів

2.Жанрові особливості вірша:

- Рима
- Звукопис
- Ритм
- Настрій

3.Організація поетичної діяльності учнів (зразки конспектів фрагментів уроків).

Поетична творчість – питання психологічне, літературознавче та методичне. Розглянемо усі ці теоретичні міркування необхідні для того, щоб глибше розібратися у проблемі розвитку дитячої творчості, адже неможливо ефективно розвивати те, сутності чого ми не усвідомлюємо.

Знаменитий трактат Івана Франка «Із секретів поетичної творчості» доводить свою актуальність і нині розумінням глибинної сутності поетичного явища, назавжди поєднавши психологію й літературознавство, тим, що за допомогою **психологічного інструментарію** переконливо розв'язуються суто **літературознавчі** питання: *«Розрізняємо кілька головних об'явів душевного життя; тобто можливість перераховування і репродукування давніх вражень або взагалі давніх імпульсів та змін у нашій організмі, далі — **свідомість**, тобто можливість відчувати враження, імпульси і зміни як щось окреме від нашого внутрішнього «я», **чуття**, тобто можливість реагування на зверхні або внутрішні імпульси, **фантазію**, тобто можливість комбінування і перетворювання образів, достарчуваних пам'яттю, і, **вкінці, волю**, тобто можливість звершення наших фізичних чи духовних сил в якимсь одним напрямі»* (Іван Франко).

По́езія (грец. ποιησις – «творчість» від ποιέω – «роблю», «творю») – художньо-образна словесна творчість, в якій мова використовується з естетичною чи знаково-символічною метою. У поетичному тексті головна роль зазвичай відводиться формі висловлювання.

Поезія є мовним мистецтвом, яке передбачає максимальне використання мовних засобів, а також творення нових поетичних

образів; це — мистецтво слова. За словами Ліни Костенко: *поезія— це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі*.

У вужчому розумінні поезія — ритмічно організоване мовлення, що постало на основі конкретно-історичної версифікаційної системи і є відмінним від прози. Подеколи цим поняттям означають віршовані твори певного автора, нації чи епохи. Вживається воно і в переносному значенні як чарівність, привабливість (*напр., поетичний склад розуму, поетична душа*).

Творчість – надзвичайно складна форма людської активності, що породжує якісно нові матеріальні й духовні цінності суспільного або індивідуального значення. Ознаками творчості є зв’язок інтуїтивного і логічного; відчуття натхнення, бажання творити. **Задатки** — це вроджені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, мозку. Вони становлять основу розвитку здібностей. **Здібності** – це індивідуально-психологічні особливості конкретної людини, через які успішно виконується та чи інша продуктивна діяльність. **Обдарованість** – це якісно своєрідне поєднання здібностей, що є запорукою успішного виконання конкретної діяльності.

Творча обдарованість (креативність) – рівень розвитку творчих здібностей, функція цілісної особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик. Високі показники креативності у дітей не гарантують їхніх творчих досягнень у майбутньому, а лише вказують на можливість таких досягнень за наявності високої мотивації до творчості та оволодіння необхідними творчими вміннями.

Талановитість – це високий рівень розвитку здібностей, передусім спеціальних, тобто таких, які дають змогу успішно виконувати певну діяльність: літературну, музичну, сценічну тощо.

Літературна творчість учнів початкових класів – складання казок, оповідань, віршів, сценаріїв, діалогів тощо – визначається науковцями як самостійний, специфічний та унікальний вид художньої творчості, що втілюється у процесі мовлення; характеризується проявом бажань і здібностей виразити своє світобачення через художній текст («сказати своє слово» В. Сухомлинський).

Поетична творчість – це спеціально організована, зумовлена зверненням до поетичного слова, діяльність, у якій через створення віршованих форм відповідно до літературно-мовленнєвих норм дитина відображає почуття, уявлення, враження, образи уяви, що виникають під час сприймання докільця та читання поетично-художніх творів; є засобом духовно-творчого розвитку особистості. Учені виділяють такі її змістові компоненти

Емоційно-ціннісний: -цілісне художньо-чуттєве сприймання; -художня спостережливість; -увага до внутрішнього світу інших; -здатність до співпереживання; -емоційна вразливість.

Креативний: -творча уява; -художньо-образне мислення; -асоціативне мислення; -логічне мислення.

Мовленнєвий: -володіння засобами художньої виразності; -багатство словникового запасу; -чутливість до образного слова; -поетичний слух.

У процесі читання художніх творів, в тому числі і поетичних, як стверджує Л. Виготський, відбувається не просто засвоєння прочитаного, а взаємодія об'єктивного змісту твору з особистим досвідом читача. У результаті такої роботи розуму виникають нові знання (з усвідомленням прочитаного), які сприяють формуванню особистості (читача).

Наявність або відсутність їх визначає ступінь успішності у розвитку поетичних здібностей: процесу їх формування до безпосереднього **сприймання** поетичних творів, складних умінь свідомо **аналізувати та оцінювати** прочитане, керуючись при цьому естетичними критеріями та художнім смаком, набутими в результаті навчання літературного читання та у широкому позашкільному спілкуванні з мистецтвом.

В.Левіним визначено такі етапи формування поетичних здібностей учнів початкових класів. *Перший етап: включення в ігрову творчість і спілкування у дитячій групі.* Цей етап потрібний для того, щоб компенсувати недоліки у **розвитку уяви**, спілкування і мотивації учіння, які виникають ще у дошкільному віці.

На цьому етапі готується розв'язання трьох питань: *-Який мотив стане провідним у навчанні: внутрішній чи зовнішній? -Будуть школярі спілкуватися один з одним,? -Стане для дитини критерієм оцінки і самооцінки її дій думка вчителя чи культурні змістовні ознаки прочитаного?*

Другий етап: засвоєння елементів поетичної форми у грі. Його завдання: -розвинути в учнів практичні уміння **ігрового оволодіння художніми засобами:** римою, віршованими розмірами, звукописом,

інтонацією, тропами (епітетами, порівняннями, метафорами, гіперболами); -сформувати самооцінку, готовність і вміння оцінювати свої дії з літературним матеріалом.

Третій етап є кульмінаційним: -учень усвідомлює **комунікативні** можливості художніх засобів (які на другому етапі були засобами гри); починає **відчувати власні поетичні можливості**, здатність через них впливати на інших.

Критерієм самооцінки літературної творчості стає реакція слухачів: *чи їм цікаво? Чи почули щось нове і важливе для них?* Завдання цього етапу: об'єктивація художніх засобів у якості засобів спілкування мистецтвом; об'єктивація у собі авторських здібностей; формування комунікативно-оцінного **ставлення до власної творчості** і до мистецтва.

Четвертий етап: формування **комунікативно-оцінного ставлення до мистецтва**. На цьому етапі відбувається перенесення художньо-комунікативної спрямованості власної творчості на твори майстрів. Критерієм результативності поетичної творчості є усвідомлення власних досягнень учнями.

Завдання учителя *зберегти* у них ігрову безпосередність, емоційну цілісність, індивідуальність сприйняття поетичних творів, здатність радіти гармонійно організованій мові поетичних творів та *викликати* радість від художньо-мистецької діяльності.

Методика розвитку поетичної творчості учнів початкових класів на уроках літературного читання структурується за логічними етапами і зумовлена естетичною природою поетичного жанру.

Метою першого етапу є навчання школярів **слухати, читати** і правильно **розуміти** поезію. Завданням є – виховувати такого читача, який звертається до поетичного твору без примусу, через власні внутрішні потреби, у відповідності зі своїми смаками, настроєм та інтересами. Вчитель і діти мають право обирати, що їм читати на уроці. Слід зазначити, що вчитель НУШ може добирати поетичні твори, які йому подобаються, адже розкрити і донести красу поезії до дитячого серця можна лише тоді, коли сам її відчуваєш.

На уроці літературного читання **процес первинного сприймання** поетичних творів починається з різноманітних, безпосередніх читацьких переживань (захоплення, радості, суму тощо). Прийомами є: емоційні бесіди, дискусії, діалоги, показ учителем емоційно-образної виразності мови поета.

Налаштувати школярів на сприймання віршів пейзажної лірики допомагають спогади про екскурсії в парк, ліс, поле, які відповідають тематиці вірша. Відповідний емоційний настрій можуть створювати твори музики та живопису за умови, що вони своєю виразністю не затьмарюють словесні картини вірша.

Наступним етапом роботи над розвитком поетичної творчості школярів є **аналіз** поетичних творів з урахуванням жанрових особливостей.

Аналіз ліричного твору спрямовується на розвиток естетичних переживань, настроїв, відтворених поетом, що призводить до збагачення **активного словника** лексемами на позначення різних почуттів – радості і смутку, замилювання і схвильованості. Зосереджується увага на поглибленому усвідомленні **емоційної**

образності тексту (емоційно-образний аналіз)у поєднанні з аналізом мовних засобів (лексико-стилістичний аналіз).

Отже, на цьому етапі вивчення ліричного твору необхідно сформулювати **емоційне ставлення** до зображеного, знайти правильні інтонації читання. Вчитель з'ясовує, які словесні картини можна змалювати, за допомогою яких слів, поетичних засобів автор створює ту чи іншу картину, пропонує відшукати слова та фарби до кожної. З'ясовує авторське ставлення до змальованого в картинах за допомогою запитань: *З яких слів це можна зрозуміти ? Які слова вказують на це?* тощо.

Аналіз вірша, що призвів до його естетичного розуміння завершується складанням **партитури для виразного читання** вірша. **Партитура** художнього тексту – це графічне відтворення звучання художнього твору. Скласти **партитуру** – означає розмітити текст умовними позначками, які допомагають уникнути логічних помилок у процесі повторних **читань**. Складання **партитури** розпочинається після вдумливого читання вірша:

–розчленування його на мовні такти, якщо вірш великий за обсягом – на частини.

–знаходження *логічного центру* твору (стрижневі слова, що найповніше пояснюють головну думку вірша), графічно підкреслюємо —;

–постановка *пауз*: -кома – ледь помітна пауза (позначка – /); - двокрапка й тире – помітна пауза (позначка – //); -крапка – явна пауза із інтонацією завершеності– довга (у кінці речення позначка – ///);

–відтворення *мелодики* читання графічно позначаємо: ↗ – підвищення голосу, ↘ – зниження голосу, горизонтальна стрілка (→) – рівний тон; –*підтекст* записуємо на полях зліва, відповідний тон читання – на полях справа;

–визначення *темпу читання* за допомогою графічних позначок: прискорення, уповільнення(над словами тексту зверху),.

Учні олівцем у тексті зазначають паузи, наголоси, темп голосу, висоту тощо, читають вірш з дотриманням вимог усіх позначень.

На завершення доцільним є *конкурс виразного читання* читців-декламаторів. Для організації такого конкурсу обов'язковим є дотримання таких вимог: -повторити про себе текст вірша; -зручно стати, розправити плечі, набравши потрібну кількість повітря; - назвати автора, заголовок твору; -якщо читання вірша супроводжувати жестами, то вони мають бути стриманими, не втомлювати й відволікати слухача; -не поспішати під час читання; - правильно дихати (набирати повітря рівними частинами під час пауз), думати про зміст (уявляти пейзажні картини, ліричного героя).

У початкових класах діти вивчають напам'ять вірші за програмою. Однак ефективним для розвитку учня є вивчення інших поетичних творів, що у великій мірі залежить від учителя початкової школи

Невеликий за обсягом вірш слід заучувати весь одразу. У процесі запам'ятовування великого вірша слід застосовувати комбінований спосіб: заучування вірша за опорними малюнками чи словами, асоціативне запам'ятовування, прийоми ейдетики, учіння перед сном тощо.

Учні на уроках отримують знання про вірш як літературний жанр. Для цього пропонується визначити із запропонованих (загадки, пісні, скороговки, ліричні і епічні вірші) лише поетичні твори і пояснити свій вибір.

Усвідомлення ролі віршів, розуміння того, що можна з ними робити на дозвіллі – важливий етап методики: Що можна робити з віршами? Учні доходять висновку: кожен вірш для чогось створений.

Орієнтовні питання бесіди:

Вчитель: *-Що можна зробити з допомогою чобота?*

Учні.: *-Бігати по калюжах, полювати на болоті, ходити в гості, якщо йде дощ.*

В.: *-Чудово, про чобіт вам усе відомо. А чи знаєте ви, що можна робити з віршами?*

У.: *-З допомогою вірша можна вчитися і когось висміювати.*

В.:- *А ще? Давайте спробуємо разом розібратися. Послухайте вірш Любові Пшеничної:*

Горох

Півник з куркою удвох
вийшли сіяти горох.
Той – лопату, та – лопатку,
Залюбки скопали грядку.
А тепер на грядках ходять,
Землю лапками скородять
У. *Сміються.*

В.: *-Що я зробила за допомогою цього вірша?*

У.:- *Ви нас розсмішили.*

В.: *-А зараз послухайте вірш Платона Воронька:*

Хвалився кіт, що він у брід
Дніпро перебрєде. Та як пішов,
Нема кота ніде.

-Чому ви такі сумні?

У.: -Цей вірш нас засмутив.

Потім учні розповідають скоромовки, загадки, вірші, лічилки, і обговорюють з вчителем, що вони роблять з їх допомогою.

В.: *Скажіть, що ж можна робити з допомогою віршів?*

У.: *З допомогою віршів можна створювати пісні, книги, можна гратися і навіть викликати певний настрій.*

Мета подальшої роботи – розуміння учнями жанрових особливостей вірша – його секретів (рима, звукопис, ритм, настрій, мелодика).

Основні прийоми роботи, які варто використовувати на цьому етапі це: виразне читання, бесіда; гра; відгадування загадок; відгадування і складання кросвордів, ребусів; прослуховування записів поезії; перегляд діафільмів; складання власних віршів за вказівкою вчителя; творчі завдання (*Допиши вірш, склади акровірш тощо*).

В міру того, як школярі починають усвідомлювати гармонію поезії, вони починають систематично творити залежно від своїх індивідуальних особливостей, при цьому формуються компоненти поетичних здібностей (поетичне сприймання, творча уява, образне мислення тощо).

Напр., творче завдання з метою віршування: *-«Діамант»* (віршована форма, що містить 7 рядків).

- 1-ий і 7-ий рядки – іменники – антоніми;
- 2-ий рядок – два прикметники до першого іменника;
- 3-ій рядок – три дієслова до першого іменника;
- 4-ий рядок – два словосполучення з іменниками 1-го і 7-го рядка;
- 5-ий рядок – три дієслова до другого іменника;
- 6-ий рядок – два прикметники до другого іменника.

Напр., *Бабуся.*

Старенька, самотня.

Турбується, шкодує, пригощає.

Добра бабуся, веселий дідусь.

Усміхається, допомагає, вчить.

Працьовитий, хороший.

Дідусь.

Різноманітність роботи над розвитком поетичної творчості можна представити у вигляді схеми:



Організація поетичної діяльності у поданих нижче 4-ьох конспектах відбувається послідовно за пов'язаними етапами: **спостереження** – слухання віршів, вправи на ознайомлення учнів із певним секретом вірша; **усвідомлення** – читання віршів, вправи з метою усвідомлення змісту певного поетичного поняття; **тренування** – аналіз віршів, вправи, які автоматизують отримані знання, вміння і навички; **творче застосування** – складання віршів,

вправи на розвиток творчих здібностей; **контроль, взаємоперевірка** – вправи для перевірки і оцінки результатів навчально-літературно-творчої діяльності самими школярами (можливо вчителями і батьками).

Проілюструємо на практиці, як відбувається за такими етапами організація поетичної діяльності учнів на уроках літературного читання через формування літературних понять: рима (1-а тема); звукопис(2-а тема), ритм (3-а тема), настрій(4-а тема). Зазначену ідею можна використовувати у будь-якому класі, як повноцінний урок і я окремий етап уроку літературного читання, на якому вивчаються вірші.

Тема 1. Специфіка літературно-художньої діяльності (віршування).

Рима

Мета: знайомити учнів із жанровими особливостями вірша, дати поняття про риму. Вдосконалювати уміння помічати особливості поетичної мови, співвідносити їх зі змістом твору.

1 -Сьогодні ми пограємо в гру “*Подібні хвости*”, яку придумав американський поет Джон Чіарді. Прочитайте його вірш у перекладі Романа Стефа.

- *Дві пташки дивовижні у моїй скрині є.*
- *І якщо хочеш, то зіграй у гру, дитя моє.*
- *Але щоб гру могли почать, затям, мій друже, ти,*
- *Що різні ці мої птахи та схожі в них хвости.*
- *Піймати тих чудних пташок таки нелегкий труд.*
- *Імення дивно в них звучать: їх **римами** зовуть.*
- Ви зрозуміли, що таке рима?

[Рима — це співзвучність закінчень слів у віршованих рядках.]

2.-Як ви думаєте, чи можна ці рядки назвати віршем?

*Ми знов побачили весну,
Яка прокинулася нарешті
Вже скрізь біжать струмки,
І повернулись граки знов.*

(-Рядки не можна назвати віршем, вони не римуються)

-Отже, ми відкриваємо перший секрет поетичного твору – наявність **рими**

3.-А зараз гра «Добери риму». До слів: *лак, зірка, роса* . підберіть співзвучні слова (слова, які римуються). [*Мак, дірка, коса ...*]

– Тепер ви називайте слова, а я буду римувати.

– [*Мама – Бабуся*]

– (Діти сміються.) Хіба не підходить? А як правильно?

[*Мама – Телеграма, рама, панама*]

4.-Перевіримо у грі «Хто швидше?», чи зумієте ви впізнати слова, які римуються. -*Виберіть пари слів, що римуються* і покажіть число (сигналізатором): 1.Вода-біда. 2.Зірка-лампа. 3. Робота-болото. 4.Кінь-лоша. 5.Лінь-кінь.6.Зірка-нірка.

- Молодці діти, ви зрозуміли перший секрет поезії – римування. Сучасний український поет Дмитро Павличко зауважив, що *буденне* і *сіре* слово, як тільки воно стає *римою*, перетворюється на очах, ніби в ньому оживає молодий голос, душа його оновлюється і розквітає.

5.Весела поетична хвилинка. -Доберіть за аналогією:

-*Лю-лю-лю – друзів дуже я*

-*Ка-ка-ка- – дай напитись*

-*Бе-бе-бе – беру в друзі я*

-*Ру-ру-ру – починай веселу*.....

-*Л-лі-лі – живе білка у*

-Ко-ко-ко -

-Ох-ох-ох -

-Ять-ять-ять -

6.Гра “Поверни риму”.

Учитель називає слово, учні у відповідь добирають до нього у відповідь риму.

Коса – роса, оса, краса.

Сонечко – віконечко, донечко.

Весна – красна, Десна, рясна.

Гірка – нірка, дірка, зірка, мірка.

Лисичка – сестричка, невеличка, травичка, суничка.

7.Дописування віршів, запропонованих учителем: -Закінчіть останні рядки, добираючи слова у риму.

– А зараз ускладнимо нашу роботу. Я напишу опорні слова, за якими кожен з вас напише вірш і дасть йому заголовок (Опорні слова: *сонечко, прокинулось, віконечко, всміхнулось, світло, тепло.*)

Тема 2. Специфіка літературно-художньої діяльності-віршування.

Звукопис.

Мета: ознайомити учнів із поняттям – звукопису. Розвивати спостережливість і вміння помічати особливості поетичної мови. Виявляти і розвивати творчі здібності дітей.

1.-Допомогти відшукати ще один секрет вірша нам допоможе гра. Уявіть, що ви не розумієте змісту і чуєте лише звуки. Чи можуть вони підказати зміст, викликати настрій,думки? (Вчитель читає уривок з вірша Лесі Українки):

Спить озеро, спить ліс і очерет.

Верба рипіла все:

-Засни, засни.

І снились дивні самоцвіти

Незнані й досі трави, квіти.

[Так, звуки [с], [з] викликають почуття спокою, тиші, навіть легкого суму.]

2. - Перевірте цей *секрет*, читаючи вірш Лесі Українки Тиша морська.

В час гарячий полудневий виглядаю у віконце:

ясне небо, ясне море, ясні хмарки, ясне сонце ...

*Тиша в морі .. ледве-ледве колихає море хвилі,
не колишуться од вітру на човнах вітрила білі.*

З тихим плескотом на берег рине хвилечка перлиста;

править хтось малим човенцем, в'ється стежечка злотиста.

– Які ще звуки, крім названих, викликають почуття тиші? [х], [ш].

- Виявляється, що свої почуття, настрої у вірші можна передавати звуками. - Як би ви назвали цей *секрет*? (Діти придумують різні варіанти, а вчитель повідомляє назву терміну “звуконіс”) і записує слово на дошці.

3. Прочитайте вірш Емми Мошковської “Телеграма”.

Телеграму-граму-граму нам сьогодні принесли

Розбудили-дили-дили, розбудили і пішли...

- Скажіть, хто розбудив мешканців будинку? Чи говорилося у вірші що поштар стукав чи дзвонив? [Ні, про це не згадується у вірші.]

-А зараз прочитайте вірш ще раз, протягуючи звуки, які повторюються. Поштар стукав чи дзвонив? [Думки розходяться]. -

Всі ви правильно міркуєте, адже точно визначити стукав чи дзвонив поштар практично неможливо. Але можна прослідкувати,

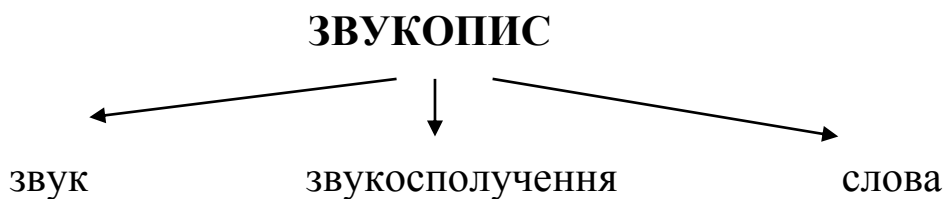
як за допомогою звукових повторів поетеса зображає дзвінок (стукіт).

4. У попередніх віршах звукопис створений окремими звуками, а як у цьому вірші?

На городі цап, цап, капусточку хап, хап, борідкою тругь, тругь, Капусточку хругь, хругь, ратичками туп, туп, капусточку хруп, хруп. Цап як скоче: брик, брик, на все село крик, крик. На синяки дме, дме, Вигукує: «Ме, ме» За ним Рябко та: «Гав, гав. Оце тобі, щоб не крав»

У. За допомогою звукосполучень і окремих слів.

Як висновок схема на дошці:



5. Гра «Відгадай»

-Про кого говориться у дитячих віршах? -Які використано звукопис?

*1. Що за крик біля води?
Ква-су, кв-асу нам сюди.
Ква-су, ква-су, просто-ква-ші,
Нам вода набридла наша.*

*2. Друг у мене є Ти мур.
Він говорить: мур, мур, мур.
Любить вилізти на мур
І хвалитись: ЯТи-мур!*

-Користуючись різноманітними звуками, звуконаслідуванням, тобто використовуючи **звукопис**, поет створює художній образ.

Тема3. *Секрети* літературно-художньої діяльності – віршування.

Ритм.

Мета: ознайомити учнів із особливістю вірша ритмом. Розвивати в учнів уміння знаходити відомі *секрети* віршів, оперувати ними.

1.-Пригадайте, що легше розповісти: зміст вірша чи казки? Спробуйте і переконайтесь, що вірші переказувати своїми словами важче. Ось, наприклад, маленький вірш Володимира Орлова:

– *Ти чому розплакався?*

– *Об кішку поцарапався...*

Спробуйте переказати -Чому ти розплакався? -Поцарапався об кішку!

– Добре вийшло? Звичайно, що ні. Ви лише змінили порядок слів.

2. -Бувають такі жартівливі вірші, лічилки, скоромовки. зміст яких передати неможливо: *Ене, бене, рес,*

Квінтер, квантер, жес.

Ене, бене, раба,

Квінтер, квантер, жаба.

– Проте спробуємо переказати її плесканням у долоні. Наша лічилка буде звучати тоді так:

— ∪ — ∪ —

— ∪ — ∪ —

— ∪ — ∪ — ∪

— ∪ — ∪ — ∪

(У схемі риска позначає наголошений склад, а дужка — ненаголошений. Кінець рядка — пауза.)

– Давайте повторимо лічилку одночасно словами і плесканням у долоні.

– Ви помітили, що короткі слова ми трохи протягуємо, немов зупиняємось? Ось так:

Ене, бене, рес, (пауза)

— ∪ — ∪ —

Квінтер, квантер, жес. (пауза)

— ∪ — ∪ —

– Плескаємо у долоні, спостерігаємо за паузами

(Потім цю вправу *проплескує* учень, а інші виконують, лише торкаючись пальцем долоні, щоб не заважати йому.)

2. Спостереження за ритмічною організацією вірша. -Прочитайте вірш.

Слово, слово, знову слово

Два рядочки вже готові.

Треба добре римувати,

Щоб чотири рядки мати

— ∪ — ∪ — ∪ — ∪

— ∪ — ∪ — ∪ — ∪

— ∪ — ∪ — ∪ — ∪

— ∪ — ∪ — ∪ — ∪

Розгляньте графічну схему вірша. Як розташовані наголошені

(—) і ненаголошені(∪) склади у всіх рядках вірша? Зверніть увагу на те, що наголошені склади розміщені першими, а ненаголошені другими.

3. Гра «Відгадай вірш». Розбір віршів за ритмічною будовою.

Із поданих уривків віршів виберіть ті, які відповідають такій графічній схемі:

U — U — — U U

U — U — — U U

U — U — — U U

*Йди, йди дощуку,
Зварю тобі борщуку
У новому горщуку)*

-Зверніть увагу, що ненаголошені склади можуть стояти перед наголошеними.

4. Закінчення вірша за схемою. Допишіть рядки, вставляючи потрібні слова, які відповідають схемам, щоб утворився вірш.

Біля яру, біля стежки одягла U — U

Головою хилитала потихесеньку U — U:

Де ота біленька хатка, що гарнесенькі U — U?

Хай би вибігли до стежки, подарую їм U — U.

5. Гра «Хто швидше?» -Зобразіть графічно ритмічну організацію уривка вірша (з читанки) у схемі. Проплескайте його долонями (промушкайте, проспівайте, протупайте тощо).

Тема 4. Специфіка літературно-художньої діяльності-віршування.

Настрій.

Мета: ознайомити учнів із жанром вірша – настроєм. Розвивати вміння відчувати настрій у поетичних творах, адекватно його передавати.

1.-Послухайте вірш, який написав учень другого класу:

*Прокинулась зі сплячки вже зима,
Багато снігу і забав нам принесла,
Вже скрізь летять сніжинки,*

Неначе біленькі пилінки.

-Чи подобається вам цей вірш? Чому?

[Цей вірш не дуже подобається. Рядки у ньому римуються, є ритм, але не хочеться вчити його напам'ять; -він безбарвний; -не емоційний; не відчувається щирість поета].

-Послухайте вірш Олени Пчілки:

*Я дівчинка невеличка,
На голові в мене стрічка,
Вмію шити, вишивати,
Ще й читати і писати.*

[Цей вірш запам'ятовується легко; він веселий.]

-Як ви думаєте, чому цей вірш краще запам'ятовується, ніж перший?

[Він співзвучний з настроєм поетеси.]

-То який *секрет ховається* у другому вірші? [Почуття, емоції, душа – **настрій!**]

2. Визначення настрою віршів, схожих за темою, заголовком. -Які почуття викликає кожен з них? Чим відрізняються один від одного? -Який настрій першого, другого віршів?[Сумний; жартівливий] -А які ще настрої ви знаєте? -Давайте складемо з вами *словничок настроїв*, який допоможе нам у роботі із поетичними творами.

3.Встановлення настрою вірша, прочитаного неадекватно змісту.

Вірш Тараса Шевченка *Минає літо* вчитель навмисне читає з веселим настроєм.

*Минає літо. Шелестить
пожовкле листя по діброві,
гуляють хмари, сонце спить.*

-Який настрій цього твору? [Веселий.] А чому ви так думаєте?

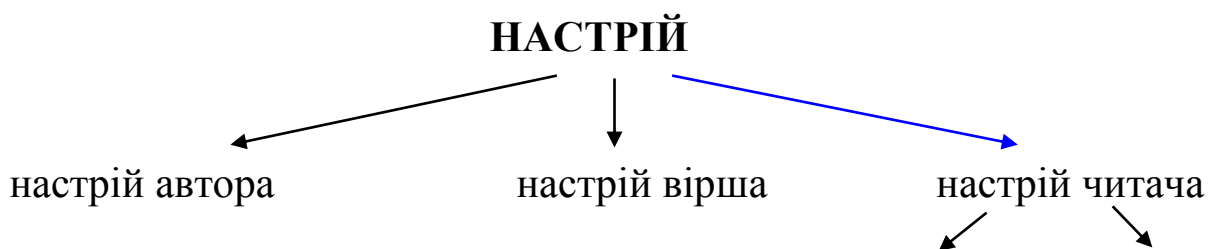
[Вірш був прочитаний із веселим, піднесеним настроєм.]
Прочитаємо ще раз. -Хто тепер думає інакше?[Сумний, тужливий].

-А чому ви так думаете? [Поет змальовує осінь, яка свідчить про закінчення літа, завмирання природи].

4.Пригадайте, як після першого прослуховування ви вирішили, що настрої цього вірша веселий. -Чому ви дійшли саме такого висновку? [-Ви прочитали вірш із захопленням, радісно.]А чий це настрої? [-Це настрої читача.].

-Отже, може бути настрої вірша і читача, які можуть не збігатися, і настрої автора, про який можна лише здогадуватися.

5.-Спробуйте прочитати цей вірш, що передати його справжній настрої сумний, журливий. Як бачите, залежно від настрою, читач може прочитати вірш по-різному правильно (як задумав автор) і неправильно.



адекватний неадекватний

-Щоб правильно визначити настрої вірша необхідно звернути увагу на настрої автора вірша, який передається змалюванням образів, явищ.

-Давайте запишемо відтінки настроїв, із якими ми щойно зустрілися, у наші словники.

6.-Послухайте уривок вірша, який написав Д. Білоус.

Веселе слово

*Добре слово настрій, дух підносить,
забувати, друже мій, не варто,
що для настрою і жарту досить
просто теплого людського жарту.*

-Визначте самостійно настрій **автора**, настрій **вірша**, настрій **читача**.

Подані різноманітні вправи відповідно до чотирьох жанрових характеристик («секретів») вірша рима, звукопис, ритм і настрій, спрямовані на ознайомлення школярів із жанровою специфікою поетичних творів, формування навичок виразного читання, раціонального запам'ятовування віршів. Літературні вправи пошуково-творчого характеру сприятимуть розвитку в учнів інтересу до читання та слухання віршів, вмінь відчувати їх настрій, насолоду від читання.

Отже розвиток поетична творчості є залежним від рівня виразності читання твору і повноти сприймання, володіння прийомами повноцінного емоційно-образного аналізу поезії, художніх засобів, жанрових особливостей, поетичного віршування.

Змістові акценти педагогічного керівництва організацією поетичної діяльності учнів початкових класів на уроці літературного читання це: -формування в учнів вмінь слухати поезію; -розвиток вміння аналізувати поетичні твори; -ознайомлення з секретами (жанровими особливостями) вірша; -удосконалення вмінь виразно читати вірші; -віршування та формування умінь складати поетичні твори; -розширення і поглиблення читацького кругозору; -розвиток фантазії, поетичного бачення.

Поетичний словник

Абетковий вірш – своєрідна поетична форма, сконструйована за послідовністю літер в абетці. Найпоширеніший у літературі для дітей, виконує пізнавальну та виховну функції, напр., Алфавіт віршами, написаний для сина Олександра Олеся із щорядковою (парною) вживаністю літер абетки.

Айстра квітне у саду,
Аер в лузі я знайду.
Бізон у двір забрався,
Баран його злякався.

Автологія – вживання слів у поетичному тексті в прямому значенні.

Айрен – особливий жанр вірменської лірики, позначений стійкими рисами композиції та віршування.

Акин – поет-імпровізатор у середньоазіатських народів, котрий виконує свої твори під акомпанемент домбри, часто бере участь у пісенних змаганнях.

Акровірш – вірш, у якому перші літери кожного з рядків складають змістове слово.

Алітерація – стилістичний прийом, який полягає у повторенні однорідних приголосних задля підвищення інтонаційної виразності вірша.

Альбомна лірика – вірші, переважно салонного гатунку чи суто інтимного призначення, започатковані у французькій поезії.

Амфібрахій – в античній версифікації трискладова стопа на чотири з довгим середнім складом.

Анакреотична поезія – жанр лірики, в якому панує життєрадісне, світле світосприйняття, перейняте мотивами земного щастя.

Анапест – трискладова стопа з наголосом на останньому складі.

Анациклічний вірш – зворотний вірш, побудований так, що його текст можна читати від початку до кінця і навпаки, не порушуючи віршового ритму.

Антианакруза – нестача одного складу на початку вірша.

Апофазія – композиційний та стилістичний прийом, що полягає в рішучому запереченні попередньої думки в межах одного вірша.

Аритмія – порушення віршового ритму; вірш написаний одним розміром, але в ньому трапляються стопи і рядки іншого розміру.

Астрофічний вірш – вірш, у якому відсутнє симетричне членування на строфи, рядки вільно переходять від чотиривірша у двовірш, сприяючи увиразненню поетичного мовлення.

Афреза – уникання певних звуків у слові задля уникнення збігу їх та дотримання вимог вірша.

Бейт – у тюркомовній, перській та арабській поезіях двовірш, у якому міститься певна закінчена думка; може бути римованим та неримованим.

Билини – епічні речитативні пісні, які в княжі часи виконували в Україні народні співці-музики.

Білий вірш – неримовані вірші з чіткою внутрішньою метричною структурою.

Брахіколон – вірш або частина вірша, кожен рядок якого побудований з одного складу.

Віреле – дев'яти рядкова строфа у французькій поезії XV-XVI ст. Тут римуються другий, п'ятий та сьомий вкорочені рядки, інші подовжені охоплені своєю римою.

Вірш 1) – елемент ритмічного мовлення у літературному творі, основна одиниця віршованого ритму; **2)** система поетичного мовлення.

Вірш-діалог – поетичний жанр, у якому зображено спілкування двох осіб.

Віршознавство – розділ літературознавства, частина поетики, наука про віршові нормативи літературних творів, покликана осмислювати внутрішню будову вірша.

Вірш пейзаж, або пейзажна лірика – умовна назва ліричного твору, в якому зображено художні переживання природи.

Вірш у прозі, або поезія у прозі – короткий ліричний твір настроєвого характеру, наближений за формою тексту до прози і водночас за мелодикою, підвищеною емоційністю та ліричним сюжетом до поезії.

Віршування, або версифікація 1) – мистецтво виражати свої думки у віршованій формі; 2) система організації поетичного мовлення, в основі якої міститься закономірне повторення певних мовних елементів.

Внутрішня рима – одна з визначальних форм римування, засіб розкриття можливостей версифікаційної фоніки. Є такі варіанти: римування суміжних слів, піввіршів, непарного вірша з піввіршем парного.

Восьмивірш – восьмирядкова строфа з добре розробленою розмаїтою системою римування.

Гіпербола – надмірне перебільшення характерних властивостей предмету, явищу, або дії.

Гіпометрія – утинання одного з рядків вірша, що зумовлено потребами ліричного сюжету.

Говірний вірш – інтонаційний тип вірша, який відтворює своєрідність живого мовлення, спираючись на відносну свободу та нерегульованість ритмомелодики, темпу.

Головний наголос – виразний словесний наголос у вірші.

Гошма – в азербайджанській поезії вірш, написаний одинадцяти складником, складається з п'яти катренів, в останній строфі названо ім'я поета.

Градація – стилістична фігура, котра полягає у поступовому нагнітанні засобів художньої виразності задля підвищення чи пониження їхньої емоційно-сислової значимості. Г. розрізняється у поезії за інтонаційно-емоційними ознаками.

Громадянська лірика – умовна назва ліричних творів, на соціальні та національні мотиви.

Гумореска – невеликий віршований, прозовий чи драматичний твір з комічним сюжетом, відмінний від сатиричного твору легкою, жартівливою тональністю.

Дактилічна рима – співголосся слів у вірші, у яких наголос падає на третій склад від краю.

Дактиль – стопа на чотири шари з трьох складів, з яких перший – довгий, решта – короткі.

Дастану – у тюркомовних народів оповідний вірш або поема про важливі суспільно-політичні події, подвиги героїв, пов'язані з ісламом.

Двовірш, або **дистих** – найпростіша строфа, написана будь-яким розміром, що складається з двох рядків, об'єднаних спільною римою (трапляється і неримована) та закінченою думкою з виразними ознаками лаконізму.

Двоскладові розміри – віршові розміри у силабо-тонічній системі, у яких ненаголошені склади чергуються з наголошеними у парному (ямб) та непарному (хорей) аспекті, витворюючи двоскладові групи (стопи).

Декламативна поезія – переважно віршовані літературні твори, придатні для сценічного виголошення.

Декламація – мистецтво виразного, художнього читання літературного твору.

Децима – десятирядкова строфа зі сталою схемою римування.

Дисонанс – неблагозвучність у віршованому тексті, зумовлена вимогами віршового розміру, збігом приголосних.

Дистих – див.: двовірш.

Драма – один з літературних родів, який змальовує світ у формі дії, здебільшого призначений для сценічного втілення.

Драматична поема – невеликий за розміром віршований твір, у якому поєднуються жанрові форми драми та ліро-епічної поеми.

Дума – жанр (вид) суто українського речитативного народного героїчного ліро-епосу, який виконували мандрівні співці-музики: кобзарі, бандуристи, лірники.

Духовні вірші – віршована релігійна лірика, створювана представниками духівництва, учнями духовних шкіл, мандрівними дяками чи лірниками.

Евритмія – гармонійна плавність ритмічної організації поетичного мовлення.

Еклога – різновид буколічної поезії, що будується за принципом діалогу між пастухами і пастушками.

Експресія – особливий прийом увиразнення поетичного мовлення при активному застосуванні розмаїтих художніх засобів.

Експромт – короткий вірш, переважно жартівливого характеру, написаний на замовлення відразу, без будь-якої попередньої підготовки, а також внаслідок миттєвої реакції на будь-які події.

Елегія – один із жанрів лірики медитативного, меланхолійного, почасти журливого змісту.

Еліпе – стилістична фігура, що полягає в опущенні певного члена речення чи словосполучення, які легко відновлюються за змістом поетичного мовлення. Вживається для досягнення динамічності і стислості вираження думки.

Епіграма – жанр сатиричної поезії дотепного, дошкульного змісту з несподіваною, градаційно завершеною кінцівкою.

Епіталама – у давньогрецькій ліриці пісня на честь молодого подружжя.

Епітафія – надмогильний напис у віршах чи прозі, поширений в античну добу переважно у вигляді епіграми.

Епопея – один із епічних жанрів, котрий домінував до появи роману; героїчний епос у вигляді великих циклів народних сказань, пісень і легенд.

Епос – багатозначний термін, який означає за літературною традицією оповідну поезію.

Жіноча рима – суголосся слів у вірші, у яких наголос падає на передостанній склад.

Забавлянки, або Утішки, Потішки, Чукикалки – жанр дитячого фольклору, коротесенькі пісеньки чи віршики гумористичного, жартівливого змісту ігрової спрямованості.

Загадка – жанр фольклору, дотепне запитання, часто у віршованій формі.

Заджал – строфічна арабська народна поезія, що складається з 6-9 строф.

Замовляння – жанр словесного фольклору, усталені вислови, речитативні, переважно віршовані твори, що супроводжують магичні дії, рухи їх виконавців-знахарів.

Звукова організація вірша – інтонаційна впорядкованість звукових елементів у поетичному мовленні.

Звукопису поетичному мовленні система поєднання певних звуків, спрямована на створення звукового образу (асонанс, алітерація).

Ідилія – невеликий, переважно віршований твір, в якому поетизується сільське життя.

Інтимна лірика – умовна назва ліричного твору, в якому панівний мотив – любовна пристрасть автора.

Канти – різновид старовинної хорової пісні величального змісту, близької за мелодією до псалмів, за мотивами до оди.

Кантилена – у середньовічній, власне французькій поезії, невеликий вірш ліро-епічного гатунку, покладений на музику.

Кита – у віршування східних народів невеликий твір філософського змісту.

Кільце – композиційна фігура у віршованому творі, що полягає у повторенні звуків, лексем, строфа тощо, коли немов би змикаються анафора та епіфора.

Козацькі пісні – ліричні твори з козацької доби в історії України, в яких оспівано героїчну боротьбу проти іноземних поневолювачів, життя і побут козацьких родин.

Консонанс – неточна, неповна рима, основна на збігові лише приголосних звуків, при цьому наголошені голосні дисонують.

Ксенії – в античній поезії лаконічні дотепні вірші з похвалою на чиюсь адресу.

Куплет – назва строфи в народній пісні, що складається з двох або чотирьох рядків, які між собою римуються.

Курйозні вірші – неординарні за формою, вишукані поетичні твори, поширювані в українській поезії від барокової доби.

Лірика – один із трьох, поряд з епосом та драмою, родів художньої літератури, в якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття.

Ліричний герой – друге ліричне “Я” поета, умовне літературознавче поняття, яким позначається коло ліричних творів певного автора, форма втілення його осяянь, думок, переживань.

Ліричний портрет – один із поширених в українській поезії жанрів, в якому змальовується внутрішній світ певної особи.

Літургійна поезія – лірика, розрахована на ритуальне вживання в межах християнської громади.

Лічилка – один із жанрів дитячого фольклору, римовані лаконічні вірші від п'яти до десяти (іноді більше) рядків, призначені для розподілу ролей під час гри, послідовності участі в ній. Виконуються в чіткому ритмі.

Мадригал – в епоху раннього Відродження лірична пісня італійською мовою.

Макаронічний вірш – віршовий твір комічного гатунку, перенасичений чужомовними словами (варваризмами), вжитими за нормативами рідної мови.

Марш – музичний твір з енергійним, чітким ритмом.

Медитація – жанр ліричної поезії, в якому автор розмірковує над проблемами антологічного, екзистенціального гатунку, здебільшого схиляючись до філософських узагальнень.

Мезостих – вірш, у якому серединні літери приховують певне ім'я або втаємничують певне значення, розглядається як різновид акровірша.

Мелічна поезія, або Меліка – еллінська лірика, що виконувалася під акомпанемент ліри.

Мелодекламація – читання віршів та прозорих творів (уривків) у музичному супроводі.

Мелодика вірша – один із яскравих проявів інтонації, в поетичному мовленні, розгорнута система інтонування у поетичному синтаксисі, притаманна, зокрема, наспівному віршеві.

Меніппова сатира, або Меніппова сатура – жанр античної літератури, що полягає у вільному поєднанні віршів та прози.

Метаграма – віршовий прийом (подеколиллітературна гра, яка полягає в заміні початкової літери у слові, що призводить до появи нових слів з відмінним смисловим значенням).

Метаморфоза – перетворення однієї форми образу на іншу, видозмінення тропа.

Метафора – один із основних тропів поетичного мовлення, у якій певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю.

Метафраза – точний переказ змісту художнього твору або підрядковий прозовий переклад вірша іншою мовою.

Міфологізм – спосіб поетичної реалізації міфу у творах оригінальної літератури.

Мнемонічні вірші – вірш навчально-дидактичного призначення, що створюється для розвитку пам'яті.

Монорим – вірш з однією римою, що охоплює віршові рядки.

Муназара – у літературах Близького й Середнього Сходу давня віршова форма, побудована у вигляді суперечки між уявними опонентами, кожен з яких вихваляє свої чесноти.

Мусадас – у класичній поезії народів Близького й Середнього Сходу і Середньої Азії – вірш філософського змісту, строфічна форма якого складається із шести рядків.

Народне віршування – вживані у фольклорі різноманітні віршові форми, серед яких головними можна окреслити три типи: **1)** Розмовний вірш вживається у прислів'ях, приказках, віншуваннях, загадках, замовляннях; характерний тим, що у ньому фрази без чіткої метричної організації пов'язані здебільшого суміжними римами. **2)** Речитативний вірш. **3)** Пісенний вірш використовується у ліричних, танцювальних і обрядових піснях.

Наукова поезія – поезія, в якій думка виявляє нерозривно-естетичну єдність раціонального та ірраціонального начал, де науковий компонент визначає зміст художнього твору.

Ноктюрн – музична п'єса ліричного, мрійливого характеру, ніби навіяна нічними настроями. За аналогією невеликий художній, переважно поетичний твір.

Обрядові пісні – народні поетичні твори, які супроводжують родинні та календарні обряди.

Ода – жанр лірики, вірш, що виражає піднесені почуття, викликані важливими історичними подіями, діяльністю історичних осіб.

Окситонна рима – співзвуччя слів у вірші, в яких наголос падає на останній склад.

Октава – восьмивірш, строфа з восьми рядків п'ятистопного або шестистопного ямба за жорсткою схемою римування.

Омонімічні рими – рими, що однаково вимовляються, але мають відмінне значення.

Ономастик – вірші, написані до дня народження.

Панегірик – поетичний жанр, найхарактерніша ознака якого вихваляння та уславлення визначної події чи подвигів видатної людини.

Перехресне римування – римування у чотиривірші (катрені), коли перший рядок римується з третім, а другий з четвертим.

Персоніфікація – уподібнення неживих предметів чи явищ природи людськими якостями, що сприяє поетичному олюдненню довколишнього світу.

П'єса – різновид драми, в основу якої покладено конфлікт серйозного, складного і яскравого характеру.

Пііт, або Пііта – так в Україні називали поета до початку ХІХ ст., згодом цей термін набув або жартівливого, або іронічного змісту для означування нездорових явищ у поезії, пов'язаних із графоманством та епігонтством, поверховим версифікаторством.

Пісня – словесно-музичний твір, призначений для співу. Основними показниками П. як жанру лірики є: строфічна будова, повторюваність віршів строфи, розмежування заспіву та приспіву (рефрену), виразна ритмізація, музичність звучання.

Повстанська поезія та пісенність – різножанрові твори на тему збройної боротьби Української повстанської армії з німецько-фашистськими та радянськими військами.

Поезія – художньо-образна словесна творчість, мистецтво слова (включаючи й фольклор), відмінної від прози; віршовані твори певного автора, нації чи епохи.

Поема – ліричний, епічний, ліро-епічний твір, переважно віршований, у якому зображені значні події і яскраві характери.

Поетизація – здатність уявляти, зображати дійсність прикрашеною.

Поетизм – слово або зворот особливого естетичного змісту, яке витворює специфічне враження, породжує стан духовного піднесення. Це можуть бути назви різних міфічних істот, явищ природи, абстрактних понять, виповнених глибокими душевними переживаннями, настроями, пов'язаних із романтичними поривами.

Поетик – в античну добу вчення про художню літературу взагалі; частину літературознавства, яка вивчає композицію, поетичне мовлення.

Поетичне мовлення – мовлення художньої літератури, позначення підвищеною емоційністю та образністю, насичене тропами, стилістичними фігурами.

Порівняння – троп, який полягає у поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою компаративної зв'язки, тобто єднальних сполучників: як, мов, немов, наче, буцім, ніби.

Послання – різновид епістоли, віршований твір, написаний як звернення до певної особи чи багатьох осіб.

Псалми – пісні релігійного змісту створені біблійним царем Давидом.

П'ятивірш – п'ятирядкова строфа.

Рапсодія – у давній Греції уривок епічної поеми про богів та героїв, що його виконував мандрівний професійний співець (рапсод).

Реквієм – багатоголосий циклічний вокальний чи вокально-інструментальний твір скорботно-патетичного звучання.

Рефрен, або **Приспів** – повторення групи слів, рядка або кількох віршових рядків у строфах.

Речитатив – наспівка декламація, що характеризується емоційно-забарвленою інтонацією, зміщенням, посиленням чи зниженням логічних та ритмічних наголосів, смисловим наповненням пауз.

Рима – це співзвучність закінчень слів у віршових рядках.

Римарій, або **Римівник** – словник рим, вживаних у певній національній поезії відповідної історичної доби.

Римування – особливість розташування рим у вірші, інтервал між ними.

Ритм – закономірне чергування у часі подібних явищ, впорядкований рух, котрий у художній літературі набуває естетичного значення.

Ритміка – вчення про ритм: -лад ритму певного віршового твору чи сукупності творів; -розділ віршознавства, спрямований на вивчення ритму.

Ритмічна проза – літературознавче поняття, вживане у різних значеннях. Часто трактується як перенесення на терени художньої прози віршових розмірів.

Романс – невеликий за обсягом вірш та музичний твір для сольного співу з інструментальним супроводом.

Рубаї – чотиривірш, як правило, філософського змісту.

Сага – оригінальні та перекладні епічні (історичні та героїчні) твори з віршованими вставками.

Семивірш, або **Септима** – семирядкова строфа з різними схемами римування.

Сильва – поетичний жанр у римській літературі перших століть н.е., призначений для віншування щойно народжених, наречених, ювілярів.

Синекдоха – один із засобів увиразнення поетичного мовлення, різновид метонімії. С. заснована на кількісному зіставленні предметів та явищ.

Сімейно-обрядова поезія – один з найдавніших різновидів фольклорної творчості, тісно пов'язаної із різними періодами людського життя.

Скоромовка – поетичний жанр, живлений джерелами дитячого фольклору. В основі С. дотепна гра спеціально скомпонованих важковимовних слів, призначена для тренування артикуляційного апарату дитини.

Сонет – ліричний вірш, який складається з чотирнадцяти рядків двох чотиривіршів з перехресним римуванням.

Співанка – версифікаційна стилізація народної пісні на зразок коломийки в Галичині та Буковині.

Стопа – найкоротший відрізок певного віршового метра, сконцентрованого у групі складів з відносно незмінним наголосом (ритмічним акцентом).

Строфа – фонічно викінчена віршова сполука, яка повторюється у поетичному творі, об'єднана здебільшого спільним римуванням, представлена інтонаційною та ритміко-синтаксичною цілісністю, відмежована від аналогічних сполук помітною паузою та іншими чинниками (закінчення римованого ряду, відносна змісто завершеність тощо).

Сфрагіда – згадка автором свого імені чи прізвища у віршовому творі.

Схема римування – схема розташування рим у віршовій структурі, позначувана літерами української (або латинської) абетки.

Тавтологічна рима – римування одного і того самого слова, що не трактується як вада віршованого мовлення.

Тристих – композиція з трьох самостійних, проте пов'язаних спільним ідейним змістом та мотивами мистецьких творів, найбільш поширена в поезії.

Трискладовий розмір – в українському силабо-тонічному віршуванні розмір, де при одному наголошеному складі розташовані два ненаголошених.

Усічена рима – римування, при якому словам у кінці віршового рядка наче бракує певного звука.

Філософська лірика – поезія, спрямована на філософське осмислення світу, людини.

Фольклорне віршування – сукупність норм і принципів організації фольклорного віршового твору.

Хамса, або П'ятерниця – в тюркомовних народів великий за обсягом поетичний твір, що складається з п'яти великих поем за традиційними східними мотивами, написаних одним розміром.

Холостий віршовий рядок – незаримований віршовий рядок на відміну від інших рядків.

Частівка – жанр народної лірики, чотирирядкова, іноді шестирядкова, римована пісня швидкого темпу виконання.

Чумацькі пісні – тематична група української суспільно-побутової лірики, зміст якої відображає життя і побут чумацтва.

Шарада – різновид гри, котрий полягає у відгадуванні закодованих слів чи виразів, сприяє розвитку інтелекту та активізації мовлення.

Шумка, або **Чабарашка** – народна танцювальна та жартівлива пісня.

Щедрівки – жанр народних величальних обрядових пісень, якими зустрічали початок нового хліборобського року.

Анкета для учнів 1-2 класів

1. Який твій улюблений літературний жанр?

- а) вірш;*
- б) казка;*
- в) легенда.*

2. Чи читаєш ти зараз вірші?

- а) так;*
- б) ні.*

3. Чи є у тебе улюблений вірш?

- а) так;*
- б) ні.*

4. Яких поетів ти знаєш?

5. Чи є у тебе вдома бібліотека? Якщо є, то чи містить вона поетичні твори?

Анкета для учнів 3-4 класів

1. Чи завжди тобі вдається виразно і правильно прочитати незнайомий поетичний твір? Чому?

2. Які засоби виразності ти використовуєш?

3. Назви секрети вірша як жанру.

4. Чи любиш віршувати (складати вірші)?

5. Чи були спроби складання віршів?

6. *Що потрібно знати чи вміти, щоб скласти вірш?*
7. *Чи хотів би навчитись складати вірші (стати поетом)?*

Анкета для вчителів початкових класів

1. *Чи люблять ваші учні декламувати вірші?*
2. *Як ви гадаєте, з якими творами варто працювати більше у початкових класах?*
 - а) казка;
 - б) вірш;
 - в) оповідання;
 - г) байка;
 - д) ваш варіант
3. *Які існують засоби виразного читання віршів?*
4. *Як ви гадаєте, чи варто вчити учнів умінь віршувати? Чому?*
5. *Які прийоми роботи над поетичними творами ви використовуєте на уроці?*
6. *Що ви розумієте під терміном поетична творчість?*
7. *Яка різниця між поетичними і літературними здібностями?*

Список використаної літератури

1. Адельгейм С. Естетичний трактат Івана Франка і проблеми психології творчості: Франко І. Із секретів поетичної творчості. К., 1969. С. 48-51.
2. Айдарова Л. Необходимость изучения поэтики. Вопросы психологии. 1977. №1. С. 7-12.
3. Арнаудов М. Психология литературного творчества. М.: Прогресс, 1970. 654 с.
4. Дмитриева Е. Особенности чтения стихотворения. Нач. школа. 1970. №8. С. 79.
5. Иванова Л.І. Поетичне слово в системі розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя початкових класів. Актуальні проблеми фахової підготовки сучасного педагога. Херсонський

державний університет: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон: ХДУ.2020. С.499-504.

6. Левин В.А. Когда маленький школьник становится большим читателем. М.: Лайда, 1994.190 с.

7. Мелещенко Г. Развитие поэтического творчества младших школьников. Нач. школа.1999. № 5. С. 16.

8. Цимбалюк (Іванова) Л. І. Літературознавчий світ молодшого школяра. Нова пед. думка. 1998. № 1. С. 55.

9. Шарапова О. Методика чтения лирических стихотворений и поэтических описаний природы. Нач. школа. 2000. № 4. С. 28.

11. Літературне краєзнавство в початковій школі

1. Суть поняття *літературне краєзнавство*.
2. Зміст освітнього компонента *література рідного краю*.
3. Використання літературного краєзнавства у школі.
4. Рівненська спілка письменників України.

У різноманітності духовних цінностей, які притаманні кожній особистості чи не визначальною є любов до рідного краю, рідної землі.

Загальновизнаним є той факт, що такі любов та інтерес базуються на знанні власних коренів, історії, культури та, звісно, літературної скарбниці свого народу.

Отож, важливою складовою гуманітарної освіти сучасних школярів є українське краєзнавство, яке має давні традиції та вагомий внесок у своєму розвитку видатних постатей минулого

(Микола Аркас, Максим Берлинський, Микола Біляшівський, Федір Вовк, Михайло Грушевський, Микола Закревський, Олександр Лазаревський, Орест Левицький, Опанас Маркевич, Михайло Максимович, Вадим Пассек, Петро Єфименко, Олександр Лазаревський, Євтим Сіцінський, Павло Чубинський та ін.).

На необхідність широкого використання краєзнавчого матеріалу у навчально-виховному процесі вказували у XVII ст. Ян Коменський, у XVIII–XIX ст. Фрідріх Дістервег, Йоганн Песталоцці, Жан Руссо та ін. На Україні важливість шкільного краєзнавства у формуванні особистості висвітлювалася у філософських поглядах Олександра Духновича, Григорія Сковороди, педагогічних творах Костянтина Ушинського, Василя Сухомлинського та ін.

Для методично обґрунтованого проведення літературно-краєзнавчої роботи учителям важливо самому добре орієнтуватись у ключових поняттях та положеннях краєзнавства, дидактичної суті літературного краєзнавства, уроку літератури рідного краю.

Краєзнавство (шкільне) – освітньо-виховна робота, яка полягає у всебічному вивченні на уроках і в позакласній роботі частини України (області, району, міста тощо).

В *Українській Літературній Енциклопедії* зазначене поняття трактується як «один із видів краєзнавства й особлива галузь літературознавства, що займається вивченням літературного процесу в певному регіоні, місцевості (краї, області, районі, місті, селі)».

Повніше окреслений термін подано в *"Словнику літературознавчих термінів"* В.Лесина, О.Пулинця: *"Літературознавче краєзнавство* або літературна географія краю –

це вивчення літературного життя краю, області, міста, біографій письменників і їх творів, зв'язаних з даною місцевістю, музеїв, пам'ятників і меморіальних дощок, що увічнюють пам'ять діячів літератури, архівів тощо".

Змістом поняття *література рідного краю* у шкільному курсі української літератури за Є.Пасічником є – «...збирання і використання в процесі навчання місцевого фольклору, ознайомлення учнів з творами, в яких відображено життя, побут і культура місцевого краю, зустрічі з письменниками-земляками, що свідчать про літературне життя даної місцевості». Посилену увагу до проблем організації літературного краєзнавства у сучасній школі спостерігаємо також у працях учених-методистів Н.Волошиної, В.Неділька, Б.Степанишина, О.Лисенко, де йдеться про пріоритетність у викладанні літератури власного, близького, регіонального.

Проте, як зазначає О.Лисенко література рідного краю, «попри повсякденне акцентування уваги на відродженні національної духовності, часто залишається відстороненою від навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах», що призводить до непрофесійного використання учителями краєзнавчого матеріалу на уроках літературного читання у початковій школі.

Зміст освітнього компонента *література рідного краю* включає три основоположні складові: 1)літературне життя краю; 2)творчість письменників рідного краю; 3)художні твори про край.

Через багатofункціональність краєзнавчий літературний матеріал може використовуватись на різних уроках: мови, літературного

читання, природознавства, музики, образотворчого мистецтва тощо. Особливої ваги набувають уроки літературного краєзнавства, літератури рідного краю, літературного читання краєзнавчого спрямування. Комплексний підхід до популяризації літератури рідного краю, поєднання традиційних та інноваційних форм роботи з дітьми – один із пріоритетних напрямів роботи на таких уроках.

Учнів початкових класів доцільно знайомити з творчими доробками письменників, які допомагають усвідомити, що митці-земляки не тільки відображають своє сприйняття світу, а й передають енергію власного бачення життя з його добром і злом, красою і потворністю і цим допомагають дитині творити своє «Я» в єдності з природою, людством, нацією, рідним краєм.

Використання літературного краєзнавства не є поширеним та системним явищем у початковій школі, тому варто виокремити методологічні принципи, яких варто дотримуватися, а саме: - розуміння учнями літератури як художнього відображення духовного життя українського народу і середовища, яке оточує дитину; - формування умінь кваліфікованого читача, який розуміє літературу як мистецтво слова, адекватно сприймає ідейно-тематичний задум автора, висловлює своє почуття; -добір літературно-краєзнавчого матеріалу з урахуванням принципу від простого до складного; - доцільність та різноманітність літературознавчої діяльності, яка зацікавлює літературно-мистецькою спадщиною земляків; - урахування вікових, психологічних і пізнавальних можливостей школярів, їхнього краєзнавчого досвіду; -взаємозв'язок розділів

навчальної програми літературного читання, календарних тем позакласного читання з вивченням творів про рідне місто.

Окремо виокремимо основні завдання уроку літератури рідного краю як нетипового, але ефективного (з досвіду роботи) для початкової школи: -розвивати вміння школярів бачити й цінувати красу й самобутність Рівного у літературних творах; поглиблювати відомості про місто, життя та творчість митців даної місцевості, які пишуть про Рівне; -розвивати інтерес до їхнього творчого доробку та спадщини; -прищеплювати високі естетичні смаки, виховувати почуття прекрасного, вміння насолоджуватися художніми творами про рідний край; -виявляти нахили, смаки, здібності учнів, сприяти їхньому патріотичному вихованню; -виховувати юних поетів-аматорів на прикладах поетичної творчості земляків; -розвивати комунікативно-мовленнєві вміння у процесі аналізу краєзнавчих творів; -виробляти вміння вести діалог, дискусії, будувати монологічне висловлення, робити висновки з прочитаного про свій край; -формувати історичну пам'ять, плекати природне почуття національної гордості; -прищеплювати повагу до видатних людей рідного краю, їхнього внеску у розвиток свого краю, спонукати бажання наслідувати їх у своєму житті; -викликати в учнів щире прагнення захищати та примножувати цінності, оберігати пам'ятки свого міста.

Педагогічні спостереження засвідчують, що інтерес учнів початкових класів до таких уроків і до літератури рідного краю з'явиться тоді, коли будуть дотримані умови, забезпечення яких допоможе ефективно їх організувати: -врахування під час планування

специфіки літератури як виду мистецтва; -поєднання опрацювання краєзнавчої літератури з використанням образотворчого мистецтва, музики, архітектури, історії, свого краю тощо; -забезпечення формування естетичних смаків, переконань, ідеалів школярів відповідно до народних традицій, звичаїв свого краю; -формування самоповаги, гордості за рідну землю (місто) на основі вироблення особистісного ставлення до художньої літератури краєзнавчого спрямування.

Як засвідчує практика шкільного викладання, забезпечення окреслених умов потребує неабиякої підготовки: -знання біографій та творчості рівненських письменників – членів національної спілки письменників України; -попереднє ознайомлення зі списком творів літератури про рідне місто, які учні мають прочитати (придбати) упродовж канікул, навчального року; підготовка системи завдань, а також способів їх виконання з урахуванням різних рівнів і форм літературно-творчої діяльності школярів; -планування навчально-пізнавального, змістового наповнення уроку; забезпечення музичного і мистецького оформлення краєзнавчого спрямування.

Величчю Духа і силою національної ідеї приваблює школярів творчість класиків українського слова, вихідців із славного Полісся: Степана Бабія, Олександра Богачука, Валер'яна Поліщука, Любов Пшеничної, Уласа Самчука, Бориса Тена, Євгена Шморгуна та багатьох інших – членів Національної спілки письменників України.

Любов Пшенична – лауреат Рівненської обласної молодіжної премії імені М. Максися, обласної літературно-мистецької премії імені Валер'яна Поліщука, член Спілки письменників України,

відповідальний секретар Дубенської організації Національної спілки письменників України. Її твори уведені до шкільної програми, публікуються у багатьох газетах і журналах.

Любов Антонівна – автор книг для дітей: Черногузики. Весела абетка. Дитейка. Боря з Мухоморії та його друзі. Картопляна історія, Писанка. Сонна лічилка. Калиновий дід. Зайчикова читанка. Бегемотове болото. Гойдалка для жука та ін.

Творчість Ростислава Солоневського – відомого письменника-гумориста, нашого земляка, автора двадцяти восьми книжок, лауреата п'яти літературних мистецьких премій, члена Національної спілки письменників України неодноразово висвітлювалась у методичних посібниках «Письменники Рівненщини – дітям» (вип. II, V, VII, VIII). Його дитячий доробок – «Зметикуй і розкумекай», отримав перемогу в обласному конкурсі «Краща книга Рівненщини» за 2011 рік в номінації «Краще видання для дітей». До збірки увійшли віршовані загадки-недомовки, шаради та дотепні загадки.

У загадках-недомовках діти мають знайти відгадки, щоб закінчення віршів було правильним. Життєвий та творчий шлях члена Національної спілки письменників України, лауреата Нобельської премії Михайла Степанюка висвітлено у п'ятому та шостому випусках методично-бібліографічних матеріалів «Письменники Рівненщини – дітям». Цікава його нова книга для дітей «Лелека» – поема-бувальщина про дружні стосунки хлопчика-школярика та врятованого ним пораненого птаха – лелеки. Її можна рекомендувати для проведення у бібліотеці, школі години доброти „Врятований лелека” з учнями молодшого та середнього шкільного

віку. Художнє оформлення уже відомої рівненської художниці Інни Нагорної дає змогу використати дане видання як розмальовку.

«Сонячна повінь» – видання Сергія Рачинця з прекрасними акварелями Марини Шутурми. Це своєрідний підручник з етики і моралі та духовного розвитку, адресований дошкільнятам, учням молодшого і середнього шкільного віку, а також їхнім батькам і вчителям. До нього увійшло понад півтори сотні віршів про віру, сім'ю, дитинство: віршів дзвінких, щирих, життєствердних – і до кожного барвистий, радісний і дуже український малюнок. І стільки в них доброти, відчуття минулості й краси, наповненості й світлого одкровення. А ще автор пропонує у віршах частіше звертатися до Божого Слова, до Книги Книг – Біблії, у якій можна знайти відповіді на всі свої запитання.

Тільки ця чудова Книга на питання відповідь,

На душі розтопить кригу, Через Слово – Благовість...

Ненав'язливо автор дає читачеві зрозуміти, що всі свої хороші задуми й починання варто освячувати молитвою, яка очищає душу, допомагає долати труднощі, перемагати власні вади здоров'я і гартувати характер. Сергій Порфирович сам пройшов цю тернисту дорогу і ділиться досвідом з юними поціновувачами його поезії.

Один із улюблених письменників Рівненщини – Євген Шморгун, що пише для дітей різних вікових категорій. До збірки «Грибовий хоровод», адресованої наймолодшим користувачам, увійшли нові вірші автора. А ще – це книжка-розмальовка, прекрасні малюнки до якої створила уже відома дітям Інна Нагорна.

Ознайомити з віршами малюків можна під час голосних читань самим автором. А за однойменним віршем «Грибовий хоровод» доцільно підготувати інсценівку. Також діти можуть спробувати себе у ролі художника, розмальовуючи чудові малюнки.

Знайомство з творами Любові Пшеничної, Анни Лимич, Романа Демчука та інших авторів може відбуватись нестандартно, під час виконання завдань веб-квесту, що є несподіваним та цікавим для дітей.

Залежно від мети, завдань уроку, особливостей та жанру художніх творів, можна використовувати різноманітні методи прийоми роботи: біографічні повідомлення; стислі, докладні, вибіркові та творчі перекази; художню розповідь; виразне читання, в ролях; інсценізацію, драматизацію; створення діафільмів; словесне малювання; підготовку й обговорення відгуків, анотацій, рецензій; дослідно-пошукову роботу в місцевих бібліотеках, музеях, архівах; виписування образних висловлювань, афоризмів; підготовку виставок літературних, мистецьких і художніх творів, дописів до газет і журналів, репродукцій; інтерв'ю з автором, його рідними, друзями, знайомими; виставку учнівських ілюстрацій до творів; усні журнали; мультимедійні презентації.

Наприклад, у казках Романа Демчука і мудрість народу не в'яне, й цікавинок різних досить. Для опрацювання дивовижних казок, що є і розвагою, і наукою, доцільно провести годину казки «У Країні Казкомрій». Учні побувають у Країні Казкових Мрій, де проживають щасливі, доброзичливі казкарі, які знають дуже багато міфічних історій і вправно вміють їх переповідати. Одна із них – про хлопчика

Андрія, який мріяв про конячку. Врешті йому дідусь подарував дерев'яного коника, з яким він опинився у Країні Казкових Мрій і де казкознай оживив коника Любенького.

Продовжувати вивчати його творчість доцільно за матеріалами **красознавчої читанки** «Моє літературне Полісся» (2018р.). У підручнику з читання представлено різножанрові **літературні твори** багатьох поліських авторів. З метою глибокого ознайомлення з особистістю кожного письменника у читанці подаються цікаві **біографічні відомості** про нього, а також його **портрет**. Для розширення читацького досвіду учнів та підвищення інтересу до читання, вміщено **перелік книг (творів)** для дітей. Після змісту кожного літературного твору – **запитання і завдання** до роботи текстом (напр., за Р.Демчуком): репродуктивні (*Хто жив-поживав у Містечку Дитячих мрій?*), пізнавальні (*-Чому Правду чистою називають?*), мовленнєві (*(-Доберіть протилежні за значенням слова (чиста, добродійка, правда, зло, зловний) та творчого характеру (-Уявіть, що ви створюєте мультфільм «Подорож у Містечко Дитячих мрій». Опишіть, як ви зобразите це Містечко, щоб маленьким глядачам захотілося у ньому побувати).*

За необхідністю учителю варто використовувати словничок мало уживаних термінів. Напр., Рядно – *покривало або ковдра з грубої пряжі*. Клямка - *пластинка з важільцем, якою зачиняють і відчиняють двері*. Жевріти – *догоряти без полум'я, слабо горіти*. Бадилина - *окрема стеблина якої-небудь рослини*. Сахатися – *боятися кого-небудь, чого-небудь, відчувати страх перед кимсь*.

З метою зворотньої інформації, проміжного контролю знань початкових елементів краєзнавства, біографій авторів-земляків доцільні питання **«Перевір себе!»**. Напр., *Впізнай байки серед названих творів Петра Красюка: «Буланий у місті», «Чиж та Голуб», «Цінитель краси», «Лебідь, Щука, Рак», «Баранячий підхід», «Стонога та Павук», «Скринька», Чванливий мішок», «Соловейко та Селезень»*.

Формувати літературну обізнаність, літературні поняття на краєзнавчому матеріалі допоможе використання **літературознавчої довідки**. Напр.: *байка* – невеликий за обсягом, здебільшого віршований твір, у якому в гумористичній, алегоричній формі зображуються людські вчинки, характери, недоліки. *Гумореска* – невеликий віршований, прозовий чи драматичний твір з комічним сюжетом, відмінний від сатиричного твору легкою, жартівливою тональністю. (за матеріалами вивчення творчості Р.Солоневського).

Організоване на уроках літературного читання краєзнавче навчання не на репродуктивному, інформаційно-відтворювальному рівнях, а як навчально-дослідницький процес, дасть змогу збагатити урок новими фактами і матеріалами з життя і творчості письменників регіону, до яких педагоги мають безпосередній доступ, оскільки проживають і працюють у місцевості, пов'язаній з їхніми іменами.

Отож, навчання за зазначеними напрямками, за створеними на Рівненщині хрестоматіями, альманахами (*«Рівне літературне»*, *«На мольбертах днів»*), літературно-краєзнавчими журналами (*«Погорина»*), краєзнавчої читанки *«Моє літературне Полісся»* з її рубриками (*біографії, перелік книг (творів) для дітей, запитання і*

завдання після текстів, словничок «Перевір себе», літературознавчі довідки) робить знайомство з літературою рідного краю доступним, зрозумілим і привабливим для учнів, їх батьків, учителів та надзвичайно корисним та важливим з точки зору пізнання літератури рідного краю як механізму формування духовності, відродження культури, відновлення утрачених цінностей.

Інформаційно-краєзнавчий довідник

1. Рівненська обласна організація Національної спілки письменників України

Місто **Рівне** – за правом вважають осередком літературного життя. Багаті творчі традиції краю нині продовжують наші сучасники.

Більше 35 років тому, 1985 року, в Рівному було створено відділення Спілки письменників України, яке очолив відомий поет-пісняр, незабутній Олександр Богачук. Вся Україна знає і співає хіт усіх поколінь «Троянди на пероні», а також «Тиша навкруги», «Колір сльози», «Шануймося та будьмо», «Волинь моя» та ін., що їх написав перший очільник обласної організації.

Згодом головою став Євген Шморгун, якого змінив Степан Бабій. Пізніше кермо передано у жіночі руки: певний період головувала Лідія Рибенко (Воробей), потім – Анна Лимич (Войнарович). Із травня 2016 року **Рівненську організацію національної спілки письменників України** очолює поетеса, журналіст, громадський діяч – Ірина Баковецька (Рачковська) – український прозаїк, поетеса, журналістка, краєзнавець, композиторка, громадська діячка, етно-рок виконавиця.

Рівненська обласна організація НСПУ нараховує біля 60 осіб. Серед них є прозаїки, поети, публіцисти, критики, літературознавці, перекладачі.

Голова

- Ірина Баковецька

Члени

1. Бабій Степан Олександрович з 1981
2. Баковецька Ірина Володимирівна з 2014
3. Басараба Василь Наумович з 2001
4. Береза Микола Павлович з 2005
5. Береза Юрій Павлович з 1995
6. Білецький Богдан В"ячеславович з 2012
7. Бондючна Юлія Іванівна з 2006
8. Боровець Василь Тимофійович з 2000
9. Велесик Петро Якович з 1993
10. Вишневський Артем Миколайович з 2007
11. Гнатюк Галина Олександрівна з 2016
12. Гуля Сергій Іларіонович з 2002
13. Дворницька Ніна Миколаївна з 2012
14. Демчук Роман Степанович з 2005
15. Диб'як Неоніла Ананіївна з 2000
16. Євтушок Олександр Володимирович з 2002
17. Заворотній Олексій Тимофійович з 2013
18. Залета (Загорський) Юрій Іванович з 2002
19. Захарченко (Єфімчук) Олена Богданівна з 2000
20. Ірванець Олександр Васильович з 1990
21. Каневська Вікторія Василівна з 2005
22. Кащук Миола Кирилович з 2015
23. Климентовська Вікторія Михайлович з 1999

24. Комісарова Олександра Сергіївна з 2015
25. Комісарук Євгенія Сергіївна з 2015
26. Костюкевич Юлія Іванівна з 2014
27. Кралюк Петро Михайлович з 2004
28. Кривий Микола Васильович з 2016
29. Криловець Анатолій Олександрович з 1995
30. Криловець Наталія Володимирівна з 2015
31. Курінний Сергій Георгійович з 2012
32. Левчун (Сирцова) Наталія Петрівна з 1996
33. Лимич (Войнарович) Анна Андріївна з 1996
34. Литвинчук Людмила Адамівна з 2003
35. Люліч Валентина Анатоліївна з 2013^[2]
36. Лящук Василь Кіндратович з 2012
37. Мазаний Віктор Степанович з 2003
38. Медведєва Олена Анатоліївна з 2015
39. Мейта (Гуменюк) Світлана Миколаївна з 1999
40. Мельник Ірина Сергіївна з 2012
41. Одерако Ірина Володимирівна з 2013
42. Оттов Микола Миколайович з 2009
43. Праск Святослав Богданович з 2005
44. Пшенична Любов Анатоліївна з 1990
45. Пшеничний Микола Іванович з 1985
46. Рибенко (Воробей) Лідія Гуріївна з 1996
47. Савчук Володимир Андрійович з 2014
48. Сидорчик Іван Степанович з 1999
49. Слободенюк Ростислав Михайлович з 2008

50. Смик Ніна Василівна з 2014
51. Степанюк Михайло Іванович з 2005
52. Тимчак Микола Михайлович з 1987
53. Титечко Василь Григорович з 2012
54. Українець Стефанія Ярославівна з 1993
55. Шабаровський Володимир Володимирович з 2015
56. Шморгун Євген Іванович з 1984

Індикатором активної творчої роботи рівненських письменників є те, що за період існування організації надруковано багато різножанрових книг, окремі автори стали лауреатами численних міжнародних, національних і місцевих премій та відзнак.

Також РОО НСПУ є засновником та співзасновником літературних премій ім. Валер'яна Поліщука, ім. Михайла Дубова, ім. Уласа Самчука. З метою увічнення пам'яті видатних діячів культури та літератури, що своєю діяльністю увійшли в історію села Дермань, а також для сприяння розвитку літератури в краї, Рівненська обласна державна адміністрація та Рівненська обласна організація Національної Спілки письменників України у 2003 заснували щорічну премію імені Світочів, яка вручається на традиційному літературно-мистецькому святі «Дерманський світильник».

2. Рівненська обласна організація Національної спілки краєзнавців України.

Рівненська обласна організація НСКУ веде свій початок від товариства «Пересвіт» 1988 року.

1991 року започатковано вручення регіональної краєзнавчої премії «За відродження Волині», лауреатами якої стали понад 20 відомих краєзнавців Рівненської, Волинської, Житомирської областей.

Рівненська обласна організація НСКУ активно співпрацює з Рівненською обласною універсальною науковою бібліотекою. Працівники бібліотеки є членами спілки краєзнавців. Головні напрями співпраці: укладання науково-допоміжних бібліографічних покажчиків, відбір дат до «Календаря знаменних та пам'ятних дат Рівненщини», популяризація краєзнавчих документів та знань про рідний край, комплектування фондів краєзнавчими документами, які вийшли в області та за її межами та ін. Члени товариства входять в журі конкурсу «Краща книга Рівненщини» (<http://libr.rv.ua/ua/read/46-kracsha-kniga-rivnencshini/>), який проходить з 2010 року в Рівненській обласній універсальній науковій бібліотеці. На конкурсі «Краща книга Рівненщини 2016» переможцями визнано видання авторства членів НКСУ: Номінація «Краще довідкове видання» – Пащук І. «Літературно-краєзнавча енциклопедія Рівненщини» (Рівне, 2005); номінація «Краща книга місцевого автора, видана за межами області» – Ящук В. «Радивилів у перегуках віків» (Броди, 2014); «Краща книга Рівненщини 2018»: Номінація «Довідкові видання» – «Дерев'яні церкви Рівненської області: архітектурна спадщина» (Рівне, 2017; авт. кол.: Ричков П. А., Михайлишин О. Л., Смолінська О. Е.).

За час існування краєзнавчої організації випущено у світ понад 500 краєзнавчих видань. Серед них: «Повернення в незабутнє»,

«Літературно-краєзнавча енциклопедія Рівненщини», «Рівне. 1283-2003», «Меморіальні дошки у Рівному» І.Пашука, «Воскреслі для життя», «Українське краєзнавство: сторінки історії» Г.Дем'янчука, енциклопедичний довідник «Митці Рівненщини» Б.Столярчука, «Край наш у назвах» Я.Пури, «Зарічненщина, або Ритми глибинного Полісся» В.Перуніна, «Передзвін віків» С.Кравчука, «Від Дерманської республіки до Дерманської трагедії: нариси історії українського визвольного руху в Дермані на Волині» А.Жив'юка та І. Марчука, серія видань «Реабілітовані історією. Рівненська область» та ін.

Список використаної літератури

1. Бондаренко Т. Шкільне краєзнавство у змісті історії педагогіки. України. Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія соціально-педагогічна. Випуск 3. Кам'янець Подільський: Абетка Нова, 2002. Т.2. С.87-94.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с
3. Іванова Л.І. Методичні підходи до використання творчого доробку українських дитячих письменників діаспори у змісті сучасної літературної освіти. Література і історія: Матеріали Міжнародної наукової конференції. Запоріжжя: ЗДУ, 1996. С.31-33.
4. Іванова Л.І., Матчук А.Л. Твори письменників Рівненщини – дітям: Хрестоматія для учнів 2-6 класів. Рівне, ІПКПК, 1995. 111 с.

5. Моє Літературне Полісся: Краєзнавча читанка для учнів 2-4-их класів/за ред. Л.І.Іванової. Рівне.Типографія, 2018.152с.
6. Пасічник Є.А. Літературне краєзнавство в школі. К.: Рад.школа, 1965. 136 с.
7. Степанишин Б.І. Нові підходи до викладання української літератури. Дивослово. 1995. № 1. С. 44-46.
8. Тронько П. Т. Національна спілка краєзнавців України: сторінки історії. Київ, 2010. 120 с.

Зміст

Вступ	3
1. Літературна освіта в початковій школі	6
2. Літературний розвиток учнів початкових класів	16
3. Сприймання літературного твору учнями початкової школи	23
4. Аналітико-синтетична діяльність учнів на уроці літературного читання	31
5. Специфіка аналізу літературного твору учнями початкових класів.....	39
6. Літературознавча пропедевтика в початковій школі.....	59
7. Вивчення жанрів літератури учнями початкових класів	72
8. Літературна компетентність учня початкових класів	113
– Читацька компетенція учнів	118
– Бібліотечно-бібліографічна компетенція	130
– Літературознавча компетенція	141
– Особистісно-діяльнісна компетенція	153
9. Літературна гра	163
10. Поетична творчість учнів 1-4 класів	195
11. Літературне краєзнавство у початковій школі	236
Зміст	255

Навчальне видання

ІВАНОВА Лідія Іванівна

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Навчальний посібник

Технічний редактор Олег Борилюк-Міськов

Підп. до др. 24.05.2021. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 14,9. Обл. вид. арк. 14,9. Наклад 300 прим.

Видавець: Олег Зень

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

серія РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.

вул. Кн. Романа, 9/24, м. Рівне, 33022;

068-025-067-4; olegzen@ukr.net

Друк: VPM-ПОЛІГРАФ

вул. Буковинська, 3, м. Рівне, 35304;

тел. 0-362-64-21-34; 0-98-327-24-00

642134@ukr.net